

Historische Vereniging Ameide en Tienhoven

Jaargang 29 | nummer 4 | december 2018

Nieuwsblad

Historische Vereniging Ameide en Tienhoven

Het nieuwsblad is een uitgave van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven en verschijnt vier keer per jaar.

ISSN: 1569 - 7800

HET BESTUR

Voorzitter	H. van den Heuvel Voorstraat 99	4132 AP Vianen
Vice-voorzitter	D. Siegersma Fransstraat 12	T: 0183-602676 4233 ED Ameide
Secretaris	Vacature H. de Jong (ai)	M: 06 132 320 79 4235 VT Tienhoven
Penningmeester	H. de Jong Hogewaard 6	M: 06 132 320 79 4235 VS Tienhoven
Algemeen adjunct	J.A. Maatkamp	T: 0183-602071
Leden:	C. van Gelderen R. de Groot J. de Gruyter-de Kruijk C.P. Middelkoop-den Oudsten D. Roodhorst J. Stasse A. Terlouw-van der Grijn J. Verwolf	T: 0183 - 602198 T: 0183 - 602874 T: 0183 - 609280 T: 0183 - 601585 M: 06 463 627 05 T: 0183 - 602488 T: 0183 - 602110 T: 0183 - 601749
Beschermheer	dr. C.C. van Stolk, Ambachtsheer van Ameide	
Ereleden	C.W. Broekman, A.M. den Oudsten, C. Rijnhout en R.A. Tieman	
Correspondentieadres	H. de Jong	info@ameide-tienhoven.nl
Redactie Nieuwsblad	A.P. Provoost C. van der Grijn A. Tukker	bram.provoost@kpnplanet.nl cvdgrijn2@gmail.com ajtukker1943@kpnmail.nl
Lezingen en excursies	J. de Gruyter-de Kruijk - marjan_de_gruyter@hotmail.com J. Verwolf - verwo360@planet.nl	
Werkgroep Genealogie	C.W. Broekman; C. van der Grijn; G. Groenendijk en G. de Wit	
Ledenadministratie	H. de Jong - info@ameide-tienhoven.nl	
Archief en Beeldbank	G. Groenendijk - gert.groenendijk@planet.nl G. Burggraaf	

Contributie

De contributie bedraagt minimaal €17,50 per jaar, over te maken op bankrekening-nummer NL42RABO0301952248 van de Rabobank in Ameide, t.n.v. de penningmeester van de vereniging.

Opzegging van het lidmaatschap dient minimaal zes weken voor het eind van het verenigingsjaar te hebben plaatsgevonden. Het verenigingsjaar loopt van 1 januari tot en met 31 december.

De redactie besteedt de uiterste zorg aan de in dit nieuwsblad opgenomen artikelen. Onvolkomenheden kunnen echter voorkomen. Het bestuur van de Historische Vereniging aanvaardt dan ook geen aansprakelijkheid voor daaruit voortvloeiend ongerief.

Het is zonder voorafgaande toestemming van de auteur niet toegestaan een artikel of delen daarvan over te nemen, te (doen) publiceren of anderszins openbaar te maken of te veeleelvoudigen.

Drukker: Van der Perk Groot-Amers

Inhoud december 2018

- 3 Van de hoofdredacteur
- 4 Verenigingsnieuws
- 8 Tentoonstelling 'Lek en Linie' te Vianen
De Nieuwe Hollandse Waterlinie langs de Lek
- 9 Tien eeuwen Gorinchem
- 10 Hoog bezoek aan het Stadhuis van Ameide
- 11 Reactie van een lezer
- 12 'Waterliniedag for kids' in Ameide,
31 oktober 2018
- 14 Symposium Stichting Oude Hollandse
Waterlinie
- 15 De Christelijke Reciteer-vereeniging
'De Vriendschap' te Ameide
- 18 Meisjeskoor beginjaren vijftig
- 19 De Wapenstein op het Stadhuis van Ameide
Kloppen de kleuren?
- 30 Gezondheidszorg in Ameide
Deel 1: Gezondheidszorg in vroeger tijden
- 34 Gezondheidszorg in Ameide. Deel 2:
Chirurgijns en Vroedvrouwen (ca. 1535-1825)
- 42 Gezondheidszorg in Ameide. Deel 3:
100 jaar Geneesheren en Artsen (1826-1925)

Afbeelding voorblad

Wintersfeer langs de rivier. De foto is gemaakt op de uiterwaarden van Sluis, nu nog gemeente Zederik, maar over enkele weken gemeente Vijfheerenlanden.

Van de hoofdredacteur

Beste leden en meelezers van het Nieuwsblad.

Voor u ligt het winternummer van het Nieuwsblad van de HVAT. We beginnen met een aantal zaken die de vereniging betreffen. Zowel de vicevoorzitter als de penningmeester richten zich rechtstreeks tot u. Daarna wordt u op de hoogte gebracht van een aantal activiteiten waarbij de HVAT betrokken is geweest variërend van het raadspel op de jaarlijkse paardenmarkt tot een 'Waterliniedag for kids'. Bij dit laatste evenement werden een 100-tal basisschool leerlingen uit Ameide, Leerbroek en Lexmond in Ameide ontvangen om meer te weten te komen over de Oude Hollandse Waterlinie en het Rampjaar 1672. Ook is er een kort verslag van de lezing op 8 november en de aankondiging van een nieuwe lezing op 21 februari 2019.

Gert Groenendijk was aanwezig bij de presentatie van het boek "Tien eeuwen Gorinchem, de geschiedenis van een Hollandse stad". Voor ons blad schreef hij een recensie en zocht uit wat er in te lezen valt met betrekking tot de geschiedenis van Ameide.

Als reactie op het vorige nummer stuurde Henk van der Vliet twee fraaie foto's van de intocht van burgemeester Van Eeten in 1900. Geprikkeld door een foto op de facebook-pagina van de HVAT heb ik uitgezocht welk bijzonder gezelschap op een foto stond, die bij de Chr. school was genomen. Enig zoekwerk bracht me op het spoor van de Chr. Reciteervereniging 'De Vriendschap' die o.a. de uitvoeringen van de Chr. muziekvereniging Crescendo opluisterde.

De hoofdmoot van dit nummer bestaat uit een drietal artikelen, die verschillende van de vroegere gezondheidszorg in Ameide en Tienhoven belichten. Het eerste artikel beschrijft in grote lijnen de geschiedenis van de lokale gezondheidszorg in het algemeen. Het tweede artikel geeft een overzicht van de tijd dat chirurgijns en vroedvrouwen belangrijk waren. In het derde artikel wordt aandacht besteed aan de hoger opgeleide geneesheren en artsen, die vanaf 1826 hun intrede doen in de zorg van de zieken in Ameide en Tienhoven. Tussen 1826 en 1925 zijn er zes werkzaam geweest. Vanaf 1865 is de artsenpraktijk gevestigd in Voorstraat 4.

In het volgende nummer van dit Nieuwsblad in maart 2019 zullen nog twee artikelen deze serie afronden. Het vierde artikel beschrijft de vele epidemieën van besmettelijke ziekten waar de dokters mee te maken kregen tussen 1870 en 1900. Het vijfde artikel gaat nader in op de grootste medische ramp die zich 100 jaar geleden afspeelde. Kort voor het einde van de Eerste Wereldoorlog, op 11 november 1918, brak een wereldwijde griep epidemie uit. Deze Spaanse Griep eiste in 1918 en 1919 meer dodelijke slachtoffers dan vier jaar oorlog tussen 1914 en 1918, die bekend staat als een van de bloedigste oorlogen ooit. Ook in Ameide zijn in de winter 1918/19 tientallen mensen direct of indirect overleden aan de griep.

Een artikel dat velen zal verrassen gaat over de kleuren van de wapenstein op de voorgevel van het fraaie historische Stadhuis van Ameide. Een wandelaar met kennis van de heraldiek of wapenkunde maakte aan de HVAT bekend dat er iets niet klopte met het familiewapen Van Solms-Braunfels. Zowel de kleuren als de vlakverdeling waren in strijd met de regels van de heraldiek. Hij voegde een suggestie toe hoe het wel zou kunnen/moeten zijn. Dit zorgde voor een onderzoek mijnerzijds en de conclusie dat 'de wandelaar' gelijk had. Een kleurrijk artikel is het resultaat van mijn zoektocht. De huidige kleuren op de voorgevel van het Stadhuis kloppen dus niet. Tijd om te pleiten om dit te gaan herstellen. Volgend jaar 'viert' het Stadhuis uit 1644 zijn 375ste verjaardag en bestaat de HVAT 30 jaar. Dat samen lijkt me een mooie aanleiding om de wapenstein in 2019 van de juiste kleuren te voorzien. Een ledenactie kan hier mogelijk stimulerend werken op het nieuwe gemeentebestuur van de nieuwe gemeente Vijheerenlanden. Het Stadhuis van Ameide is toch de mooiste parel van de nieuwe gemeente.

Tenslotte mijn vaste oproep. Mocht u zich geïnspireerd voelen om ook een keer iets bij te dragen aan het Nieuwsblad, stuur dan uw bijdrage naar: bram.provoost@kpnplanet.nl
Zoals ieder kwartaal wens ik u allen weer veel leesplezier.

Met vriendelijke groeten,
Bram Provoost

◀ Bovenlicht met medische en apothekers-attributen boven de voordeur van Voorstraat 4 te Ameide. Hier hebben chirurgijns en artsen door de eeuwen heen bijgedragen aan de gezondheidszorg van Ameide.

Voor u ligt alweer het laatste Nieuwsblad van het jaar 2018. Zoals alle jaren is ook dit jaar weer omgevlogen. Het lijkt wel of de tijd ieder jaar sneller gaat. De redactie van het Nieuwsblad heeft ook dit jaar weer met veel plezier vier mooie bladen voor u samengesteld. Bram, Cees, André en de gastschrijvers, heel hartelijk dank voor jullie inspanningen voor de vereniging. Het Nieuwsblad is een prachtig middel om de geschiedenis van Ameide en Tienhoven uit te dragen.

Wat heeft zich het afgelopen jaar zoal afgespeeld binnen de vereniging.

Allereerst hebben wij in 2018 onze voorzitter Hans van den Heuvel helaas langdurig moeten missen. Gelukkig is hij herstellende en was hij bij de laatste bestuursvergadering van dit jaar, die in november gehouden is, weer aanwezig. Het bestuur is erg blij hem weer te mogen verwelkomen.

In januari 2018 was de eerste bestuursvergadering waarbij drie bestuursleden in spé aanwezig waren. Voor hen was dat een soort verkenning om te weten te komen hoe het binnen het bestuur van de vereniging reilt en zeilt. De vereniging mag zich dan ook gelukkig prijzen, dat tijdens de ALV in april 2018 deze bestuursleden in spé zijn voorgedragen en benoemd en dat zij de benoeming hebben aanvaard. Rinus de Groot, Corrie Middelkoop-den Oudsten en Dick Roodhorst versterken het bestuur vanaf 19 april 2018.

In februari zijn de metalen gedenkplaatjes op de balie aan de Lekdijk vervangen. Er zijn hardstenen plaatjes gemaakt, waarop de tekst duidelijk zichtbaar is en blijft. We denken erover om in de toekomst ook de gedenkplaten bij het oorlogsmonument aan de Broekseweg te vervangen.

Dit jaar is gestart met de digitalisering van het ledenbestand en de administratie. Verderop in het blad leest u meer hierover. Dit is een hele klus voor onze penningmeester en de betrokken bestuursleden. Zoals u misschien wel gemerkt heeft is deze digitalisering niet vlekkeloos verlopen. De fouten die er dit jaar gemaakt zijn zien we als kinderziektes, die nu opgelost zijn. Deze klus is bijna geklaard.

Op 8 maart 2018 organiseerde de lezingcommissie op het Stadhuis een geslaagde lezing over de rol van het geslacht Herlaar in het rivierengebied.

De voorbereidingen voor de ALV in april werden in februari al in gang gezet. April was een drukke maand voor de vereniging met het op- en vaststellen van de begroting en de algemene leden vergadering. Ook hebben enige bestuursleden het concert van de AFK bezocht. Tijdens deze prachtige muzikavond werd het vaandel en enige kostuums van de voormalige Christelijke muziekvereniging 'Crescendo' overgedragen aan de Historische vereniging. Het vaandel is opgesteld in de benedenverdieping van het Stadhuis. Tijdens de Open Monumentendag kon een ieder het vaandel en een uniform bekijken. Trots han-

gen op het vaandel de trofeeën die in de 20^e eeuw zijn gewonnen.

De Rabobank clubactie en de Statiegeld-actie van COOP-De Jong hebben samen een bedrag van ruim € 1000 opgebracht. Heel veel dank aan allen die hieraan hebben bijgedragen. Van de opbrengst wordt een laptop gekocht, die op korte termijn gebruikt gaat worden voor de "Beeldbank van de gemeente Zederik", die nu in de maak is.

Ieder jaar weer organiseert het 4 mei comité een indrukwekkende herdenking bij het monument. De koraalmuziek van de AFK, de sprekers, de bloemen van de schoolkinderen, gevolgd door het signaal "Taptoe" en de twee minuten stilte zijn een waardig eerbetoon aan allen die voor onze vrijheid zijn gestorven en andere slachtoffers van het oorlogsgeweld. De maanden juni en juli zijn rustig op het gebied van vergaderen en plannen maken. De evaluatie van de AVL werd besproken en er werden plannen gemaakt voor de Open Monumentendag.

Eind augustus begon een hele mooie feestweek. Ameide Lichtstad voor jong en oud een prachtige week. De laatste zaterdag van de feestweek viel samen met Open Monumentendag. Tijdens deze dag waren enkele Rijksmonumenten opengesteld voor het publiek. Het kantoor van de 'Koninklijke Woudenberg' op de Voorstraat, de Ned. Herv. Kerk, het Stadhuis op de Dam en de voormalige herberg 't Fortuin' in de Fransestraat. In het Stadhuis was een leestafel ingericht met mooie fotoboeken en familieboeken. Daarnaast was er een doorlopende diavoorstelling. De vereniging is blij dat de belangstelling voor Open Monumentendag groeit.

Eind september was er de jaarlijkse excursie. Dit keer vertrok een goedgevulde bus naar Elburg. Daar werd de deelnemers een gevarieerd programma voorgeschoteld. Wij hopen ook volgend jaar weer een excursie te organiseren. Heeft u suggesties? Laat het ons weten.

De tweede donderdag van oktober was er de 361ste Paardenmarkt. De HVAT wordt jaarlijks vereerd met een bezoek van de Ambachtsheer van Ameide, de heer Chris van Stolk, die tevens beschermheer van de vereniging is. Helaas moest hij dit jaar afzeggen wegens familieomstandigheden afzeggen. Volgend jaar hoopt het bestuur hem weer te mogen ontvangen. Op 8 november vond de tweede lezing plaats met als onderwerp "500 jaar Reformatie in Nederland". Een kort verslag vindt u elders in dit blad.

Op dit moment worden de plannen uitgewerkt voor een expositie in 2019. Er is een commissie samengesteld en de eerste vergadering is gehouden. Thema voor de expositie in oktober 2019 is het onderwijs in Ameide en Tienhoven tussen 1945-2000. Dit onderwerp is gekozen omdat volgend jaar in Ameide een gloednieuwe "Brede School" zal worden geopend. Heeft u foto's of schoolspullen uit die tijd, laat het ons weten. Leden van de commissie zullen dan contact met u opnemen.

Burgemeester André Bonthuis van Zederik heeft “persoonlijk” de stoel van de burgemeester van Ameide en diens bureau naar het Stadhuis teruggebracht. Vanwege de herindeling van de gemeente Zederik zijn ze niet meer nodig op het gemeentehuis. Het bestuur van de HVAT is blij dat de geschiedenis van het dorp en haar leefomgeving door velen gelezen en gewaardeerd wordt. Het doorvertellen en het schrijven over de geschiedenis geeft Ameide en Tienhoven identiteit en zo blijft de historie van “Termei” bewaard.

Rest mij nog alle vrijwilligers, belangstellenden en lezers, hele fijne feestdagen te wensen en dat het jaar 2019 voor u een mooi jaar mag worden.

Dout Siegersma, vicevoorzitter

Van de penningmeester

Dit verenigingsjaar staat voor de penningmeester in het teken van een digitalisering van onze leden- en financiële administratie. In april zijn we gestart met de inbreng van het handmatig systeem naar de digitale administraties. Het voordeel is t.a.v. de financiële administratie dat elke dag mutaties kunnen worden verwerkt en de administratie daarmee up-to-date is. In het verleden werden de gegevens met grote toewijding door Greet Groenendijk met ondersteuning van Jetty Stasse extra comptabel verwerkt. De financiële administratie werd ook extracomptabel verwerkt een was pittige klus voor Gert en Greet. Wij zijn hun zeer dankbaar voor hun jarenlange inzet. Zij waren ook betrokken bij het verwerken van de mutaties van de ledenadministratie, ook hier speelden zij een rol. Inmiddels zijn alle gegevens verwerkt en vinden er de laatste controles plaats. Een correct gevoerde ledenadministratie is voor elke vereniging buitengewoon belangrijk. De informatie is van groot belang voor het uiten van verenigingsnieuws, prolongaties en toezending van ons Nieuwsblad; dus juiste adresering en ledenadministratie is een vanzelfsprekende noodzaak. Mede hierom graag uw medewerking voor het volgende; vanuit de actuele stand van de ledenadministratie ontlenden wij de adressen van onze leden voor verenigingsnieuws. In de colofon en op de website staan de actuele gegevens vermeld van onze vereniging en bestuursleden. U kunt ons bereiken via de aangegeven informatiekanalen.

Wij vinden het belangrijk dat wij werken met de juiste gegevens. Dat voorkomt veel problemen. De prolongatie voor 2018 is helaas ook niet vlekkeloos verlopen. Er waren nog oude ledenmutaties te corrigeren. We stelden vast dat de prolongatie leidde tot de verwerking van enkele achterstallige mutaties. Graag een controle door u van uw adresgegevens die zijn vermeld op de adresdrager naar aanleiding van de recent toegezonden Nieuwsbladen of de nog te ontvangen. Wij verwerken die **onmiddellijk** in ons digitale bestand. Er zijn ook betalingen ontvangen waarbij een lid en/of factuurnummer van de prolongatie ontbrak. Inmiddels zijn deze op enkele na verwerkt. Geef ons alstublieft aan waar nog sprake is van een omissie naar aanleiding van een ontvangen herinne-

ring. Jannet Maatkamp en ik zullen deze maand de laatste controles doen aan de hand van uw opmerkingen. Deze kunt u kenbaar maken via ons email-adres of deponeren bij de penningmeester Henk de Jong Hogewaard 6 (mobiel: 06 132 32 079). Volgend jaar zal dit niet meer aan de orde zijn mits u de juiste betaalkenmerken bij betaling kenbaar maakt. Uiteraard onze excuses voor per abuis verzonden betaalherinneringen, of zelfs niet ontvangen bladen. Die worden nagestuurd na uw melding.

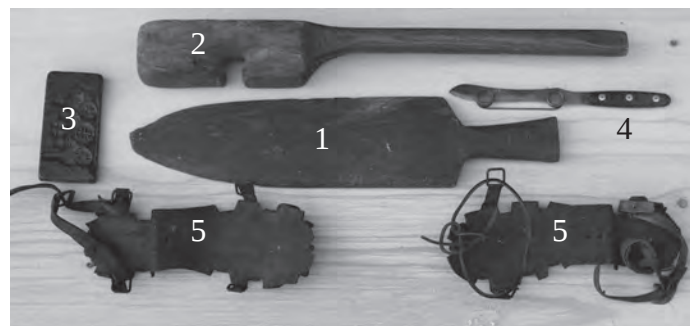
Voor de contributie van 2019 zullen wij u weer een prolongatie-nota toesturen in de vorm van een brief waarbij wij opmerken dat een extra donatie altijd zeer welkom zal zijn.

In april zijn er 640 prolongaties uitgestuurd. Op 30 september waren er nog 124 onbetaald; op 31 oktober nog 65. Op 14 november zijn er nog 51 leden die contributie verschuldigd zijn. Graag uw remise dan kunnen wij het jaar 2018 afsluiten zonder debiteuren. Ik ben graag bereid om u, mocht dit nodig zijn, een toelichting te geven. Ons **huidig** ledenaantal op 12 november 2018 bedraagt netto (ruilabonnement, andere historische verenigingen verminderd) en **18 nieuwe leden aanwas**: 681 – (ruil) = **659 leden!** een prachtig aantal. Ik ga in ieder geval bij elke editie u een update geven van de kwartaal mutaties. Nieuwe leden krijgen van ons een welkomstbrief ter bevestiging. Nieuwe leden maar ook **donateurs** zijn van harte welkom bij onze Historische Vereniging Ameide – Tienhoven.

Uw penningmeester, Henk de Jong

Raadspel op de Paardenmarkt 2018

Dit jaar waren ze er weer. In de marktkraam van de HVAT lag vijftal voorwerpen van vaak raadselachtige structuur. Na enkele jaren afwezigheid konden bezoekers aan de jaarlijkse Paardenmarkt hun hun geheugen mobiliseren en hun hersens pijnigen om de verschillende gereedschappen te benoemen.

▲ De voorwerpen van het Raadspel op de paardenmarkt 2018.

De juiste benaming was als volgt:

1. Een rietdekkersklopper.
2. De kabelgrijper van een gierpont.
3. Een speculaasplankje.
4. Het hulpstuk op een mes om snijbonen te snijden.
5. IJzers onder de schoenen tegen uitglijden (op scherp staan).

Het bleek ook deze keer weer een moeilijke klus. Geen van de inzenders wist van alle vijf de juiste benaming. Vooral de nummers 1 en 4 gaven problemen. Zo werd nr. 1 o.a. een wedplank, broodschieter, botermakerplank, strekel en ovenschap genoemd. Nr. 4 zou een scheermes, kaasmes, koolmes, fileermes of hoepschilmes zijn of een mes om bramentakken schoon te maken.

De hoogste score, 40+ van de mogelijke 50 punten, was van de heer/mevr UYTEWAAL uit Werkhoven. P. de Goey uit Ameide scoorde met 40 punten de tweede plaats en J.A. Blokland uit Meerkerk werd met 38 punten derde.

Meubels terug naar Ameide Burgemeester van Zederik brengt stoel en bureau van de burgemeester van Ameide terug

Ruim dertig jaar geleden, op 1 januari 1986, fuseerden Ameide en Tienhoven met een aantal andere gemeenten tot de gemeente Zederik. Na die fusie bleef de gemeentesecretarie op de Voorstraat nog enige jaren in gebruik. Nadat in 1992 een nieuw gemeentehuis was gebouwd in Meerkerk gingen de panden Voorstraat 1 en 2 in de verkoop en moesten zij worden leeggemaakt. In eerste instantie gingen het bureau en de stoel uit de werkkamer van de burgemeester van Ameide naar de raadzaal in het Stadhuis. Jaren later, rond 2010, verhuisden zij naar het gemeentehuis in Meerkerk. Daar kregen ze een plaats in de werkkamer van de burgemeester van Zederik. Nu er een nieuwe gemeentelijke fusie aankomt zijn deze meubels daar niet meer nodig en brengt de gemeente Zederik de meubels terug naar Ameide.

André Bonthuis, wnd. burgemeester van Zederik en Dout Siegersma, vice-voorzitter HVAT met de 'burgemeestersstoel van Ameide'. (foto André Tukker). De voorzitter van de HVAT, Hans van den Heuvel, schreef in 2016 een brief waarin hij wees op een eerdere afspraak. Als er ooit weer een fusie komt, komen de spullen terug, zegt vicevoorzitter Dout Siegersma. „Moet je je voorstellen”, zegt ze glunderend, terwijl ze de sfeer van het oude stadhuis aan de Dam in zich opneemt. „Hier zat dan de burgemeester. Tegenwoordig wordt hier alleen getrouwd en vergaderd.”

André Bonthuis, de waarnemend burgemeester van Zederik, is goedgehumt als hij zijn oude meubilair komt overhandigen. „Dat bureau, daar zat ik graag aan hoor. Prachtig, lekker groot. Tegenwoordig zit je met alleen je iPadje, dus ruimte zat. En kijk...” Triomfantelijk schuift hij een deurtje open, verplaatst behendig een plank. „Een geheim vak, voor geheime documenten, dat is toch geweldig!”

Geen mens in Ameide die nog weet in welk jaar het bureau, de tafel en de stoel vervaardigd zijn. Bonthuis: „Eind 1800 gok ik?” De versleten, maar nog altijd statige stoel gaat hij niet missen. „Ik heb er één keer in gezeten en ik kan je vertellen: hij zit absoluut niet lekker. Misschien is dit type stoel wat voor in de nieuwe raadszaal, dan duren alle vergaderingen heel kort.”

(Dit artikel is een bewerking van een artikel in AD Rivierenland door Janneke Boluijt op 26 oktober 2018).

Aankondiging Lezing op donderdag 21 februari 2019

Na de twee geslaagde lezingen in 2018 wil het bestuur van de HVAT ook in het voor- en najaar van 2019 een lezing organiseren. De eerstvolgende lezing zal plaatsvinden op donderdag 21 februari 2019 in het Stadhuis op de Dam van Ameide, aanvang 20 uur.

Die avond zal dr. Jacques Dane spreken over

‘De geschiedenis van het onderwijs’

◀ Jacques Dane
(foto Nationaal
Onderwijsmuseum).

De heer Dane is medewerker van het Nationaal Onderwijsmuseum in Dordrecht.

Dit onderwerp zal een ieder die op school heeft gezeten aanspreken. Daarnaast sluit dit mooi aan op de expositie die de HVAT tijdens de paardenmarkt in oktober 2019 zal organiseren. Tijdens die tentoonstelling staat de geschiedenis van het onderwijs in Ameide centraal.

Noteert u allen nu vast de datum in uw agenda. Wij hopen op een vol Stadhuis. Met vriendelijke groeten van de organisatoren, Marjan de Gruyter-de Kruyk en Jory Verwolf.

Verslag lezing 8 november 2018

Op donderdag 8 november was er weer een lezing in het Stadhuis op de Dam. Onderwerp was deze keer de Reformatie. In 2017 herdachten we 500 jaar reformatie. In november 400 jaar geleden startte de Dordtse Synode, die grote invloed heeft gehad op de Nederlandse samenleving. Deze onderwerpen en de vraag waarom wij in Nederland meer op Calvijn dan op Maarten Luther georiënteerd zijn stonden deze avond centraal. Sprekers waren het echtpaar Tanja Kootte, conservator voor de geschiedenis van het Nederlands Protestantisme in Museum Catharijne Convent en Jan Wim Buisman, hoofddocent geschiedenis van het christendom aan de universiteit van Leiden. De lezing werd door 36 leden bijgewoond.

Jan Wim Buisman nam ons voor de pauze mee door de kerkgeschiedenis. Al ruim voor de reformatie ontstonden er bewegingen die van binnen uit de toen nog in onze streken ongedeelde rooms katholieke kerk bepaalde misstanden in die kerk aan de orde stelden. Ook in Nederland. Dit werd de moderne devotie genoemd. Toen kwam Luther. Zijn rol werd in de lezing naar voren gebracht. Er waren echter meer reformatoren. Calvijn is wel de bekendste hiervan. Door politieke oorzaken kwam Nederland vooral onder de invloed van Calvijn te liggen. Zo kwamen

in de lezing ook de tegenstellingen van de aanhangers van Gomar en Arminius aan de orde. Dit heeft mede geleid tot het houden van de Dordtse synode in 1618/1619. Op deze synode zijn de Dordtse leeregels tegen de remonstranten vastgesteld. Hierna trok Jan Wim Buisman nog lijnen via de negentiende eeuw met het optreden van Abram Kuyper naar het heden. Een boeiend betoog, binnen een uur, door de gehele Nederlandse kerkgeschiedenis heen.

Na de pauze hield Tanja Kootte haar lezing verluchtigd met plaatjes van christelijke kunst. Hoe keken Luther en Calvijn aan tegen kunst? Tanja legde het uit. Van alles wat bestaan had/gebeurd was en wat concreet was mochten beeltenissen gemaakt worden. Zo ontstonden de mooiste schilderijen en beelden. De protestantse kerken waren veel soberder omdat aanbidding werd afgewezen. Maar ook in protestantse kerken is veel kunst/houtsnijwerk aanwezig. Zo verwees zij ook naar het avondmaalstel afkomstig uit de Hervormde kerk van Ameide dat thans in bruikleen is van Museum Catharijne Convent te Utrecht. Tanja meldde dat deze bekertjes nog steeds een prominente plaats innemen in het museum en dagelijks te bewonderen zijn. Tanja wees ook op de herdenking van de Synode van Dordrecht die medio november start in Dordrecht en ongeveer een half jaar zal duren. Net zo lang als 400 jaar geleden de Synode heeft geduurd. Zo is er in het Dordts Museum een grote

tentoonstelling onder de naam Werk, Bid & Bewonder, een nieuwe kijk op kunst en calvinisme. Deze tentoonstelling is te zien tot 26 mei 2019. Onze koning heeft op 10 november 2018 de tentoonstelling geopend. Tot slot noemde Tanja nog de komende tentoonstelling van Museum Catharijne Convent waar zij zelf mee bezig is. Deze gaat over de Nederlandse 'Biblebelt' en zal in de zomer van 2019 te bewonderen zijn.

Het was een boeiende avond en voor mensen die meer willen weten over de diverse onderwerpen zijn er mooie tentoonstellingen om te gaan bezoeken.

◀ Dit jaar is het 400 jaar geleden dat Dordrecht een half jaar lang het centrum van Europa was. Meer dan honderd predikanten, professoren en politici kwamen in Dordrecht bijeen tijdens de Dordtse Synode. Naast een unieke kerkvergadering was dit ook een politiek en cultureel evenement, dat van invloed is geweest op onze geschiedenis, onze taal en onze gezamenlijke normen en waarden, tot op de dag van vandaag.

Tentoonstelling 'Lek en Linie' te Vianen

De Nieuwe Hollandse Waterlinie langs de Lek

Op vrijdag 2 november is op de Lekdijk in Vianen de fototentoonstelling "Lek en Linie" geopend door Maryann Glorie-Bergmans, programmamanager Nieuwe Hollandse Waterlinie van de provincie Utrecht en Marcel Verweij, wethouder van Vianen.

De buitenexpositie bestaat uit 20 grote foto's van en over het gebied van de Nieuwe Hollandse Waterlinie tussen Vreeswijk en Culemborg. Zowel wandelaars als fietsers kunnen de route van circa 9 km volgen vanaf de Hofpoort in Vianen of Fort Everdingen.

"Lek en Linie" maakt onderdeel uit van de activiteiten in het Waterjaar van Vrijstad Vianen, dat loopt t/m juni 2019. In 2019 volgen nog twee wisselexposities, zodat de Lekdijk in Vianen gedurende de hele periode het decor blijft voor foto-exposities over het thema Water.

Het verhaal van de fototentoonstelling "Lek en Linie" start bij de Oude Sluis in Vreeswijk, een dubbele schutsluis naar ontwerp van de waterbouwkundig ingenieur Jan Blanken. Met een historische soldatenfoto en een actuele foto van Polder Blokhoven wordt

de werking van de inundatie in 1939 van de Nieuwe Hollandse Waterlinie uitgelegd. Ook de uiterwaarden langs de Lek, Fort Lunet aan de Snel, Fort Honswijk, Fort Everdingen, Werk aan de Groeneweg, Werk aan het Spoel en de Liniepont komen aan bod. De tentoonstelling eindigt met een foto van een zogenaamde asperge (tankversperring) en de Diefdijk, een binnendijk die nog steeds dienstdoet als volwaardige (tweede) waterkering.

Toekomstig Werelderfgoed in de 'achtertuin van Vianen'

De Nieuwe Hollandse Waterlinie is het grootste rijksmonument van Nederland en bestaat uit 45 forten, 2 kastelen en 6 vestingen en is genomineerd om op de UNESCO Werelderfgoedlijst te komen. Vanwege de strategische plek aan de Lek werd Vianen opgenomen in de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Je vindt hier nog de geschutopstelling Batterij aan de zuidelijke Lekdijk, een stukje van de Diefdijklinie en het imposante torenfort Everdingen. Bovendien woonde ingenieur Jan Blanken (1755-1838) in Vianen. Hij ontwierp diverse waterwerken voor de Nieuwe Hollandse Waterlinie, zoals de waaiersluis.

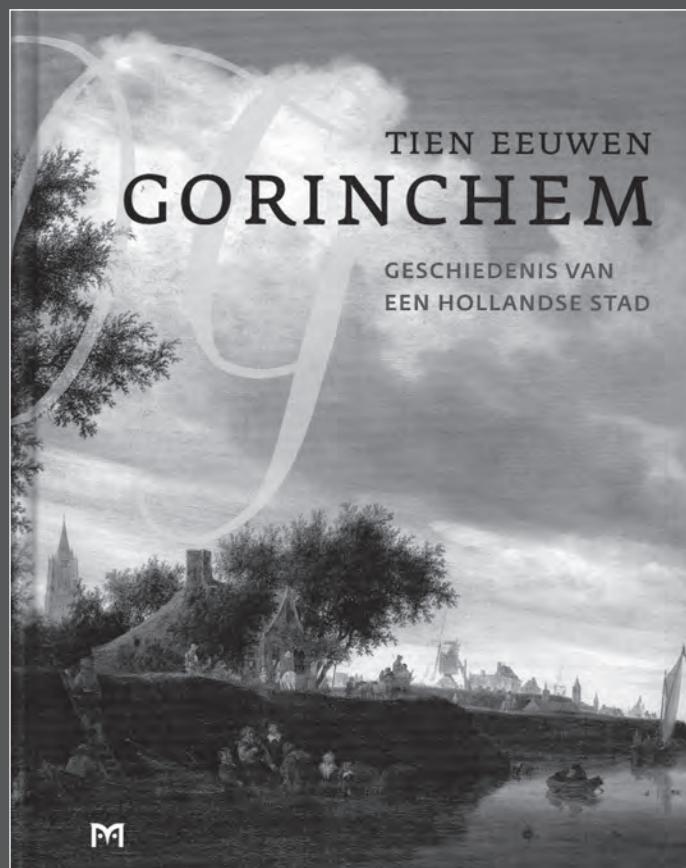
Waterjaar

De tentoonstelling "Lek en Linie" maakt onderdeel uit van het Waterjaar Vianen. Het Waterjaar bestaat uit een reeks activiteiten en evenementen die allen te maken hebben met water. Door de Lek, de prachtige recreatieplassen, grachten, sloten, inundatiekanalen, sluizen en het Merwedekanaal is te zien dat Vianen onlosmakelijk verbonden is met het water. Vianen toont met het Waterjaar haar identiteit en brengt met de Tentoonstelling een ode aan de Lek, waarachter de Vrijstad is verzezen.

Meer informatie over de fototentoonstelling en het Waterjaar is te vinden op de website: www.vrijstadvianen.nl

Tien eeuwen Gorinchem

*Geschiedenis van een
Hollandse stad*

Gert Groenendijk

Enige tijd geleden is het boek *Tien eeuwen Gorinchem, geschiedenis van een Hollandse stad* verschenen. Gorinchem kreeg in 1382 stadsrecht van Otto van Arkel. Dat was betrekkelijk laat in vergelijking met nabijgelegen steden als Dordrecht (1220) en Woudrichem (1284). Toch kende Gorinchem al eerder een stedelijk aanzien. Er bestonden namelijk voor het officiële stadsrecht al stadsmuren en torens, er werd al rechtgesproken door eigen schepenen en de belangen van de stad werden behartigd door twee burgemeesters.

Het tragische lot van de Martelaren van Gorcum, de ontsnapping van Hugo de Groot via Gorinchem, de Gorcumse kermis, het Beleg van Gorinchem, in deze nieuwe uitgave draait alles om tien eeuwen Gorinchem. Het is een geschiedenis waarin bekende verhalen staan, zoals over burgemeester Van Rappard, 'de spraakmakendste burgemeester van Nederland'. Over de Gorcumse zeevaarder Hendrik Hamel die schipbreuk leed en de beroemdste Nederlander in Korea werd. Of over de legendarische Gorcumse rechtsbuiten Frank Wels, wiens prachtige voorzetten Oranje dikwijls een overwinning hebben bezorgd. Maar ook minder bekende verhalen komen aan bod. Bijvoorbeeld over Jan de Sterke die zich met een paard aan de Gorcumse stadspoort zou hebben opgetrokken. Over het dagboek van het Joodse meisje Esther van Vriesland, ook wel de Gorcumse Anne Frank genoemd. Of over de roem van de firma De Vries Robbé, een van 's lands grootste staalconstructiebedrijven. In ruim 650 pagina's wordt hierin de rijke historie van deze vestingstad aan de Merwede beschreven.

Vanaf de vroege middeleeuwen tot nu. Er werkten 25 auteurs aan het boek. Tien eeuwen Gorinchem wordt terecht al hét boek over de geschiedenis van Gorinchem genoemd. De Stichting Geschiedschrijving Gorinchem heeft het boek gepresenteerd op 17 mei 2018, onder meer door het eerste exemplaar aan te bieden aan de burgemeester. Bij uitgeverij Matrijs is dit boek verkrijgbaar.

Wat lezen we in dit boek over Ameide en Tienhoven? Allereerst kunnen we stellen dat deze geschiedschrijving voor Ameide en Tienhoven ook van belang is omdat dit boek ook meer inzicht geeft in de geschiedenis van onze regio. In het register van geografische namen wordt Ameide op acht bladzijden genoemd. Hieronder volgen in het kort deze vermeldingen:

De meest reële hypothese is dat het toponiem Gorinchem is vernoemd naar de heer van Goor. De heer van Goor, die in 1018 door de Utrechtse bisschop tot prefect (beschermheer) van Teisterband werd benoemd, had leengoed te Ameide, en zijn optreden lijkt samen te vallen met de nieuwe ontginning van uit Arkel en de toen wellicht gestichte hoeve ter plaatse van Gorinchem. (zie blz. 32).

Graaf Floris V nam in 1277 het initiatief om tot waterstaatkundige besluiten te komen, zoals de instelling van een waterschapsbestuur of hoogheemraadschap en de vorming van een ringdijk. De oostdijk van de Alblasserwaard ging Zouwendijk heten, wat afgeleid was van 'zijdewind' of 'zieuwend'. Hij liep van Ameide, langs Meerkerk (Bazeldijk) tot aan de Bloklandse Paal. (zie blz. 45).

Een conflict tussen de heren van Arkel en van Vianen begon in 1373, toen de erfdochter van Herlaar huwde

met Hendrik van Vianen. Met dit huwelijk verkreeg Vianen enkele goederen die verspreid tussen en omringd door de Arkelse gebieden lagen, zoals Ameide, Meerkerk en Noordeloos. Om deze wijziging in de machtsbalans te compenseren, probeerde Otto van Arkel Hagestein te versterken. Vianen zag dit als een oorlogsdreiging, en de spanning escaleerde tot een gewapend conflict. Vianen dolf in 1387 het onderspit, en het nabij Ameide gelegen kasteel Herlaar werd verwoest.

Ruwaard Albrecht, de bisschop van Utrecht wilde in 1391 een definitief bestand sluiten. Hij nam Ameide en Hagestein in als onderpand terwijl de besprekingen met de hertog van Gelre om te bemiddelen in het conflict begonnen. De grote overwinnaar was Jan V van Arkel, hij ontving Ameide en Meerkerk, tot grote woede van Vianen. (zie blz. 78 en 79).

Keizer Maximiliaan trad op toen Gelre in augustus 1497 het Land van Arkel binnendrong en Hoogblokland afbrandde. Zijn veldheer Albrecht van Saksen leidde vanuit Gorinchem de verdediging en versloeg de aanvallers bij Leerdam. Het was de eerste speldenprik in wat tot de Hollands-Gelderse Oorlog zou uitgroeien.

De Gelderse hertog startte met aanvallen op Ameide en Ravenswaaij. Kasteel Poederoyen werd verwoest. In 1511 volgde de vernieling van het Noordelose schoutenhuis. Daarna werd Woudrichem maandenlang bezet, van waaruit Arkel en Goudriaan onder handen zijn genomen, terwijl op 7 februari 1512 ook de Gorcumse voorstad de Kanselpoort invlammen opging. Een Gelderse oversteek bij het Park aan de Linge buiten de Arkelpoort volgde met raids door de Alblasserwaard. Uiteindelijk werd op 10 augustus 1513 in Gorinchem een bestand gesloten. De schade op het platteland was groot, terwijl ook de Gorcumse economie overhoop lag. (zie blz. 102).

In Gorinchem werd een vrij hoge gewestelijke belasting geheven op tal van producten. In de omgeving lagen de zogenaamde 'vrije plaatsen' als Meerkerk, Ameide, Lexmond, het Boveneinde van Spijk, Heukelum, Leerdam, Schoonrewoerd, Vianen en IJsselstein. Deze plaatsen waren een vrije heerlijkheid en genoten een zekere mate van autonomie ten opzichte van de zeven provinciën. Er werd veel minder belasting geheven en dus was er sprake van (oneerlijke) concurrentie. Er vond dan ook een bloeiende smokkel plaats tussen deze vrije plaatsen en Gorinchem met het Land van Arkel. (zie blz. 264).

In 1830 had Ameide 974 inwoners. Gorinchem had toen 6.834 inwoners. (zie blz. 344).

De scheepvaart was een belangrijke motivatie voor de aanleg van het Zederikkanaal tussen Gorinchem en Vianen in de jaren 1823-1826. Hier wist Jan Blanken verschillende belangen te combineren, want het kanaal was meteen een kans om de afwatering van de Vijfheerenlanden beter te regelen. De molens van de hoge boezem bij Ameide konden worden afgedankt dankzij het grote stoomgemaal dat naar ontwerp van Jan Blanken bij Arkel werd gebouwd en dat in november 1826 in bedrijf ging. (zie blz. 349).

Hoog bezoek aan het Stadhuis van Ameide

Dinsdag 16 november 2018 kwam er hoog bezoek naar Ameide. De Commissaris van de Koning en de vijf Gedeputeerden van de Provincie Utrecht gingen die dag op werkbezoek naar de gemeenten Leerdam en Zederik. Zij wilden nader kennismaken met een aantal aspecten van het gebied dat na 1 januari administratief tot de provincie Utrecht zal gaan behoren. Tijdens hun bezoek aan de streek werden ze begeleid door de burgemeesters van Leerdam, Vianen en Zederik en de tien wethouders van die gemeenten.

In de middag werd de reis afgesloten met een kort bezoek aan het historische Stadhuis van Ameide. Zowel buiten als binnen, gaf Bram Provoost een uitleg over de rijke historie van de Stad Ameide. De nadruk viel daarbij op het in 1644 gebouwde stadhuis en de rol van Johan Wolfert van Brederode als bouwheer.

▲ De Commissaris van de Koning in de provincie Utrecht, Willibrord van Beek, op bezoek in het Stadhuis van Ameide.

Reactie van een lezer

Naar aanleiding van het artikel over de Burgemeesters van Ameide en Tienhoven stuurde ons lid Henk van der Vliet uit Gorinchem een tweetal foto's van de intocht van Burgemeester Henry van Eeten op 15 augustus 1900.

Gelukkig zijn er toen al foto's gemaakt en kunnen de lezers van het Nieuwsblad nu nog genieten van de fraaie schouwspel. Natuurlijk dankzij en met dank aan Henk van der Vliet.

▲ Op beide foto's zien we de feestelijke stoet op de Sluisendijk richting Ameide gaan. De korenmolen van Bor (rechts), het dijkhuis en de schoorsteen van het Rijksstoomgemaal zijn in volle glorie zichtbaar. Het water van het Sluisse Gat loopt nog door tot Sluis. De dijk is onverhard en voorzien van een brede grasberm. De wandelende dames houden hun rokken en schorten wat omhoog om deze niet vuil te laten worden.

De begroeting van de nieuwe burgemeester vond plaats om 12 uur op de grens van Meerkerk en Ameide op de Zouwendijk. Daar stond een lange, fraaie stoet opgesteld om hem naar het Stadhuis te begeleiden. Na een woord van welkom, een lied door het zangkoor 'Kunstliefde en Vriendschap' en een opgewekt stuk door de fanfare-vereniging 'Unie' ging de stoet richting Ameide. In de stoet waren naast het rijtuig met de burgemeester en de feestcommissie nog andere rijtuigen, ruiters, versierde rijwielen, wagens en talrijke feestelijk geklede inwoners van Ameide. Volgens het verslag in de Nieuwe Gorinchemse Courant leverde het geheel 'een zeer fraai schouwspel op'.

'Waterliniedag for kids' in Ameide,

31 oktober 2018

► Een tweetal soldaten van de Prins van Oranje maken een bivak op de Loswal van Ameide en vertellen over musketten, zwaarden, sabels en andere wapens die rond 1672 door de legers gebruikt werden.

Bram Provoost

Woensdag 31 oktober kwamen een 100-tal leerlingen van vier basisscholen naar Ameide om deel te nemen aan de 'Waterliniedag for kids'. Er waren leerlingen uit groepen 7 en 8 van de OBS 'Hendrik van Brederode' uit Ameide, de CBS 'Eben Haëzer' uit Leerbroek, de CBS 'Het Kompas' en de OBS 'Prinses Wilhelmina' beide uit Lexmond. De kinderen en hun begeleiders kregen een druk programma voorgeschoteld. Van 9 tot 12 uur werden zij uitvoerig geïnformeerd over het Rampjaar 1672 en de rol van de Oude Hollandse Waterlinie in de verdediging van Holland. In 1672 werd de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden aangevallen door Frankrijk, Engeland, Keulen en Münster. De oostelijke provincies werden snel veroverd, maar door een groot gebied onder water te zetten kon een opmars van de Franse troepen voorkomen worden.

Naast deze algemene informatie konden zij kennis maken met een tweetal Hollandse soldaten uit 1672 en zien welke wapens men toen gebruikte. Ook werd er geluisterd naar muziek uit die periode en konden zij zelf muziek maken. Voor de lokale invulling werd er in het Stadhuis van Ameide verteld over de plunderingen van Ameide en Lexmond door de Franse troepen in 1672 en 1673.

De 'Waterliniedag for kids' wordt georganiseerd door de Stichting Oude Hollandse Waterlinie in samenwerking met het Erfgoedhuis Zuid-Holland. Eerdere waterliniedagen vonden o.a. plaats in Gouda, Schoonhoven, Nieuwpoort en Gorinchem. Nu was Ameide aan de beurt, een plaats die zwaar geleden heeft door de oorlog en de plunderingen door de Franse troepen in 1672. Het interessante programma en het fraaie herfstweer stond borg voor een onvergetelijke 'lesochtend' voor de vele leerlingen. Hieronder enkele impressies van de verschillende onderdelen. De foto's zijn beschikbaar gesteld door Marijke Bos, de cultuurcoach van Molenlanden.

Zo kwamen er in de nacht van zaterdag op zondag 27 november 1672 zo'n 800 soldaten te voet en 200 soldaten te paard vanaf Vianen over de dijk richting Ameide. Bij Sluis was voor de verdediging van de Lekdijk een schans gebouwd, maar die werd onder de voet gelopen. Daarna werd Ameide geplunderd en de helft van de, toen meestal houten, huizen brandde af. Moedig optreden van dominee Jonckholt voorkwam dat ook de Kerk en een aantal huizen daaromheen in

brand werden gestoken. Hij werd als gevangene meegenomen en werd pas weken later, na het betalen van losgeld, weer vrijgelaten.

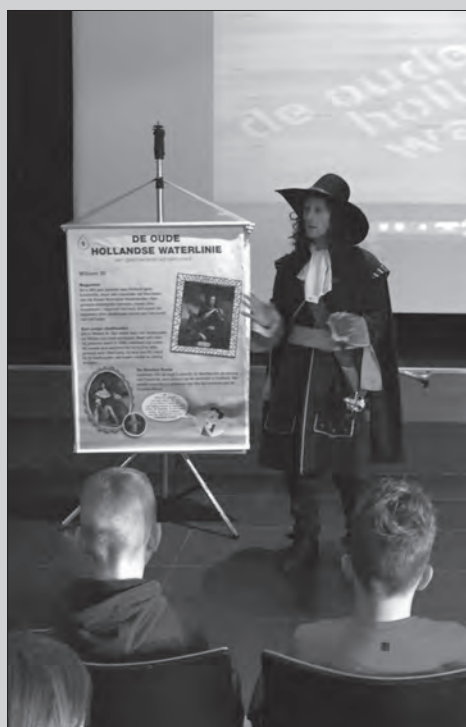
Na de vier onderdelen verzamelde iedereen zich weer in Het Spant waar de opgedane kennis in een korte quiz werd getest. Voor een vijftal vragen kon door handopsteken het juiste antwoord gekozen worden. Opvallend genoeg kozen alle leerlingen bij iedere vraag het juiste antwoord. Iedereen had dus wel iets opgestoken over het rampjaar en de waterlinie. Een geslaagde ochtend, die volgend jaar herhaald zou kunnen worden. Er zijn nog voldoende andere scholen in de omgeving en er komen steeds nieuwe groepen 7 en 8.

Het Nieuwsblad HVAT van maart 2010 (jrg. 21, nr. 1, blz. 19-52) heeft ruim aandacht geschonken aan het Rampjaar 1672 met nadruk op de gebeurtenissen rond Ameide. In 2022 is het 350 jaar geleden dat de Oude Hollandse Waterlinie werd aangelegd. Dit jubileum zal met allerlei activiteiten uitgebreid gevierd worden. Meer informatie is te vinden op de website: <https://www.oudehollandsewaterlinie.nl/>

◀▼ Bij en in de Ned. Herv. Kerk lieten de dames van het verteltheater 'Trompetter van de Prins' muziek horen uit de 17de eeuw. Zij speelden onder meer een oude versie van het 'Wilhelmus'. De kinderen hoefden niet alleen te luisteren, maar konden ook zelf meezingen en muziek maken.

◀ In 'Het Spant' vertelde 'Wouter van de Waterlinie' uitgedost in het kostuum van de echte trompetter van Prins Willem III over 'De Oude Hollandse Waterlinie' die zich uitstrekte van Gorinchem in het zuiden tot Muiden aan de Zuiderzee. Deze zelf gemaakte 'binnenzee' voorkwam de opmars van de Franse troepen naar de rijke Hollandse steden.

▲ Bij en in het Stadhuis vertelden Bram Provoost (HVAT) en Marjan de Graaf (HV Lexmond en Hei- en Boeicop) over de gebeurtenissen in Ameide en Lexmond tijdens het Rampjaar. De Waterlinie beschermde weliswaar de Hollandse steden, maar de dijken staken boven het water uit. Meerdere malen zijn Lexmond en Ameide geplunderd door Franse troepen, die onder Utrecht en in Culemborg gelegerd waren.

◀ Het Arsenaal, Nieuwpoort.

Symposium Stichting

Oude Hollandse Waterlinie

Op vrijdag 2 november 2018 organiseerde de Stichting Oude Hollandse Waterlinie een symposium. Bestuurders, ambtenaren en vrijwilligers waren hiervoor in grote getale naar het eeuwenoude Arsenaal van vestingstad Nieuwpoort gekomen. Namens de HVAT was Bram Provoost aanwezig.

Burgemeester Dirk van der Borg van Molenwaard opende het symposium. De Stichting Oude Hollandse Waterlinie bestond op deze dag precies een jaar. Margot Stolk, lid van het Dagelijks Bestuur blikte kort terug en lichtte de plannen toe voor de viering van het jubileum van de Waterlinie in 2022. Deze plannen zijn samengevat in een zogenaamd 'bidbook' (een beschrijving van mogelijke projecten, die is te vinden op www.oudehollandsewaterlinie.nl).

Ir. Catharine Visser van DaF Architecten schreef voor de provincies Zuid Holland en Utrecht de 'Actualisatie gebiedsvisie van de Oude Hollandse Waterlinie' en liet aan de hand van enkele voorbeelden zien hoe het gebied net buiten de wallen van de vestingsteden weer (net als in de 17de eeuw) een groene bestemming zou kunnen krijgen, bijvoorbeeld door middel van moes- en pluktuinen.

Jaarlijkse waterlinie prijs.

Een nieuw initiatief van de stichting is het instellen van een prijs voor een goed uitgevoerd plan/idee dat bijdraagt aan het behoud van de waterlinie. Twee voorbeelden van 'best practice' werden naar voren gehaald: Marlien van de Ven hield voor de gemeente Molenwaard een presentatie over de beplanting op de vestingwallen van Nieuwpoort en Marina Perdijk nam de zaal mee op haar waterliniewandelingen langs de Vlist. Dit illustreert dat een breed scala aan activiteiten voor de prijs in aanmerking kan komen.

Fotowedstrijd watererfgoed

Als laatste punt stond de uitreiking van de prijzen voor de fotowedstrijd 'watererfgoed' op het programma. De zaal kreeg een selectie prachtige inzendingen te zien, waarbij vooral molens een favoriet onderwerp bleken. Tanja Molendijk ontving de eerste prijs uit handen van hoogheemraad Bernard de Jong van het Hoogheemraadschap de Stichtse Rijnlanden. Burgemeester van de Borg sloot een geslaagde ochtend af en benadrukte dat de Oude Hollandse Waterlinie zich de *oudste en spannendste linie* mocht noemen.

Na het symposium maakten verschillende deelnemers gebruik van de mogelijkheid om aan een vestingwandeling mee te doen onder leiding van de historische kring Nieuwpoort.

350 JAAR OUDE
HOLLANDSE
WATERLINIE
2022

STICHTING

OUDE HOLLANDSE WATERLINIE

Houttuinlaan 4, 3447 GM Woerden

www.oudehollandsewaterlinie.nl

Tel. 0348-447782; contact@ohwl.nl

IBAN NL85 RABO 0324 5560 63 – KvK 6998 3135

De Christelijke Reciteer-vereeniging 'De Vriendschap' te Ameide

▲ "Bestuur van de Vriendschap". Herkent iemand één of meer van deze heren? (Jan van den Heuvel noemt op Facebook de volgende namen: 2de van L., Mos Vurens (Hermanus Vuurens, geb. 10 juli 1892), 3de van L., P.C. Veen (Pieter Cornelis Veen, geb. 23 jan 1890), 4de van L., Dirk Wijland (Dirk Leendert Wijland, geb. 16 feb. 1906), voorzitter Kees van Gent (Cornelis van Gent, geb. 10 feb. 1895). Volgens JvdH alle vier lid van Crescendo!). Datering foto, gelet op geboortedata ca. 1925/30.

Bram Provoost

Iedere dag plaatst Truus Burggraaf - de Facebook-redacteur van de HVAT - een bericht op de Facebookpagina van de Vereniging. De foto van 30 april 2018 vond ik heel bijzonder en maakte me nieuwsgierig. Een tiental mannen in een soort carnaval-achtige boerenkleding met een lange Goudse pijp zittend op het schoolplein van de School met den Bijbel aan de Achterweg. Sommigen hadden voor de foto nieuwe klompen aangeschaft, die blinkend wit afsteken tegen de zwarte boerenpakken en petten. Wat is dit voor gezelschap? De tekst op het bordje geeft een aanwijzing. Er staat: 'Bestuur van de Vriendschap'. Daarmee kon ik aan de slag.

Na enig zoekwerk kwam er een antwoord. Tussen 1900 en 1940 was er in Ameide een Christelijke Reciteervereniging 'De Vriendschap', die medewerking verleende aan uitvoeringen van de Christelijke Muziekvereniging 'Crescendo' en de Christelijke Zangvereniging 'Excelsior'. De uitvoeringen van de muziekverenigingen werden in die tijd vaak aangevuld met andere activiteiten. Bij de Fanfarevereniging

'Unie' was dat vaak een toneelvereniging, die een toneelstuk/blijspel opvoerde. Muziekvereniging 'Crescendo' schakelde de reciteervereniging in om, al dan niet komische, voordrachten en samenspraken op te voeren. In krantenartikelen komen we een aantal voorbeelden tegen.

Wat is een reciteervereniging? Eind 19de en begin 20ste eeuw werden talloze, vaak christelijke, reciteerverenigingen opgericht. Zij hadden tot doel om gedichten, verhalen en samenspraken op een mooie en duidelijke manier voor te dragen. Er werd geen toneel gespeeld, maar de teksten werden zo goed mogelijk naar voren gebracht. In een bericht uit 1928 vertelt een zekere heer Post op een bijeenkomst in Noordoos over het doel en nut van een Christelijke Reciteervereniging. "Doel is het beoefenen van de kunst en literaire schoonheid. Daarom moet gewerkt en gestudeerd worden in alle eenvoud, want eenvoud is het kenmerk van het schoone. Vooral de Bijbel is het waard, dat hij mooi gelezen wordt, niet op een dreun. Het woord heeft een machtigen invloed. Daarom wil de Chr. Reciteer-Vereeniging ook beoefening van de woordkunst (improviseren en debatteren)." (NvGo, 10-2-1928)

De eerste vermelding van een dan nog naamloze, maar hoogstwaarschijnlijk wel Christelijke, reciteervereniging in Ameide is uit 1901. De Sch. Courant van 17 april 1901 meldt het volgende bericht. "Ameide, 11 April 1901. Aan den avond van den Tweeden Paaschdag gaf de Chr. Zangver. "Excelsior", met medewerking der muziek- en reciteervereeniging, een welgeslaagde uitvoering in de Chr. School.

Na het uitvoeren van Psalm 98 vers 2 en 3 door alle aanwezigen, opende de eerevoorzitter, Ds. E. Postma, deze bijeenkomst met gebed en riep het talrijk publiek een hartelijk welkom toe. Het zestal nummers door "Excelsior" ten gehore gebracht, werd goed uitgevoerd en met aandacht aangehoord. De muziekver. "Crescendo" heeft in het afgelopen jaar blijkbaar groote vorderingen gemaakt¹. Ook deze vereeniging kan met voldoening op de gegeven uitvoering terugzien.

Ook de reciteer-vereeniging kweet zich dapper van haar taak en droeg, door hare voordrachten, niet weinig bij om het genot van den avond te verhoogen. Vooral de samenspraak "Op het Boeren-commando" van L. Penning, viel in den smaak der hoorders. Nadat de eere-voorzitter na een gepast woord van dank, de vergadering met dankgebed had gesloten, bleven de leden nog eenigen tijd onder het gebruik van eenige versnaperingen bijeen.

De voorzitter der muziek-vereeniging bood, als stoffelijk blijk van waardering namens de leden, den directeur, den heer L. Blok, een prachtige pendule met candellabres aan. 's Heeren zegen ruste in rijke mate op deze vereenigingen!

Het duurt tot 1926 voor een opnieuw een bericht over de Reciteervereniging verschijnt, nu wel met de naam "de Vriendschap". In de Sch. C van 13 dec. 1926 staat: "Ameide, 13 Dec. 1926. De muziekvereniging "Crescendo" alhier zal in de Christelijke School haar winteruitvoering geven onder leiding van haar directeur, den heer G. van der Ham en met medewerking van de Reciteervereeniging 'de Vriendschap'".

In de daaropvolgende jaren is de Chr. Reciteervereeniging "De Vriendschap" vooral actief tijdens de uitvoeringen van Crescendo. Tevens bleek uit de berichten, dat er sprake was van een winteruitvoering op Tweede Kerstdag en een voorjaarsuitvoering op Tweede Paasdag. Tot 1928 waren deze uitvoeringen in de Chr. School. Daarna wordt gebruik gemaakt van het nieuw gebouwde Verenigingsgebouw. Daar is meer ruimte voor het publiek, maar nauwelijks genoeg om alle belangstellenden een plaats te geven zoals blijkt uit het verslag van het concert in 1930. "Ameide. De Chr. Muziekvereniging "Crescendo" gaf, de traditie getrouw, op Tweede Kerstdag haar winteruitvoering in het Chr. Verenigingsgebouw aan den Achterweg. Hoewel dit gebouw veel ruimte biedt, waren de plaatsen meer dan bezet, door het talrijke publiek uit het dorp en omliggende plaatsen. De leiding was wederom aan den heer Will. Deze schetste in brieven de lijnen de beteekenis van het Kerstfeest en wees op het verschil in de wijze waarop het wordt herdacht.

Daarop volgde het "Eere zij God" door de Chr. muziekver. "Crescendo", onder leiding van den heer G. van der Ham. De werken van den heer F.A.J. Schweinsberg, riepen den welbekenden musicus velen weer helder voor den geest, door zijn schoone bas- en bariton-bewerkingen, die men in al zijn werken vindt. Ook de werken van Bauwens en De Witte lokten bij het publiek een luid applaus uit. Tenslotte nog het werk van Louis Reijnaud, de welbekende ouverture "Excelsior". Een woord van hulde aan den directeur, die met dit kleine corps zulk een voortreffelijk werk durft aan te pakken. Het werd uitstekend vertolkt. Het geheel was deze avond zeer goed. Jammer dat er onder de 'luister-vinken' nog goede krachten waren, die lid behoorden te zijn.

De Chr. Reciteervereeniging De Vriendschap heeft ons de lachspieren niet in bedwang doet houden. Met recht mag men haar de eer geven "een goede manier van poffen" te verstaan.

Na de afwerking van het programma sloot de heer Will met een korte toespraak, waarna hij verzocht gezamenlijk te zingen het eerste vers uit den lofpsalm "Loof God, loof Zijn naam alom". Hierop sloot spr. met dankgebed den avond.

"Crescendo" en "De Vriendschap" kunnen met trotsch op dezen avond terugzien. (Sch. C. 29-12-1930).

In 1937 is "De Vriendschap" weer aanwezig bij een uitvoering van Crescendo. **"Muziekuitvoering."**

Ameide. De Chr. muziekvereniging "Crescendo" heeft op Tweeden Paaschdag des avonds in het Verenigingsgebouw een uitvoering gegeven onder leiding van haar directeur, den heer Jac. J. Kleman en met medewerking van de Chr. Reciteervereeniging "De Vriendschap". Het muzikale gedeelte werd verdienstelijk uitgevoerd, terwijl "De Vriendschap" met twee samenspraken kwam. Dat er genoten werd, bewees wel het daverend applaus". (Sch. C. 2-4-1937)

Concurrentie tussen 'Unie' en 'Crescendo'

Uit krantenberichten in de jaren 1930 blijkt dat er sprake is van een sterke concurrentie tussen de beide muziekverenigingen in Ameide. Dat gaat zelfs zover dat uitvoeringen op dezelfde dag worden gegeven, waarbij men ook reclame maakt voor het bijprogramma. Eind 1934 schrijft de Sch. Courant: **"Elk wat wils". Ameide.** Op tweeden Kerstdag zullen beide plaatselijke muziekverenigingen 'n uitvoering geven. Crescendo treedt op onder leiding van den heer Kleman uit Utrecht met medewerking van de chr. reciteervereeniging "De Vriendschap" en "Unie", dat onder leiding staat van den heer Hoon uit Schoonhoven heeft zich voor het tooneel de medewerking van de club van "Symphonia" uit Hoog-Blokland verzekerd. (Sch. C. 21-12-1934)

De uitvoering van Crescendo vond plaats in het Verenigingsgebouw aan de Achterweg, terwijl "Unie" musiceerde in café Lekzicht. Uit de verslagen blijkt dat beide uitvoeringen een succes waren. Beide orkesten speelden voor een volle zaal.

"Muziekuitvoering. Ameide. Woensdagavond gaf de Chr. muziekvereniging "Crescendo" onder leiding van

¹ De Chr. Muziekvereniging "Crescendo" was opgericht op 1 juli 1899.

Chr. Muziekvereniging „Crescendo” :: Ameide.

Eere-Voorzitter : de Heer CHR. WILL.

Directeur : de Heer JAC. J. KLEMAN.

—≡ UITVOERING ≡—

op WOENSDAG 26 DECEMBER 1934 (2en Kerstdag) in
het Vereenigingsgebouw te Ameide.

Medewerking verleent de Chr. Reciteervereen. „De Vriendschap.”

PROGRAMMA.

1. PSALM 98 : 4 (DOOR ALLE AANWEZIGEN TE ZINGEN.)
2. EERE ZIJ GOD.
3. MUSIKA (MARSCH) H. L. BLANKENBURG.
4. CARMEN (FANTASIE) M. J. H. KESSELS.
5. SOUS LES FILEULS (OUVERTURE) DELADRÈVE.
6. BRABANCON (MARSCH) G. GADENNE.
7. „Geldgierigheid gestraft”, Samenspraak voor 6 personen.

PAUZE.

8. PAN-EUROPA (MARSCH) ALPH. DREISSEN.
9. ADIEU-BOURGOGNE (OUVERTURE) F. MOURGUE.
10. „In de Rechtszaal”, Samenspraak voor 5 personen.
11. POTPOURRI OVER CHR. LIEDEREN F. J. SCHWEINSBERG.
12. MARSCH.
13. PSALM 150 : 1 (DOOR ALLE AANWEZIGEN TE ZINGEN.)

Entrée 50 cent. :: Aanvang half 8.

Plaatsbespreking des nam. van 4 tot 5 uur.

HET BESTUUR.

Dit Programma is tevens Bewijs van toegang.

▲ Programma Crescendo uit 1934.

den heer Jac. J. Kleman uit Utrecht, met medewerking van de Chr. reciteervereeniging „De Vriendschap” een uitvoering in het vereenigingsgebouw aan den Achterweg, welke zaal tot in de uiterste hoeken gevuld was met belangstellenden. De verschillende nummers werden zeer verdienstelijk uitgevoerd. Ter afwisseling trad de reciteervereeniging op met een samenspraak voor zes personen getiteld „Gierigheid gestraft”, waarna de pauze volgde.

Na de pauze kwam „De Vriendschap” nog eens op de planken met een samenspraak getiteld: „In de Rechtszaal”. Als attractie volgde een samenspraak, waarbij niet gesproken werd, „De stomme Pantomime”, waar men het uitgierde van het lachen. Na nog enkele muzieknummers werd de gezellige avond door den heer Will gesloten”. (Sch. C. 31-12-1934).

“Concert Ameide De muziekvereniging “Unie” gaf op Tweeden Kerstdag onder leiding van den heer B.A. Hoon uit Schoonhoven een zaalconcert in café Lekkzicht, dat zeer goed geslaagd mag heeten. Als medewerkers voor het tooneel had “Unie” ditmaal de dilettanten-tooneelvereniging “Symphonie” uit Hoog-Blokland geëngageerd, welke vereeniging twee blijspelen heeft opgevoerd, n.m. “Truusje Meijer” en “Van een huwelijksreis... die er niet was”.

De muzieknummers werden door de stampvolle zaal met applaus beloond. Na afwerking van het programma was er nog gelegenheid tot dansen, waarvan velen gebruik maakten”. (Sch. C. 31-12-1934).

Ook in het voorjaar van 1940 zien we dat zowel “Crescendo” als “Unie” een uitvoering verzorgen op de Tweede Paasdag. Bij Crescendo was opnieuw de reciteervereeniging “De Vriendschap” te gast, terwijl “Unie” de bekende goochelaar Larette had ingehuurd als aanvulling op het muziekprogramma. “Muziekuitvoeringen.

Ameide. De Chr. muziekveren. “Crescendo” gaf Tweede Paaschdag een uitvoering in het vereenigingsgebouw onder leiding van den directeur, den heer J.J.

Kleman. Medewerking verleende de Chr. Reciteervereen. “De Vriendschap”.

De muziekveren. “Unie” gaf Tweede Paaschdag een uitvoering in de zaal van den heer Joh. de Jong, onder leiding van den heer B.A. Hoon. De bekende goochelaar Larette vulde het programma aan.

Bij beide vereenigingen was de opkomst groot”. (Sch. C. 27-3-1940).

Tot zover mijn bijdrage n.a.v een enkele foto. In Ameide is er tussen 1900 en 1940 sprake van een (of meer) reciteerverenigingen. Van 1926 tot 1940 wordt de naam “De Vriendschap” genoemd als Chr. Reciteervereniging. Helaas is mij verder niets bekend. Wanneer en door wie is de vereniging opgericht? Wie waren de leden? Is er onder de lezers meer bekend over deze vereniging? Zo ja, laat het ons weten.

Meisjeskoor beginjaren vijftig

■ Dit meisjeskoor maakte beginjarenvijftig deel uit van Gemengd Koor "Sursum Corda" in Ameide en stond onder leiding van de heer Verheij uit Langerak (familie van schilder Piet Verheij uit de Pompstraat). Bij de repetities van zowel het meisjes- als het kinderkoor kwamen leden van het gemengde koor helpen met voorzingen om zodoende de dirigent te assisteren bij het instuderen van liederen.

1. Teuntje Mesker	5. Annie van Merkerk	9. Corrie Zweren	13. Riet Weeda	17. Jannie Uittenbogaard	21. Bets Labee
2. Alie Mesker	6. Riet van Bruggen	10. Ria Streefkerk	14. Wil de Bruin	18. Rina Verheij	22. Lijn van Leer
3. Joop van Woezik	7. Maartje van der Ham	11. Lijntje van Oort	15. Nel de Vroome	19. de heer C. Verheij	23. Gerrie Mesker
4. Neeltje den Oudsten	8. Stien van Rooijen	12. Geerertje de Vroome	16. Riet van Middelkoop	20. Sijgje Rijnveld	

De Wapenstein op het Stadhuis van Ameide. *Kloppen de kleuren?*

Het Stadhuis van Ameide uit 1641 (Foto Bram Provoost).

Bram Provoost¹

Het Stadhuis op de Dam gebouwd in Ameide is in 1644 in Hollands-classicistische stijl gebouwd. Voor de gevels is gebruik gemaakt van een combinatie van gebakken stenen en natuursteen, die het geheel een levendig aanzicht geeft. De voorgevel is getooid met een aantal prominente versieringen. In de eerste plaats is daar de indrukwekkende wapenstein boven een ingenieus metselwerk van ongeveer dezelfde afmeting. Het gebouw is voorzien van een bordes met daarop een tweetal grote natuurstenen bollen en twee wapen-dragende leeuwen. Boven de vier ramen zijn natuurstenen frontons aangebracht in de vorm van een driehoek, terwijl een fronton in de vorm van een cirkelsegment boven de wapenstein prijkt. Al deze versierende elementen zijn vervaardigd van Bentheimer zandsteen en steken fraai af tegen het bakstenen metselwerk van het ge-

bouw. In de Nederlanden is Bentheimer zandsteen² eeuwenlang gebruikt als bouw materiaal voor kerken, torens, stadhuizen en voorname woonhuizen.

De twee stenen leeuwen op de mur voor het bordes dragen het stadswapen van Ameide, met op de sokkels de vermelding van de naam **AMEYDE**. Op de sokkels van de twee bollen staat links het woord **ANNO** (In het jaar) en rechts het jaartal **1644** (het bouwjaar van het Stadhuis). Centraal op de voorgevel is een vrij grote wapenstein³ geplaatst met daarop de wapenschilden van Johan Wolfert van Brederode, de opdrachtgever tot de bouw van het Stadhuis, en diens tweede echtgenote Louise Christine van Solms-Braunfels. Beide wapens in dit alliantiewapen worden bekroond met een Gravenkroon. De familiewapens op wapenstein worden aangevuld met een aantal kenmerkende emblemen van het geslacht Brederode, die hun (politieke) macht uitstralen. Onder de

¹ Met veel dank aan Wout de Jong te Amersfoort, die op de heraldische fouten wees en de juiste kleuren van het Van Solms-Braunfels wapen opspoorde.

² Meer over het gebruik van Bentheimer zandsteen is te vinden in een artikel-tje in het Nieuwsblad HVAT 2018, jrg. 29, nr. 1, blz. 34-35.

³ De wapenstein heeft een oppervlakte van ca. 1,5 m² en zal afhankelijk van de dikte 150 tot 275 kg wegen.

Louise Christine van Solms-Braunfels (1606-1669).

Johan Wolfert van Brederode (1599-1655).

wapenschilden zijn dit twee paar koppen van wilde zwijnen boven gekruiste brandende lauriertakken en een zgn. wapenmantel die achter de wapenschilden gedrapeerd is over een (kinder)kopje.

Het Stadhuis van Ameide is een in strak Hollands-classicistische stijl opgetrokken bouwwerk. Het is aan alle vier zijden volledig symmetrisch. De kleurige wapenschilden geven het gebouw een voornaam aanzien. Een ander voorbeeld van deze stijl, en mogelijk ook een beetje een voorbeeld voor het Stadhuis in Ameide, is het Mauritshuis in Den Haag. Gebouwd tussen 1634 en 1644 door Jacob van Campen in opdracht van Johan Maurits van Nassau – Siegen (1604-1679), een zwager en leeftijdgenoot van Johan Wolfert van Brederode. In het Mauritshuis wisselde Van Campen ook baksteen af met Bentheimer zandsteen. Dezelfde combinatie van bouwmaterialen die daarna in Ameide werd gebruikt bij de bouw van het Stadhuis in 1644.

De wapensteen is weliswaar fraai gekleurd, maar zijn voor de wapenschilden wel de juiste kleuren gebruikt? Deze vraag werd kortgeleden opgeroepen door een bezoeker aan Ameide. Tot nu toe had ik (B Pr.) er nooit bij stilgestaan of de goede kleuren gebruikt zijn. Het wapenschild van Brederode klopte in grote lijn met het algemeen bekende en op veel plaatsen gebruikte familiewapen. De rode leeuw was misschien wat flets van kleur en meer roodbruin dan rood, maar het leek in orde. De samenstelling en de kleuren van het wapenschild van Solms-Braunfels waren mij volledig onbekend. Eerder zoekwerk had via Wikipedia compleet andere wapenschilden opgeleverd, die weinig overeenkomst hadden met elkaar. Alleen de blauwe leeuw op het kleine schild in het midden is hetzelfde. Met het wapenschild op het Stadhuis van Ameide lijkt er geen enkele overeenkomst.

Wapen van de Vorsten en Prinsen van Solms-Braunfels⁴. Hartschild: Stamwapen van de Graaf Van Solms - Braunfels; Vorstenkroon; Schildhouder: rechts natuur-

Wapenschild van de Graven Van Solms-Braunfels⁵. Dit wapen is samengesteld uit de wapens van Greifenstein, Lichtenstein, Münzenberg, Limpurg, Wildenfels en Sonnenwalde.

Wapenschilden van J.W. van Brederode (links) en L.C. van Solms-Braunfels (rechts).

kleurige wilde Man met een geschouderde houten knots, links een zilveren Griffioen.

September 2018 komt er een brief van Wout de Jong bij de secretaris van de HVAT en die zaait twijfel. Tijdens een wandeling met een paar vrienden langs de grote rivieren bezoekt Wout tweemaal Ameide. Hij schrijft: *“Beide keren dat ik het fraaie (voormalige) stadhuis van Ameide bekeek, verwonderde ik me over de kleuren van een van de wapenschilden boven de ingang. Alleen al de kleuren van het rechter ovale wapenschild riepen vragen bij me op. Zwarte leeuwen op een blauwe achtergrond is in strijd met de wapenkundige regels. En het maakte een chaotische indruk, met geen consequente symmetrie”*. Thuis gekomen blijft het wapenschild hem bezig houden. Hij onderzoekt enkele opties, die niet juist blijken te zijn. Dan ontdekt hij: *“De wapens op het Stadhuis zijn de wapens van Johan Wolfert van Brederode en zijn tweede vrouw Louise Christina van Solms-Braunfels, zus van Amalia van Solms-Braunfels. Bij mijn zoektocht naar het wapen van Solms-Braunfels stootte ik op het wapen van de Emiliapolder. Deze polder is bij Geertruidenberg aangelegd in 1645 in opdracht van stadhouder Frederik Hendrik. Deze polder is kennelijk genoemd naar zijn vrouw Amalia. De polder voerde het wapen, gebaseerd op het familiewapen van Amalia van Solms-Braunfels.*

Wout stuurde afbeeldingen mee van het wapenschild op het Stadhuis met de huidige kleuren en van het wapen van de Emiliapolder in de juiste kleuren. Vergelijking van beide laat een treffende overeenkomst zien van de motieven op beide wapenschilden, maar de kleuren zijn totaal verschillend van elkaar. Ergens klopt er iets niet. Het is heel onaannemelijk dat de

⁴ https://nl.wikipedia.org/wiki/Graafschap_Solms-Braunfels#/media/File:Solms-Braunfels_Fuersten_Wappen.jpg

⁵ <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Solms-Braunfels.PNG>

Het wapen van de Emiliapolder, gebaseerd op het wapen van Amalia van Solms-Braunfels.

Het wapen van Louise Christine van Solms-Braunfels op het Stadhuis van Ameide.

zussen Amalia en Louise Christine van Solms-Braunfels wel dezelfde indeling van hun familiewapen gebruiken, maar volledig verschillende kleuren gebruiken.

Het Solms-Braunfels wapen bestaat uit twee gevierendeelde wapens. Het heraldisch rechter deel (de heraldiek of wapenkunde beschrijft een wapenschild vanuit de drager, dus rechts is voor de kijker links) bestaat rechtsboven en linksonder uit rode en gele (gouden) blokken en rechtsonder en linksboven uit blauwe leeuwen op een geel (gouden) veld. Het heraldisch linker deelwapen (voor de kijker rechts) is ook gevierendeeld, met rechtsboven en linksonder een witte (zilveren) leeuw op een zwarte ondergrond en linksboven en rechtsonder een zwart bloemmotief op een geel (gouden) veld. De heraldische namen voor de kleuren zijn anders. Tevens moet het combineren van kleuren aan voorwaarden voldoen (Zie Kader: Heraldische kleuren en regels).

Wout de Jong schrijft vervolgens: “De blauwe leeuw (met rode tong en rode nagels) is het oorspronkelijke Solms wapen. De witte leeuw (met rode tong en rode nagels) verwijst naar de heerlijkheid Sonnenwalde. De zwarte roos op een geel veld is van de heerlijkheid Wildenfels. De rode en gele blokken is het wapen van de heerlijkheid Münzenberg.” De namen Sonnenwalde, Wildenfels en Münzenberg met bijpassende kleuren komen ook voor in een van de bovenstaande beschrijvingen. De blauwe leeuw op beide wapens in het hartschild⁶ te zien, hoewel kijkend in tegengestelde richting. De combinatie van figuren en kleuren in het wapen van de Emiliapolder zou dus wel eens de goede kunnen zijn.

De Emiliapolder

Na de Sint-Elisabethsvloeden in 1421-1424 werden delen van de overstroomde Grote Waard opnieuw ingepolderd. Op deze manier ontstonden ten westen van Geertruidenberg, in het gebied tussen Hooge Zwaluwe en de stad, diverse kleine polders met drassige delen daartussen. Omstreeks 1500 waren dat onder Geertruidenberg de polders Brand en Lage Made, onder Drimmelen de polders Witboom, Ganzeweiden, Korte Maten, Nachtegaal, Kijfhoek, Opperpolder, Nederpolder, Heele Moer, Worp, Princepolder en Doode Zijde, onder Standhazen de polders Lange Maten, Zeggen, Oud-Vinkenland en Nieuw-Vinkenland, onder Hooge Zwaluwe de polder Oude Moer en onder Made de polders Plukmade, Hoge Made en Vierendeelen.

Nadat op 3 augustus 1640 alle polders bij een stormvloed overstroomden, nam prins Frederik-Hendrik van Oranje maatregelen. Hij gaf via zijn Raad en Rekenkamer aan landmeter Mattheus van Innenvelt opdracht om een grote ringdijk om de polders te ontwerpen. Het hele gebied viel namelijk onder de Nassause Domeinen van Frederik-Hendrik en hij zag zijn inkomsten hier drastisch dalen na alweer een overstroming. Door middel van het creëren van één grote polder wilde hij deze inkomsten verhogen en tegelijkertijd de bestuurlijke versnippering van het gebied opheffen, want ieder poldertje had een eigen polderbestuur.

Op 27 februari 1645 stemden de bijeengeroepen ingelanden (pachters of gebruikers van de grond) in met de bedijking, die aansloot op de vestingwerken van Geertruidenberg. In de zomer van dat jaar werden de werkzaamheden eraan voltooid. De nieuwe grote polder kreeg de naam ‘Amalia’ naar de vrouw van Frederik-Hendrik, Amalia van Soms. Haar naam werd op verschillende manieren geschreven: ‘Amilia’, ‘Amalia’ en ‘Aemilia’. Op oude kaarten van de polder zien we deze verschillende schrijfwijzen. Tegenwoordig gebruiken we de naam ‘Emiliapolder’.

▲ De Emiliapolder bij Geertruidenberg. Op deze kaart uit 1747 nog AMILIA Polder genoemd.

Een groot gedeelte van de polder behoorde bij de stad Geertruidenberg. Aan deze situatie kwam een einde na de afscheiding van Made in 1795. Bij de daarop volgende vaststelling van de grens tussen

6 Een hartschild is een kleiner schild in het centrum van het grote schild.

de stad en het dorp kwam vrijwel al het land buiten de vesting bij Made. Na de samenvoeging van Made en Drimmelen door Napoleon in 1810 viel zelfs vrijwel de gehele polder van 1535 hectare onder deze nieuwe gemeente.

Bij de aanleg van de Emiliapolder werd niet alleen een ringdijk aangelegd, ook kwamen er nieuwe afwateringsvaarten met sluizen en spuien en werden bestaande vaarten en kreken afgedamd. De grote nieuwe Sluisvliet kreeg een schut- en uitwateringssluys in het noorden. Bij die sluis gingen inwoners van Drimmelen wonen en er ontstond een nieuw dorp: het huidige Drimmelen. De voormalige nederzetting kreeg na de grote brand van 1730 en de verhuizing van nog meer inwoners naar 't Spui de naam Oud-Drimmelen. Omdat extra afwatering nodig bleek, werd in 1663 een extra sluis gerealiseerd in de Korskensvaart in het westen van de polder.

Net na de watersnoodramp van 1953 kwam een nieuwe zeedijk in het noorden van de polder gereed, waarbij de aanwassen bij de polder gevoegd werden. De oude zeedijk, nog te zien als de Standhazensedijk ten westen van de Amercentrale, werd een 'slaper', een dijk zonder directe waterkerende functie. Overigens zijn nog steeds in het landschap restanten van de oude dijken rond de kleinere polders te zien. (Overgenomen uit de Canon van Geertruidenberg. <http://www.canon-geertruidenberg.nl/canon/emiliapolder/>)

◀ Detail keermuur; gekleurd wapenschild van Louise Christine van Solms-Braunfels.

LOUISE CHRISTINE⁸ GEBOREN GRAVINNE VAN SOLMS BRAUNFELS GRAVINNE DOUAGIERE⁹ VAN HOLLAND BREDERODE ETC. REGENTES IN HARER SOONS WOLPHARD MINDERIARICHHEYT HEEFT DESE VAERT DOEN MAECKEN INT IAER 1658.

Hieruit blijkt dat in 1658 Louise Christine van Solms-Braunfels, inmiddels weduwe van de in 1655 overleden Johan Wolfert van Brederode opdracht heeft gegeven om de Vaart naar Gorinchem aan te leggen. Zij deed dit als regentes voor haar minderjarige zoon Wolphard (Wolfert, 18 nov. 1649 - 15 juni 1679) de laatste Heer van Brederode. Hij was in 1657 zijn broer Hendrik¹⁰ (28 nov. 1638 - 1 juli 1657) opgevolgd, die op 18-jarige leeftijd te Amiens was overleden.

Wat zegt dit wapen ons en vooral wat zeggen de kleuren ons? Een blik is voldoende om te zien dat het de in Ameide gebruikte kleuren **NIET** zijn.

Het wapenschild van douairière Louise Christine is een combinatie van de wapens van Brederode en van dat van Solms-Braunfels. Bijzonder aan het wapenschild is de aanwezigheid van een Cordelière of gordelkoord. Dit is een van kunstige knopen voorzien koord om het wapen en is typerend voor het wapen van een weduwe. In plaats van het eerdere Solms-Braunfels wapen, voert de weduwe Brederode nu een gecombineerd wapen. Heraldisch rechts – de belangrijkste kant – het wapen van haar overleden echtgenoot en heraldisch links haar eigen familiewapen. Ook de rangkroon lijkt verschillend. In Ameide een kroon met drie bladen, hier zijn het er vijf geworden. Maar het gaat vooral om de kleuren van het Van Solms-Braunfels-wapen. Die komen zeer goed overeen met de kleuren van het wapen van de Emiliapolder. Hieruit kan men maar één conclusie trekken: De kleuren van het wapen in Ameide lijken, helaas, op fantasie te berusten.

⁸ Vaak wordt als voornamen Louise Christina gebruikt. Vanwege de naam op de plaquette uit 1658 wordt hier de naam Louise Christine gebruikt.

⁹ Douagiere is een oude vorm van Douairière, de benaming van een adellijke weduwe.

¹⁰ Niet te verwarren met Hendrik van Brederode, de Grote Geus (1531-1568).

Verder onderzoek leidde naar een gekleurd wapenschild van Louise Christine van Solms-Braunfels in Vianen op de keermuur van het begin van de voormalige Vaart van Vianen naar Gorinchem, de Karnemelkhaven. Onder het wapenschild bevindt zich een plaquette met de volgende tekst⁷:

⁷ De tekst op de oorspronkelijke plaquette is onleesbaar. Op de andere zijde van de keermuur is in 1978 een gerestaureerde tekst aangebracht, die nog redelijk leesbaar is.

▲ Keermuur bij de Karnemelkhaven te Vianen met wapenschild.

De Grote Pomp te Vianen

In Vianen is er nog een wapenschild van Louise Christine van Solms Braunfels, als douairière Brederode, maar dan zonder kleur. Het bevindt zich op de Grote Pomp op de Voorstraat, die in 1662 is opgericht. Louise Christine was toen zeven jaar weduwe van de in 1655 overleden Johan Wolfert van Brederode.

De Grote Pomp was waarschijnlijk bedoeld voor de openbare watervoorziening, niet alleen voor de eigen bevolking maar ook voor de bezoekers van de stad. Reizigers die per schip de Lek waren over-

gezet naar Vianen, moesten via de Voorstraat door de stad lopen om buiten de Landpoort de trekschuit naar Gorinchem te bereiken. Het feit dat de pomp zo monumentaal werd uitgevoerd is voor die tijd niet ongevoel en heeft beslist te maken met de intentie en de smaak van de opdrachtgever. Dit was hoogstwaarschijnlijk Louise Christine van Solms als regentes van haar minderjarige zoon Wolfert, net als in 1658 bij de aanleg van de trekvaart van Vianen naar Gorinchem.

De stadspomp is gebouwd van Bentheimer zandsteen in een classicistische stijl en wordt bekroond met een versierde vaas en bruinvissen. Op de vier zijden staan beeldhouwde zandstenen wapenschilden. Dat zijn, naast het weduwewapen van Louise Christina van Solms-Braunfels, het familiewapen van Brederode en tweemaal het wapen van de stad Vianen. (Dit zou erop kunnen wijzen dat de Stad Vianen heeft meebetaald aan de pomp of opdrachtgever was). Het weduwewapen is interessant omdat het niet alleen voorzien is van een cordelière of gordelkoord (net als bij het weduwewapen op de keermuur), maar ook van een draperie en een vrij grote rangkroon. Net als bij haar wapen op de keermuur is het een kroon met vijf bladen, terwijl de kroon in Ameide slechts drie bladen heeft.

In de loop der eeuwen dreigde de pomp tot een monumentale, maar nutteloze ruïne te vervallen. Het drukker wordende verkeer op de Voorstraat te Vianen ondervond ook toen al hinder van het bouwwerk. Besloten werd om de pomp te verwijderen en de

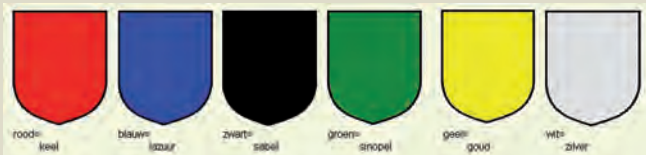
► Het natuurstenen ongekleurde 'weduwewapen' van Louise Christine van Solms-Braunfels.

◄ Verplaatsing van de Grote Pomp op 26 juli 2018. (Foto 'Het Kontakt').

Voorstraat te vernieuwen door de rijweg in het midden te leggen met trottoirs aan beide zijden. In 1891 moest hierdoor de oude monumentale pomp worden afgebroken en overgebracht naar het park van het Rijksmuseum te Amsterdam om het monument voor verdere ondergang te behoeden. Na de Tweede Wereldoorlog werden meerdere pogingen ondernomen om de pomp weer terug te halen naar Vianen. Helaas werden de kosten steeds te hoog bevonden. Maar in 1979 is het dan toch zover en keer de pomp terug in Vianen, maar wordt achter het Stadhuis neergezet. In 1991 wordt de pomp teruggezet op zijn oorspronkelijke historische plaats op de Voorstraat. Daar blijft de pomp monumentaal aanwezig tot hij in 2018 in het kader van een complete reconstructie van de Voorstraat opnieuw moet verhuizen. Op 26 juli is de Grote Pomp met groot materieel overgeplaatst naar een andere locatie op de Voorstraat.

Heraldische kleuren en regels

▲ De vier heraldische kleuren en twee heraldische metalen.

Heraldiek of wapenkunde houdt zich bezig met familiewapens, inclusief hun afbeelding en gebruik, het vaststellen van wie het recht heeft deze te dragen, de genealogie van families met een eigen wapen en het behoud en de interpretatie van heraldische documenten. In de late Middeleeuwen wilden ridders tijdens de strijd herkend worden door vriend en vijand. Wanneer zij in harnas ten strijde trokken moest men aan de wapenkleuren kunnen zien met wie men te maken had zodat niet de verkeerde persoon werd uitgeschakeld. Vooral het schild, maar ook kleding en de paardendekens kregen een bepaalde kleurencombinatie, soms aangevuld met een afbeelding van b.v een leeuw.

Om de duidelijkheid te vergroten werden maar enkele kleuren toegelaten. Men onderscheidde vier

kleuren en twee metalen, die met een speciale naam werden aangeduid. De vier kleuren zijn rood of keel, blauw of lazuur/azuur, zwart of sabel en groen of sinopel. De twee metalen zijn goud of geel en zilver of wit.

In de loop der tijd ontwikkelden adellijke families een rijk scala aan kleurencombinaties en afbeeldingen. Hieraan konden de families herkend worden. Men gebruikte deze wapens niet alleen in de strijd maar ook om hun bezittingen aan te geven. Familiewapens zijn de erfelijke onderscheidingstekens van een adellijk geslacht zoals Van Brederode, Van Nassau, enz. Na een huwelijk worden er alliantiewapens gemaakt, met daarin het wapen van beide partners. In het algemeen heeft het wapen van een man de vorm van een schild, terwijl dat van een vrouw rond of ovaal is. Het wapen van een ongetrouwde vrouw is ruitvormig.

Om de zichtbaarheid en herkenbaarheid van een wapen te vergroten werden enkele regels ingesteld. Zo mocht er geen kleur op kleur en geen metaal op metaal toegepast worden. Dus geen zwart op rood of blauw of groen en geen zilver op goud. Een kleur moest dus worden gebruikt op metaal, rood op geel (keel op goud) zoals bij Brederode of andersom geel op rood (goud op rood) zoals bij het wapen van de Alblasserwaard.

▲ Wapenstein met de familiewapens van de familie van Breyll (links) en van Eynatten (rechts) in Kasteel Limbricht (L).

het Mauritshuis het Van Nassau-Siegen wapen wel ingekleurd.

Het Mauritshuis werd tussen 1636 en 1644 gebouwd door Jacob van Campen in opdracht van Johan Maurits Van Nassau Siegen, een zwager van Johan Wolfert van Brederode. Kennelijk heeft hij niet direct opdracht gegeven om zijn wapenschild van kleuren te voorzien. Zou Brederode dat in 1644 wel gedaan hebben? Er zijn ook voorbeelden van nog steeds ongekleurde wapenstenen uit diezelfde periode.

Terug naar het Stadhuis van Ameide. Het blijft in het bezit van de Brederode's tot deze in de mannelijke lijn uitsterft in 1679. Via de vrouwelijke lijn komt de heerlijkheid Ameide (en het Stadhuis) uiteindelijk in handen van de familie Lippe-Detmold. Deze verkopen de heerlijkheid Ameide in 1725 aan de Staten van Holland. Deze, op hun beurt, verkopen de heerlijkheid Ameide en het Stadhuis aan de Rotterdamse schepenen Arnout van den Berch. Via talrijke verervingen en verkopen wordt in 1875 Abraham van Stolk ambachtsheer van Ameide en eigenaar van het Stadhuis. De gemeente Ameide is sinds haar ontstaan in 1812 huurder van het Stadhuis. Een litho uit ca. 1840 laat kleurnuances in zwart-wit zien die aantonen dat de wapenstein toen mogelijk gekleurd was. Dat blijkt ook uit de oudste foto's, die rond 1900 gemaakt zijn. Welke kleuren dat waren is niet te achterhalen.

Na 1945 wordt de bouwkundige staat van het Stadhuis steeds slechter en in 1959 verkoopt ambachtsheer J. van Stolk het gebouw voor het symbolische bedrag van f 1,00 aan de gemeente Ameide. Voor-

Hoe zijn de huidige kleuren van het Solms-Braunfels wapen in Ameide eigenlijk tot stand gekomen?

Dit vraagt Wout de Jong zich terecht af en mogelijk velen met hem. Het Stadhuis is in 1644 gebouwd en het is zeer aannemelijk dat de wapenstein met de beide wapenschilden toen is aangebracht. Als het toen ook beschilderd is zal het waarschijnlijk ook van de juiste kleuren zijn voorzien. De families Van Brederode en Van Solms-Braunfels waren belangrijke adellijke families en zullen erop gestaan hebben om de juiste kleuren te gebruiken. Maar we hebben geen afbeelding uit die tijd en dus ook geen bewijs dat de wapenstein gekleurd was. Het kwam ook voor dat wapenstenen in hun natuurlijke staat op de gevels werden aangebracht. Een voorbeeld hiervan toont een tekening van het Mauritshuis uit 1652 laat een ongekleurde steen zien. Nu is op de voorgevel van

▶ ▲ Voorgevel Mauritshuis, 1652, tekening Pieter Post. En voorgevel Mauritshuis, 2018, met gekleurd wapenschild.

▲ Een met rood en groen ingekleurde foto van het Stadhuis rond 1925.

waarde is dat het gebouw gerestaureerd zal worden en daarna in gebruik zal blijven als vergaderzaal voor de gemeenteraad en als trouwzaal.

De restauratie in 1959-1961 is, zowel binnen als buiten, zeer ingrijpend. Foto's van de situatie vóór en ná de restauratie laten zien dat de kleuren van het wapenschild na de restauratie mogelijk anders zijn.

Om te proberen een beter inzicht te krijgen hoe de wapenstein er zo'n 100 jaar geleden uitzag, heb ik informatie ingewonnen bij Henk van der Vliet. Ik heb hem gevraagd of zijn verzameling foto's van het Stadhuis in Ameide enig inzicht kon bieden in de vroegere kleuren van het wapenschild of in de licht donker verhouding op de zwart-wit afbeeldingen. Na het bekijken van talrijke afbeeldingen was de conclusie dat we hiermee niet verder kwamen. De meeste kleurenfoto's van vóór de restauratie in 1959 waren ingekleurd en dus niet erg betrouwbaar.

Op de zwart-wit opnamen was ook de vlakverdeling in het Solms-Braunfels wapen niet goed vast te stellen. Wel was te zien dat de kleuren van het wapenschild in 1937, dus ruim vóór de restauratie, anders lijken te zijn dan die in 1962 ná de restauratie.

Henk van der Vliet wist te vertellen dat Jan Erkelens rond 1980 het wapenschild opnieuw geschilderd had. Desgevraagd vertelde schilder Erkelens me dat hij de kleuren min of meer zelf gekozen had. Nadat het wapenschild grondig was schoongemaakt kwamen een aantal vage kleuren tevoorschijn. Deze kleuren heeft hij aangehouden in overleg met het toenmalige Hoofd gemeentewerken van de gemeente Ameide. Die was echter ook geen kenner van de heraldiek. In 1986 zijn de toen gebruikte kleuren in beeld gebracht door Gerard J. Dukker voor de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

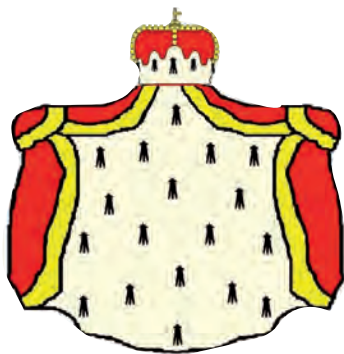
▲ ► De voorgevel van het Stadhuis van Ameide vóór (1937) en na (1962) de restauratie.

▲ ► Links: De kleuren van het wapenschild gebruikt door Jan Erkelens (foto uit 1986). Rechts: De kleuren van het wapenschild in 2011.

Hoe staat het met de kleur van de andere elementen onderdelen van het wapenschild op het Stadhuis?

Naast de beide familiewapens bevat het alliantiewapenschild op het Stadhuis van Ameide nog een aantal andere gekleurde elementen. In de eerste plaats is achter de wapens van Brederode en van Solms-Braunfels een wapenmantel te zien.

De wapenmantel van een prins. Rood met een geel (gouden) boord en een hermelijn voering.

Een wapenmantel is een heraldisch pronkstuk. Rond een wapen wordt een geplooid, al dan niet opgebonden mantel gehangen. De wapenmantel lijkt op een hermelijnen mantel zoals edelen die droegen maar heeft er niets te maken. De herkomst is, anders dan bij veel andere pronkstukken het geval is, niet middeleeuws.

De Jezuïet Silvester Petra Sancta heeft in 1638 in zijn wapenboek vastgelegd dat alleen koningen en keizers een **wapentent** mochten gebruiken. Lagere edelen mochten, zo schreef hij, alleen een **wapenmantel** om hun wapen hangen en deze niet met koorden opbinden. Deze koningen waren het daar uiteraard mee eens want ieder privilege is welkom en ook de hertogen en prinsen hebben in de loop der jaren vaak gebruikgemaakt van wapenmantels in hun wapens. Lagere edelen is het gebruik van mantels in hun wapen niet toegestaan.

Ondanks deze regels heeft Johan Wolfert van Brederode, die noch prins noch hertog was maar slechts Heer van Brederode, Vianen, Ameide enz., op het Stadhuis in Ameide toch een wapenmantel laten aanbrengen. Deze is als volgt te beschrijven: Een groene wapenmantel, zonder boord met een roze voering en opgebonden met een groen koord zonder kwasten. De wapenmantel is niet gedekt met een kroon, maar is gedrapeerd over een kinderkopje. Daarnaast zijn de beide familiewapens onderin verbonden met aan elkaar geknoopte groene linten om het huwelijk tussen beide te onderstrepen.

Het is de vraag of de kleur groen wel de juiste kleur

voor deze wapenmantel is. Purper en rood, afgebleesd met een geel boord zijn de meest gebruikte kleuren voor een wapenmantel. Roze als kleur van de voering is heel ongebruikelijk en komt niet voor in de heraldiek. Meestal wordt voor de voering hermelijn gebruikt, een regelmatig patroon van zwarte figuurtjes op een witte ondergrond, zoals in de afbeelding hierboven.

Aan de onderkant van het wapenschild bevinden zich nog een tweetal emblemen, die karakteristiek zijn voor het geslacht Brederode. Dit betreft twee wildzwijnskoppen en twee paar gekruiste en brandende lauriertakken. In het algemeen worden deze symbolen vergezeld van de wapenspreuk: 'Etsi mortuus erit (of urit)' (hoewel dood brandt hij) zoals b.v. op de penning uitgegeven bij het overlijden van Johan Wolfert in 1655.

Mijn voorganger, Herman Beckmann, heeft in 2010 een uitgebreid artikel¹² gewijd aan de oorsprong van de zwijnskoppen in het wapen van de Brederodes. Hij toont aan dat afbeeldingen van zwijnskoppen en brandende lauriertakken al gebruikt worden in het Getijdenboek¹³ van Gijsbrecht van Brederode (1416-1475) dat rond 1460 vervaardigd is. Op meerdere bladzijden komen deze symbolen in 4- of 5-voud voor in de randdecoraties. In de Grote of Sint Bavo-kerk in Haarlem zijn in de koorbanken elf wapens van leden van het geslacht Brederode afgebeeld. In veel gevallen zijn daarbij als symbolen zwijnskoppen, takken en vlammetjes aan toegevoegd. Ten tijde van de bouw van het Stadhuis te Ameide waren deze symbolen al bijna twee eeuwen in gebruik bij de Heren van Brederode. Logisch dat hij ze ook daar liet aanbrengen.

De wapenspreuk komt niet voor op het Stadhuiswapen. Maar was dat altijd zo? Drs. P.G.M. Diebels, die in 1993 een inventaris van de archieven van de gemeente Ameide maakt, geeft daarin ook 'Een beknoppte geschiedenis van: "Het uit 1644 daterende stadhuis ---- is voorzien van de wapenschilden van Johan Wolfert (1559-1655) en zijn echtgenote Louise Christine van Solms-Braunfels (1606-1669) en de spreuk 'Etsi mortuus erit' (Ofschoon gestorven, brandt hij). Boven deze spreuk is het devies van Johan Wolfert aangebracht in de vorm van twee koppen van wildzwijnen en gekruiste brandende laurierstokken". Zou die spreuk er vroeger dan toch aangebracht zijn en in de loop der tijd verdwenen?

Hoe verder? Moeten we het totale wapenschild overschilderen in de juiste kleuren? Welke zijn dat? Moet het wapenschild van AMEYDE, gedragen door de leeuwen ook ingekleurd worden?

In de titel van dit artikel wordt de vraag gesteld "Kloppen de kleuren op de Wapenstein"? Het antwoord is duidelijk. De huidige kleuren op de wapen-

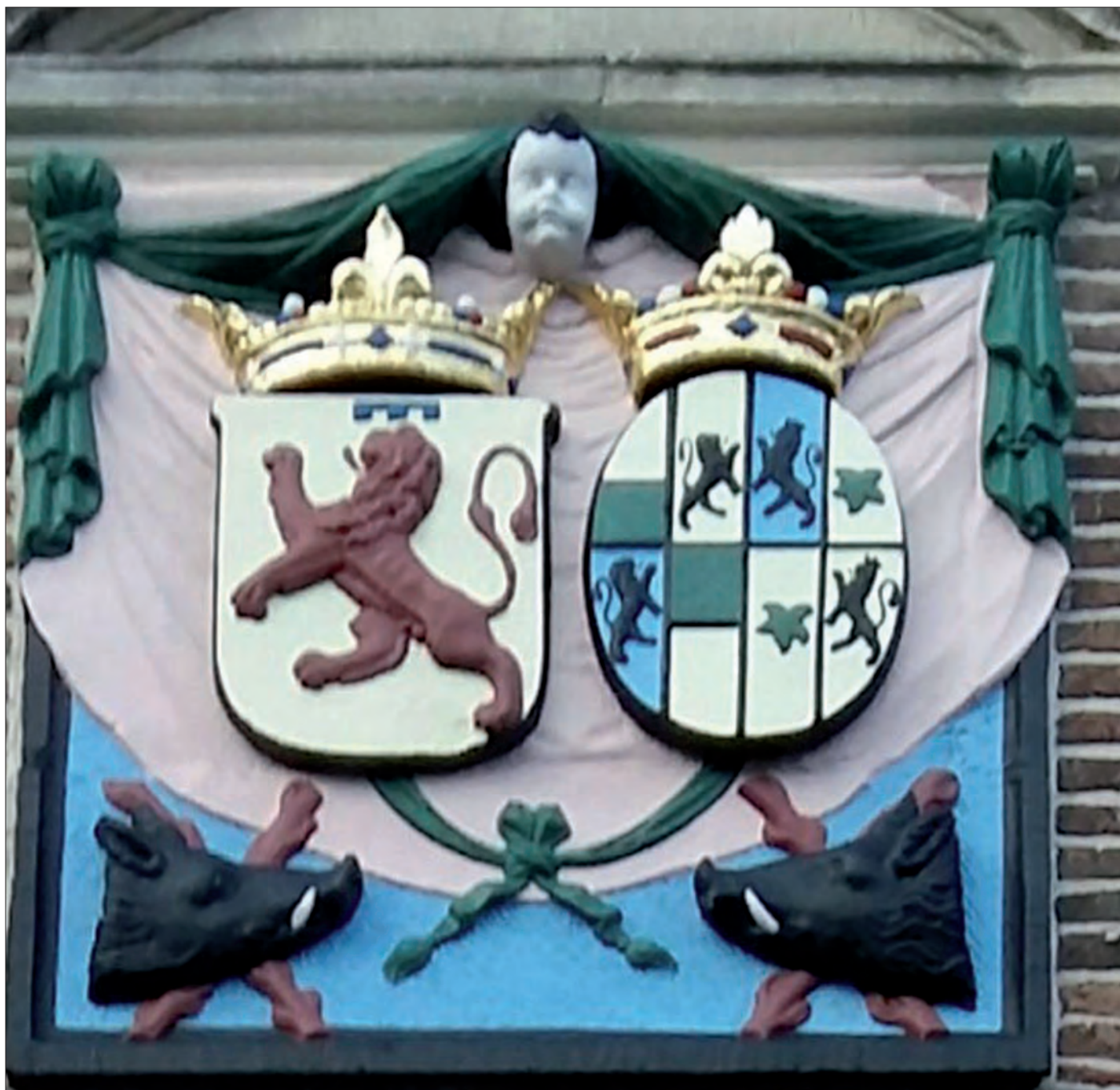

Penning t.g.v. het overlijden in 1655 van Johan Wolfert, Heer van Brederode, Vianen en Ameide. Opperveldmaarschalk der Verenigde Nederlanden.¹²

11 <https://www.teylersmuseum.nl/nl/collectie/munten-en-penningen/tmnk-00629-overlijden-van-johan-wolfert-heer-van-brederode-vianen-en-ameide-opperveldmaarschalk-der-verenigde-nederlanden>.

12 Nieuwsblad HVAT 2010, jrg. 31, nr. 3, blz. 31-39.

13 Het getijdenboek is in 2014 door de HVAT uitgegeven als Jubileumuitgave t.g.v. 25-jarig bestaan.

▲ Huidige kleuren wapenschild Stadhuis van Ameide.

steen wijken in belangrijke mate af van de juiste kleuren. Het Solms-Braunfels familiewapen klopt wat betreft opbouw, maar is volledig verkeerd ingekleurd. Het Van Brederode-wapen wijkt in mindere mate af.

Brederode

Solms-Braunfels

De heraldisch juiste kleuren van de beide familiewapens zijn:

Brederode¹⁴: helder rode leeuw, blauwe tong en nagels op een gouden veld.

Solms-Braunfels¹⁵: conform het wapen van de Emiliapolder en op de keermuur te Vianen.

Wat zijn de juiste kleur voor de andere elementen?

14 De heraldische beschrijving van het Van Brederode-wapen is als volgt: In goud een rode leeuw, blauw getongd en genageld, vergezeld in het schildhoofd van een blauwe barensteel.

15 De heraldische beschrijving van het Van Solms-Braunfels-wapen is als volgt: Gedeeld: I gevierendeeld: 1 en 4 doorsneden van rood en goud; 2 en 3 in goud een omgewende blauwe leeuw; II gevierendeeld: 1 en 4 in zwart een zilveren leeuw; 2 en 3 in goud een zwarte roos.

De groene wapenmantel vervangen door een rode.
Opknoopkoorden eventueel geel.
De roze voering wit maken, eventueel met een hermelijn-motief.
Het groene verbindingslint rood maken, eventueel met gele kwasten.
De twee Wildzwijnskoppen zijn in orde.
De Lauriertakken zijn in orde, maar moeten voorzien worden met gele (gouden) vlammetjes.
De lichtblauwe achtergrond van koppen en takken veranderen, b.v. in het groen van de huidige wapenmantel?

Wat te doen met de wapenschilden van de Stad Ameide op het bordes en de jaaraanduiding?

In meerdere naburige gemeenten, o.a. in Culemborg, Gouda en Haastrecht, staan op het bordes voor het Stadhuis leeuwen die een gekleurd wapen van de gemeente dragen.

▶▶ Leeuwen met het wapen van Culemborg (links) en Gouda (rechts).

Het stadhuis van Nieuwpoort uit 1697 heeft ook een leeuw die het stadswapen draagt. Deze staat niet (meer) op het bordes, maar in de vestibule. Het wapen van Nieuwpoort is gekleurd in blauw en goud,

maar een eerdere foto laat zien dat het wapen vroeger ongekleurd was.

Ook op het bordes voor het Stadhuis van Ameide staan twee leeuwen die het ongekleurde wapenschild van Ameide dragen. Deze wapens zouden in de kleuren van Ameide, blauw en goud, geschilderd kunnen worden. Tevens zou de naam AMEYDE met een kleur (b.v. goud) geaccentueerd kunnen worden.

De aanduiding van het bouwjaar (ANNO en 1644) op de sokkels van de natuurstenen bollen zouden met een kleur (b.v. goud) geaccentueerd kunnen worden.

Een wensdroom! Worden de kleuren aangepast en zo ja wanneer?

In mei 2017 is het wapenschild voor het laatst geschilderd in de huidige kleuren. Het is mij niet bekend hoe vaak een dergelijk onderhoud plaatsvindt. Eenmaal in de 10 à 12 jaar? Wanneer gewacht wordt met het aanpassen van de kleuren tot het volgende reguliere onderhoud zou dit betekenen dat de 'verkeerde kleuren' nog zeker jaren aanwezig zullen blijven. Dat lijkt me te lang duren. Als men weet dat het niet klopt dan gaat het steeds meer opvallen. Op korte termijn doet zich al een mooie gelegenheid voor om een en ander recht te zetten. In 2019 is het 375 jaar geleden dat het Stadhuis van Ameide gebouwd is. Zoals aangegeven op de datumsteen in de

ANNO EEN DVSENT SES HONDERT VEERTICHEN VIER HEEFT JO^R HENDRICK VAN BREEDERODE DROSSART ALHIER OP DEN SEVENDEN APRIL MET SYN EDLE HANT DEN EERSTEN STEEN VAN DIT STADHUIS SELVER GEPLANT

westelijke zijgevel is de eerste steen gelegd op 7 april 1644.

Wat zou het mooi zijn als het bestuur van de Gemeente Vijheerenlanden (na 1 januari 2019 de nieuwe eigenaar van het Stadhuis) in samenspraak met de Historische Vereniging Ameide-Tienhoven op korte termijn zou besluiten om de kleuren op de voorgevel van het Stadhuis heraldisch verantwoord aan te passen. Bij voorbaat dank hiervoor!

◀ Tweemaal een Leeuw met het wapen van Nieuwpoort.

▲ De schildhouders op het bordes in Ameide en

de kleuren van het wapen van Ameide.

▲ Aanduiding van het bouwjaar op het bordes van het Stadhuis. (ANNO lijkt origineel en 1644 lijkt een kopie uit 1961).

Gezondheidszorg in Ameide

Deel 1: Gezondheidszorg in vroeger tijden

Bram Provoost

Tegenwoordig is medische zorg de normaalste zaak van de wereld. In Nederland wordt per jaar bijna 100 miljard euro aan gezondheidszorg uitgegeven. Naast de eerstelijns zorg, in de vorm van huisartsen, is er een breed spectrum aan specialistische zorg. Hoe anders was dat vroeger! Tot het einde van de 18de eeuw was de medische zorg in handen van drie verschillende 'specialismen'. De verloskunde – zorg rondom de geboorte – was vooral het terrein van de vroedvrouwen of vroedmeesters. De heilkunde was in handen van de chirurgijn en de inwendige geneeskunde in die van de doctor medicinae (doctor in de geneeskunde). Chirurgijns en vroedmeesters waren georganiseerd in gilden, die ook de opleiding verzorgden. De doctor medicinae werd opgeleid aan een universiteit.

De chirurgijns

Op het platteland waren tot de 19de eeuw voornamelijk chirurgijns actief, die soms in een stadsgilde zijn opgeleid. Binnen het gilde krijgt de aanstaande chirurgijn een praktische opleiding van een meesterchirurgijn in de, voor de gilden kenmerkende, één op één leersituatie van meester en gezel. Na een voltooide leertijd van vier jaar en een met goed gevolg afgelegd examen wordt een 'Acte van Vrijheid' uitgereikt waarmee de kandidaat zich als 'vrije meester' kan vestigen. Ze voeren dan ook de titel meester-chirurgijn. Er is onderscheid tussen hele en halve (vrije) meesters. Die van het halve ambacht mogen zich uitsluitend 'bemoeijen metter chirurgije en wat daer aen cleeft'. Op het platteland kon men ook barbier-chirurgijn worden door in de leer te gaan bij een meester-chirurgijn in de barbierswinkel. Vervolgens zocht de leerling eventueel een tweede tot hij eindelijk het vak van chirurgijn volledig beheerste.

De 'chirurgijnswinkel' was vaak versierd met opgezette dieren, anatomische preparaten in glazen potten, doodshoofden en geraamten.

De chirurgijns van het hele ambacht mogen een barbierswinkel houden, aderlaten, tanden trekken, maar ook knippen en scheren. De nadruk op 'barbieren' heeft een zakelijke reden; voor de meesten vormt het

een onmisbare aanvulling op hun inkomen. Vaak is er ook nog een apotheek, die voornamelijk uit kruiden en smeerseltjes zal hebben bestaan. De chirurgijns oefenen hun beroep zowel in hun 'chirurgijns-winkels' uit als wel ten huize van hun patiënten. Voor zover ze in een openbaar ambt zijn benoemd zijn ze ook werkzaam in gasthuizen en gestichten in de grotere steden.

In de zeventiende eeuw zijn er twee herkenbare groepen. Men had de chirurgijn-barbier, die o.a.

*De Chirurgyn.
't Herteist te syn verbonden, Van doodelyke Wonden.*

*So eeniglit verbrooken zy,
De Meester moeder haastig by,
Op dat het wyslyck word geneesen:
Maar of de ruykeloose Ziel,
In spies en swaard van sondenviel,
Daar schynd geen swaarigheid teweessen.*

▲ *De kiezentrekker*, 1651. Jan Steen (1626-1679) (Het Mauritshuis, Den Haag).

miltvuur, ruisvuur, abcessen en bulten behandelde, maar ook haren knipte. Daarnaast was er de meester-chirurgijn, die de in die tijd mogelijke operaties uitvoerde, zoals amputaties, schedelboringen, staaroperaties, het verwijderen van tumoren etc., maar zich ook met bevallingen bezig hield. De chirurgijn hield zich bezig met de uitwendige medische ingrepen. De

interne ingrepen waren het domein van de doctor-medicinae. In 1691 worden de “barberie” en de “chirurgie” officieel van elkaar losgekoppeld. Het duurt tot de tweede helft van de achttiende eeuw voordat ook op het platteland de scheiding van deze beroepen geheel is doorgevoerd.

Was men ziek in die tijd dan klopte men in het ene geval aan bij een in de eigen woonplaats praktiserende chirurgijn. Als men voldoende middelen had, dan kon men zich in een stad laten onderzoeken en behandelen door een gestudeerde medicus, een medicinae doctor. Bij een minder ernstige aandoening kon men besluiten te wachten tot er weer een kermis of jaarmarkt in het dorp of in de stad was, om bij die gelegenheid een rondreizende chirurgijn of een kiezentrekker te raadplegen.

De Vroedvrouwen

Een vroedvrouw of verloskundige hield zich bezig met het bijstaan van zwangere vrouwen in het bijzonder tijdens de bevalling. Tegenwoordig zegt men verloskundige, maar in vroeger jaren werd algemeen de beroepstitel vroedvrouw gebruikt. De arts Hendricus van Deventer (1651-1737) wordt wel de grondlegger van de verloskunde in Nederland genoemd. Hij was ook gehuwd met een vroedvrouw. Tegen het einde van de zeventiende eeuw kwam er in verschillende steden een opleiding tot vroedvrouw.

Vroedvrouwen konden en mochten volgens de regels maar één bevalling tegelijk begeleiden, en als de bevalling eenmaal begonnen was, mochten zij niet even weggaan naar een andere bevalling. Zwangere vrouwen bespraken daarom ruim van tevoren een vroedvrouw voor de naderende geboorte. Wanneer de weeën begonnen waren, haalde iemand uit de omgeving (de echtgenoot, een buurvrouw, meid of knecht) de vroedvrouw. De vroedvrouw was op dat moment verplicht te komen. Het huis werd voor de bevalling klaar gemaakt door burens, familieleden of de meid

▲ Een 17de eeuwse voorstelling van een bevalling.

van de zwangere. Met name de aanwezigheid van de vuurmand of vuurkorf, de wieg, de luiers en het bed waren van belang. De echtgenoot was normaal gesproken afwezig bij de bevalling. De aanwezigen waren bijvoorbeeld vrouwelijke burens, familieleden of vriendinnen.

Tijdens de bevalling zat de kraamvrouw op een baarstoel, of op een matras in de bedstede. De vroedvrouw begeleidde de geboorte en ze paste indien nodig handgrepen toe om de geboorte te bespoedigen. Ze ving de pasgeborene op en knipte de navelstreng door. Daarna legde zij het kind in doeken en gaf het aan een van de omstanders die de baby en de navelstreng controleerde op eventuele gebreken of problemen. Tenslotte zorgde de vroedvrouw dat ook de pla-

centa compleet uit de baarmoeder kwam; deze toonde zij ter controle aan omstanders. Daarna werd de kraamvrouw verzorgd en in bed gelegd. De baby werd bij de vuurmand gebakerd en aan de vader van het kind aangeboden, die de vroedvrouw een traditionele fooi gaf. Door de omstanders werd direct daarna een geboortemaaltijd klaargeemaakt.

▲ Zoete inval direct na de geboorte in de kraamkamer, 1683. (Rijksmuseum Amsterdam).

Bijkomende taken waren het doen van lichamelijk onder-

zoek bij zwangere vrouwen en (na de geboorte) bij pasgeboren baby's. Bij de geboorte van een buitenechtelijk kind had zij als taak de naam van de vader op te vragen en daarvan verslag te doen bij de lokale overheid. Een andere taak was het onderzoeken van het lichaam van een doodgeboren of kort na de geboorte overleden kind. Tenslotte moest zij (mede) de opleiding van aspirant-vroedvrouwen verzorgen. Het duurde tot 1865 voor er een wet kwam die het ambt van de vroedvrouw omschreef.

De Doctors medicinae (dokters)

De zeventiende-eeuwse doctor medicinae heeft, na een vooropleiding aan een Latijnse school, aan de medische faculteit van een hogeschool verder gestudeerd. In ons land kon je omstreeks het midden van de 17e eeuw aan vijf universiteiten en hogescholen geneeskunde studeren, namelijk in Leiden (sinds 1575), Franeker (sinds 1585), Groningen (sinds 1614), Utrecht (sinds 1636) en Harderwijk (sinds 1648). De studie werd met een verplichte promotie tot Doctor Medicinae afgesloten. Die titel gaf de bevoegdheid de inwendige geneeskunde uit te oefenen, maar de doctor had toestemming nodig van het stadsbestuur om zich te kunnen vestigen. Door hem te benoemen tot stadsvroedmeester, stadsoperateur, stadsoogmeester of tot stadssteensnijder kan de stedelijke overheid hem bevoegdheden verlenen en ontlenen op het terrein van de verloskunde, de algemene heelkunde of de gespecialiseerde heelkunde. De "doctor medicinae" was in de stad vaak een deftig, maar ook een zeer geleerd heerschap. Hij kende Latijn, de taal van de wetenschap. De doctor verlaagde zich ook niet tot het verrichten van manuele behandelingen. Die liet hij over aan chirurgijns of heelmeesters, die veel lager in aanzien stonden. Op het platteland waren nauwelijks doctoren actief. In Ameide, waar al vanaf de Middeleeuwen chirurgijns en vroedvrouwen werkzaam waren, duurde het tot 1826 voordat de eerste Doctor medicinae zich vestigde.

De Heel- en vroedmeesters

Na de staatsomwenteling van 1795 wordt de zorg voor de volksgezondheid een taak van de centrale overheid. Een artikel (Art. 62) van de Bataafse Staatsregeling uit 1798 luidt: *'Zij (de vertegenwoordigende Magt) strekt, door heilzame wetten, haare zorg uit tot alles, wat in het algemeen de gezondheid der Ingezeten kan bevorderen'*.

De opheffing van het gildewezen door de Bataafse Republiek maakt in 1798 een eind aan de goed gecontroleerde opleiding van chirurgijns, die in de steden de heel- en verloskunde beoefenen, maar op het platteland verantwoordelijk zijn voor de gehele geneeskunde. Om in de ontstane leemte te voorzien worden geneeskundige scholen opgericht met een tweejarige opleiding tot apotheker en vroedvrouw en een vierjarige opleiding tot heel- en vroedmeester. Om toezicht te houden op de medische professie worden in 1801 de Departementale (na 1814 Provin-

ciale) Commissies voor Geneeskundig Onderzoek en Toezicht ingesteld. De universitaire opgeleiden moeten voortaan hun doctorsbul door deze commissies laten inspecteren. Heel- en vroedmeesters, vroedvrouwen en apothekers mogen zich pas in een departement (later provincie) vestigen nadat ze door deze commissies zijn geëxamineerd.

In 1815 wordt het mogelijk om aan een Nederlandse Hogeschool te promoveren tot doctor in de geneeskunde (Doctor medicinae), tot doctor in de heelkunde (Chirurgiae doctor) en tot doctor in de verloskunde (Artis obstetricae doctor). In de eerste jaren is het verboden de medische vakken gecombineerd uit te oefenen, maar in 1838 wordt dit verbod opgeheven. Daarna is de meerderheid van de doctoren, die zich in de steden en op het platteland vestigen, drie maal gepromoveerd. Zij zijn dan bevoegd om de genees-, heel- en verloskunde volledig uit te oefenen. Met de invoering van de geneeskundige wetten van Thorbecke (1865) worden de Geneeskundige Scholen gesloten en de Provinciale Commissies voor Geneeskundig Onderzoek en Toezicht opgeheven. Een deel van hun taak wordt overgenomen door een provinciale Inspecteur voor de Volksgezondheid die wordt bijgestaan door een Geneeskundige Raad.

De (huis)artsen

De ongelijkheid in opleiding en bevoegdheid binnen de medisch beroepen wordt in de loop van de 19de eeuw steeds groter. Op en gegeven moment zijn er niet minder dan vijftien verschillende soorten geneeskundigen elk met een eigen bevoegdheid. Met de invoering van de geneeskundige wetten van Thorbecke in 1865 komen er nieuwe voorwaarden tot het verkrijgen van de medische bevoegdheden. Die wet wordt in 1878 vervangen door een regeling om de bevoegdheid van arts te verkrijgen. Deze luidt: *'De titel van arts verleent de bevoegdheid tot het uitoefenen der geneeskunde in haren vollen omvang en wordt verkregen door het afleggen van het praktisch artsexamen'*. Na 1900 is er een sterke opkomst van medische specialisten. De artsen die de algemene praktijk uitoefen worden dan aangeduid als huisartsen.

Voor dit overzicht is gebruik gemaakt van:

1. J.Z.S. Pel, Chirurgijns, doctoren, heelmeesters en artsen op het eiland Walcheren 1700-2000. Kon. Zeeuwsch Gen. der Wetensch., Middelburg, 2006, blz. 9-20. Te lezen via: https://kzgw.nl/wp-content/uploads/2015/09/Medici_on_line.pdf
2. Bevallingen, en de rol van vroedvrouwen en vroedmannen. Te lezen via: <https://kalden.home.xs4all.nl/vermeer-info/house/h-a-vroedvrouwNL.htm>

Gezondheidszorg in Ameide

Deel 2: Chirurgijns en Vroedvrouwen (ca. 1535-1825)

Bram Provoost

De eerste archiefmeldingen over chirurgijns dateren van het midden van de 16^e eeuw. Die gegevens zijn echter heel beperkt. Vanaf het begin van de 17^e eeuw is er meer bekend en is het mogelijk om een redelijk compleet overzicht van de medische stand in Ameide en Tienhoven op te stellen¹. Over de vroedvrouwen is veel minder bekend. Vrouwen komen in het algemeen weinig voor in de bewaarde archiefstukken omdat zij veel minder dan mannen betrokken waren bij transacties. Af en toe komen we een naam tegen in de doopregisters, waar de aanduiding vroedvrouw is toegevoegd. Vanaf het midden van de 18^e eeuw verschijnen er advertenties in landelijke bladen om voor Ameide een nieuwe vroedvrouw te werven. We komen helaas maar weinig te weten over de uitkomst hiervan. Dat gebeurt pas bij de laatste vroedvrouw, die eind 18^e en begin 19^e eeuw in Ameide werkzaam was.

De vroegste melding over de aanwezigheid van een chirurgijn in Ameide stamt uit 1534. Er is dan sprake van ene **Mr. Gheerloff Hermans**, chirurgijn, wonende te Ameide. Zijn naam komt voor in twee stukken. In

het ene van 7 juni 1534 staat: “Dese voirsc. acht stuver, (uit een huis en hofstede) besproken tot Onst Liever Vrou, heeft meester Geerloch Hermanss gelost ende dat bij consent van onss Ed. heer Reynaud van Bredrode ende bij tgerecht ende gemein gilde broeders van Onse Lieve Vrou in der tijt. Ende die penningen sijn gebruijct ende gelost aenden selvere heer van Ons Lieve Vrouwe Actum de VIIen dach in junio anno XVhonderd vier ende dertich”. In het andere uit 1553 staat dat: “Nu tert tijt behorende meijst(er) Geerloff Hermens”. Dat betekent dat hij tenminste 20 jaren chirurgijn in Ameide is geweest.

Een volgende melding is uit 1609 als in de lijst van lidmaten van de hervormde kerk niet minder dan drie chirurgijns worden genoemd. Een zekere **Mr. Jochem van Will Ghijsbr.** wordt genoemd als chirurgijn en schooldienaar, een **mr. Henderyck** als chirurgijn en een **Johannes Balthazars Kemser** of **Kemmeraer** als chirurgijn. Deze laatste vertrekt naar Groenlo, maar komt omstreeks 1625 met een attestatie van Groenlo terug naar Ameide.

Op 13 maart 1635 wordt voor schout en schepenen van Ameide een acte opgemaakt waarin sprake is van **Mr. Jan Lemmers**, “*chirurgijn tot Ameijde dewelcke een patiënt te verbiynden hadde onder Jaersvelt ontrent het Thienhovensche veer*”.

▲ Een chirurgijn verwijdt de steen der waanzin. Pieter Huys (1519-1586). Londen, Wellcome Library.

In 1649 koopt **Cornelis Adriaensz. Cremer**, (ook wel Cramer, Craemer), snijder en chirurgijn, van Bastiaan Aert Pijsen een pand aan de Voorstraat, strekkend van de haven² tot aan de brandsloot. Deze ‘brandsloot’ die in 1624 ‘omme seeckere redenen van de quellinge (kwel) duer de Hooge Leckdijck met consent van den burgemeesters gevult is geworden’ werd later de Nieuwstraat. In 1652 wordt dit pand weer verkocht aan Jan Pietersz. van der Pijl.

Chirurgijn Cremer is afkomstig uit Lopik, waar zijn vader in 1623 herbergier is in ‘De Blauwe Engel’. Hij is de vader van de latere secretaris van Ameide, Adriaen Cornelisz Brouwer (die dus niet zijn vaders achternaam gebruikt) en van Gijsbertje Cornelisdr. Cremer. Dochter Gijsbertje trouwt met Jan van Hullen en zij gaan samen op Herlaar wonen.

Over het eerste huwelijk van Cremer, waaruit hij genoemde kinderen, is verder niets gevonden. Wel zien we dat hij trouwt op 20 augustus 1654 voor de tweede maal in Ameide met de 59-jarige weduwe **Schooltje**

1 Heel veel dank gaat uit naar Ben Remie, die dit uitgebreide archiefonderzoek heeft verricht.

2 De haven aan de Voorstraat achter het Stadhuis werd rond 1820 gedempt.

▲ Een chirurgijn aan het werk.

Maximiliaens, vroedvrouw. Zij oefent dit beroep ook in Ameide uit. In 1663 en 1666 worden beide vermeld als lidmaat in Ameide. Hier zien we een voorbeeld van een wel vaker voorkomende combinatie van echtelieden, waarbij de man chirurgijn is en de vrouw het beroep van vroedvrouw uitoefent. Chirurgijn Cremer is overleden vóór 16 september 1674.

Op 6 mei 1652 verklaart **Mr. Insen** (ook Insz, Inssen) **Anima**, chirurgijn wonende te Ameide, voor het gerecht van Meerkerk een bedrag schuldig te zijn aan zijn schoonvader Claes Jochemsz, wegens geleend geld. Op 17 maart 1653 transporteert Mr. Insen Anima, chirurgijn te Ameide, voor hetzelfde gerecht aan zijn schoonvader, wonende in Broek, de helft van een rentebrief. Vóór zijn aanwezigheid in Ameide komt hij in 1651 en 1652 komt hij voor in het gerecht van Meerkerk als chirurgijn in Meerkerk, wonende in Meerkerkbroek.

De eerste gedocumenteerde vroedvrouwen en hun taken

Rond 1650 zijn er voor het eerst documenten waaruit blijkt dat er in Ameide een vroedvrouw met de naam **Neeltge Cornelis** werkzaam is. Een stuk uit 1651 geeft aan, dat zij niet alleen kwam te helpen bij de bevalling, maar ook moest proberen te achterhalen wie de vader was, als de vrouw geen echtgenoot had. “Voor de schout Heijmen Otterlander en de schepenen Aelbrecht Claessen en Cornelis Adriaensen Otterlander van de heerlijkheid Tienhoven, verscheen op 17 januari 1651 de vroedvrouw **Neeltge Cornelis**, laatst weduwe van zaliger Leendert Willemsen Hartoch, wonende binnen de stede Ameide en omtrent 58 jaar oud, die onder ede, voor schout en schepenen afgelegd, aangifte deed, getuigde en voor waar verklaarde, dat zij de vorige mor-

gen omtrent de klok van vier of vijf uur werd verzocht naar het huis te komen van Maria van Aale, wonende binnen de stede Ameide en zijnde de huisvrouw van Jan van Aale, hiervoor ook gewoond hebbende binnen de stede Ameide in brouwerij “De Bril” en er omtrent twee jaren of meer geleden vandoor gegaan”. Maria is aan het bevallen en omdat ze geen echtgenoot heeft is het zaak om te achterhalen wie de vader van het kind is. Wilde de aanstaande moeder dit niet bekend maken dan had de vroedvrouw in die tijd de plicht te trachten de aanstaande moeder de naam van de verwekker te ontlokken tijdens de hoge barensnood.

Hierboven hebben we gezien dat in 1654 een andere vroedvrouw naar Ameide komt, De 59-jarige weduwe **Schooltje Maximiliaens, vroedvrouw**, trouwt met de weduwnaar en **snijder-chirurgijn Cornelis Adriaensz Cremer**. Zij treedt regelmatig tussen 1664 en 1670 op als getuige bij een doop, waarbij verschillende namen genoteerd worden, zoals: **Schooltje Meuij**, de vroedvrouw; **Schooltien Maxen**; **Schooltje Maxen** obsterix nostra (onze vroedvrouw). De meest voorkomende naamsvermelding is echter **Schooltjen Maxen** met daarbij gevoegd de vermelding vroedvrouw en soms ook huisvrouw van Cornelis Ariensz Cremer.

De ‘werkdruk’ van de vroedvrouwen was in de eerste plaats afhankelijk van het aantal geboorten in Ameide en Tienhoven. Tot 1812 was er geen burgerlijke stand, maar de kerkelijke doopregisters geven een goed inzicht in het aantal geboren kinderen. De doopregisters van de kerk in Ameide gaan terug tot juli 1663. Tot 1812 kunnen we ervan uitgaan dat bijna alle geboren kinderen ook gedoopt werden, tenzij deze binnen enkele uren/dagen al waren overleden. Het aantal dopelingen geeft ons dus het minimale aantal geboren kinderen.

De eerste 15 jaar van het doopregister zijn bijzonder, mede vanwege de gebeurtenissen in het Rampjaar 1672. Op 27 november 1672 wordt Ameide door Franse troepen geplunderd en grotendeels in brand gestoken. Dit zien we terug in het doopregister. Tussen 1665 en 1672 worden er rond 37 kinderen per jaar gedoopt. In het rampjaar 1672 zijn dat er tot de fatale dag in no-

▲ Matthijs Naiveu, (1647-1726) Het kraambed 1675. Metropolitan Museum of Arts, New York.

▲ *De kraamvisite*, 1663. Jan Steen (1626-1679). The Wallace Collection.

vember nog 26. Daarna is er een opmerkelijke daling in het aantal dopen. Mogelijk was in 1673 en 1674 de administartie niet op orde, maar van 1675 t/m 1680 zijn er gemiddeld maar 16 gedoopte kinderen. Dit is minder dan de helft van het aantal tussen 1665 en 1672. Dat zou kunnen betekenen dat na de plundering van Ameide in 1672 meer dan de helft van de inwoners uit Ameide vertrokken is.

Na 1680 is er weer een stijging van het aantal geboorten, maar de gemiddelde aantallen blijven steken tussen de 25 en 30 per jaar. Dit aantal blijft min of meer hetzelfde gedurende de hele 18de eeuw. Een vroedvrouw in Ameide zal in die tijd dus behulpzaam geweest zijn bij 2 á 3 bevallingen per maand.

Gedurende de eerste 15 jaar na het instellen van de burgerlijke stand is er een opmerkelijke stijging van het aantal aangegeven geboorten. In de periode 1812 t/m 1826 worden er in Ameide en Tienhoven gemiddeld 42 geboorten per jaar geregistreerd. Tussen 1795 en 1812 was het aantal gedoopte kinderen gemiddeld 30 per jaar. Het verschil kan komen doordat in de doopregisters geen kinderen voorkomen die niet gedoopt zijn omdat ze levenloos geboren zijn of binnen enkele dagen overleden. Daarnaast zijn er mogelijk ook enkele kinderen, die niet of niet in Ameide gedoopt werden omdat de ouders een ander geloof hadden.

Bijzonder voor de vroedvrouw is de geboorte van meerlingen. In 150 jaar doopregistraties zijn er 54 tweelingen en 1 drieling gedoopt in Ameide/Tienhoven. Verdeling over drie periodes van 50 jaar: 1664-1713, 18 tweelingen en 1 drieling; 1714-1763, 19 tweelingen; 1764-1813, 18 tweelingen.

De enige drieling is een opmerkelijk geval. De moeder van de op 17 februari 1684 gedoopte drieling, Marritie Cornelis, blijkt niet getrouwd te zijn. De drieling krijgt de namen Annetie, Pieter en Stoffeltie, maar wie is de vader? De vroedvrouw slaagt erin een antwoord op die vraag te krijgen. Het doopregister meldt dat Marritie 'in barensnood' het vaderschap 'heeft opgeswooren aan Pieter Pietersz de Jonge'. Het lijkt erop, dat moeder Marritie het jongetje naar de vader heeft vernoemd.

Dit is een voorbeeld van de andere taak van de vroedvrouw. Zoals gezegd moest zij bij een ongehuwde zwangere erachter zien te komen wie de vader is. De bevalling (*in barensnood*) lijkt hiervoor een geschikt moment. Als een kind wordt geboren bij een ongehuwde moeder wordt het onecht genoemd. Het is natuurlijk een echt kind, maar buiten een huwelijk (de echt) geboren. Als men achter de naam van de vader komt, dan kan die nog aangesproken worden om mee te zorgen voor zijn kind. Anders staat de ongehuwde moeder er alleen voor.

Het aantal ongehuwde moeders, dat voorkomt in de dooptegisters is betrekkelijk laag. Tussen 1684 en 1745, een periode van 60 jaar, zijn er maar 26 gevallen, dus ongeveer één geval per twee jaar. In 14 gevallen is de naam van vader 'in barensnood opgeswooren' in de andere 12 zwijgt de moeder hierover. Een opmerkelijk geval is Anna Maria (Pieters) van Zijll die ongehuwd driemaal een kind krijgt: in 1717 een zoon Helmig Alert, in 1723 een zoon Anthoni en in 1724 een dochter Cornelia. Alleen bij het eerste kind

noemt zij de naam van de vader, die Helmig Alerts heet. Bij de andere twee noemt zij geen naam. Na de twee genoemde vroedvrouwen duurt het bijna 100 jaar voor we weer een naam van een vroedvrouw in Ameide tegenkomen. Namen van chirurgijns zijn er volop. In 1651 treffen we als lidmaat **Enstel Reijmertsz van de Faert**, chirurgijn, gehuwd met Petertge Claes. Van 1653 tot 1667 komt **Mr. Joannis Cremer** (ook Kremer, Kemmeraer, Kemnr) voor als chirurgijn te Ameide. Zijn vrouw is Aelbertjen Leenderts waarover verder niets bekend is. Rond 1650-1660 lijken er dus niet minder dan vier chirurgijns werkzaam te zijn in Ameide. Dat lijkt erop te wijzen dat in die tijd de bevolking van Ameide een behoorlijke omvang heeft gehad.

Van 1657 tot in ieder geval 1674 komt **Mr. Michiel Ouman** voor als chirurgijn te Ameide. Hij is onder meer bekend vanwege zijn wedervaren tijdens de overval op Ameide in het rampjaar 1672. In "Toneel des Oorlogs" lezen we: *"Het huys van den Chirurgijn of Heelmeester in Ameide, meester Michiel Ouman genoemd, wierd met vuurballen en slaan op de deur vermeestert. Zijn vrou had een silveren ooryser van haar hoofd afgetrokken, en elders in een hoek geworpen, soo dat het haar selver vergeten was, en hen de plaats niet konde aanwijzen, wanneer de plonderaers ook dat van haar begeerden, waarop sy haar met brandende stroowissen en anderszins soodanig hebben gebrant en geblakert, dat sy het korts daaraan bestorven is. Onder tusschen lag de Chirurgijn op sijn bedde aan de pode-*

gra³: en hy sijn siekte vergetende, geraakte van sijn bedde in den kelder; werpende een sakje met gelt, met een toutje aan een houtje vastgemaakt uyt het venster in het water, om het selve te beter, gelijk weynig na hun vertrek geschiedde, weder te komen vinden.

De Franschen staken met hunne degens in de kelder, en deur het beddestroo, daar in het Soentje van den Barbier beneffens een van Bamphiels soldaten (om soo te seggen) gekroopen lagen; maar geraakten t' allen geluk niemant³.

Michiel Ouman heeft twee dochters Petronella (Pieternela) en Trijntjen. Deze laatste trouwt in 1675 in Ameide met de chirurgijn **Johannes Bensing**, afkomstig uit Koningscxbergh⁴. In Ameide worden drie kinderen gedoopt. Het is aannemelijk dat Bensing de praktijk van zijn schoonvader heeft voortgezet.

De chirurgijns-cluster Capoen, Creethuijse en Van Snellenberg, een bijzondere familierelatie

Aan het eind van de 17de eeuw komen we drie chirurgijns tegen, die op een bijzondere manier familie van elkaar zijn of eigenlijk worden. De eerste is **Gerard (Gerrit) Capoen** die op 30 juni 1678 te Ameide trouwt met Johanna (Jannetje) van Hullen, die met haar ouders jarenlang op Herlaar heeft gewoond. Het echtpaar Capoen-van Hullen woonde aan de Voorstraat. Wellicht heeft Capoen daar een nieuw huis laten bouwen op een van de afgebrande erven uit 1672. Het blijkt hier zeer waarschijnlijk om het pand Voorstraat 4 te gaan⁵. Er worden meerdere kinderen geboren: Pieter 18-3-1680; Jannetie, 22-7-1683; Jannetie 30-11-1684; Gerard, 25-4-1686; Gerrigje, 3-11-1689. Gerard Capoen is op 27 oktober 1689 te Ameide overleden. December 1692 hertrouwt de weduwe Johanna Capoen-van Hullen met de chirurgijn **Johannes Creethuijse (Craethuijsen)**. Na het overlijden van Johanna van Hullen in 1695 hertrouwt de weduwnaar Creethuijse te Ameide op 26 november 1699 met Theuntje Verhoeff. Zij is een zus van Jannigje Verhoeff, die de echtgenote is van chirurgijn Van Snellenberg. (Van het echtpaar Creethuijse-Van Hullen zijn twee kinderen bekend: Claas, 26-6-1701 en Jacob, 30-9-1703. Chirurgijn Creethuijse is in de periode 1695-1709 ook schepen van Ameide. Hij is overleden in 1730.

De derde chirurgijn in dit cluster is **Johannes Ottozn. van Snellenbergh**, die gedoopt is in Westbroek (U) op 28 januari 1672. Hij trouwt in 1693 met Jannigje Verhoeff (een zus van Theuntje, vanaf 1699 de tweede echtgenote van chirurgijn Johannes Creeethuijse) en wordt chirurgijn in Ameide. (Kinderen: Reijnier, 4-11-1694; Reijer, 2-8-1696; Reijer, 15-5-1698; Otto, 24-7-1701 en Jannetje, 5-8-1703). Jannigje Verhoeff is in 1703 overleden kort na de laatste bevalling. Weduwnaar Van Snellenbergh trouwt op 3 februari 1704 te Ameide met Meggeltie Gerritsdr. Fool uit Noordeloos.

▲ *De Kwakzalver, 1650-79. Jan Steen (1626-1679) (Rijksmuseum, Amsterdam). Een kwakzalver prijst staande achter een ton zijn geneesmiddelen aan. Tussen het publiek telt een vrouw geldstukken in haar hand, voor de ton staat een oude man met een gebroken arm. Aan een boom hangt een document met zegels.*

3 Podegra is een vorm van jicht aan de voet- en teengewrichten.

4 Koningsbergen in Oost-Pruisen, het huidige Kaliningrad in Rusland.

5 Zie T.J. Stahlie, De familie Verheij in het Ameide van de 18^e eeuw. 2011, blz. 36-40. In dit pand zullen zo'n 200 jaar later verschillende artsen hun gaan wonen en hun praktijk uitoefenen.

(Kinderen: Otto, 15-1-1705; Merrigje, 11-4-1706; Margrieta, 22-7-1708; Margretha, 12-1-1713).

Een opmerkelijke nieuwe ontwikkeling in Ameide is de aanstelling van een Stadschirurgijn. Op 12 augustus 1709 wordt Van Snellenberg voor twee jaar in die functie benoemd met een beloning van f20 per jaar. Dit bedrag is bestemd voor het behandelen van de stadsarmen, waarvoor hij ook een instructie ontvangt. Op 25 juni 1713, als Daem Bastiaensen aan de overkant van het Tienhovense veer wordt doodgestoken, is **Johan van Snellenbergh** de barbier-chirurgijn van Ameide. In 1721 zien we hem ook als schepen. Johan van Snellenbergh is op 8 april 1735 te Ameide begraven. Zijn weduwe Meggeltje Fool is in 1748 overleden.

De chirurgijns-cluster Reijne, Van Hattum en Perk

Op 13 april 1710 trouwen in Ameide **Christoffel (Rutgersz) Reijne**, jongeman, chirurgijn alhier en Jannetje Claasdr. Vermaat, jongedochter, wonende op de Hoge Waard in Tienhoven. Christophorus Rutgersz. Reijnen, is afkomstig uit Asperen waar hij op 22 februari 1685 gedoopt is. Zijn vader, Rutger van R(h)eijne was chirurgijn in Asperen. Na diens overlijden hertrouwt zijn moeder, Maijke van de Burghgraef, in 1688 Nicolaas van Hattum, chirurgijn te Giessendam, Nicolaas van Hattum vestigt zich na zijn huwelijk als chirurgijn te Asperen. Daar wordt in 1698 een zoon (Cornelis van Hattum) geboren, die dus een halfbroer is van Christoffel Reijne.

(Christoffel en Jannetje laten tussen 1711 en 1717 een aantal kinderen dopen in Ameide (Claas, 11-3-1711; Maria, 14-8-1712; Rutgerus, 19-11-1713 (getuige Maike van Hattum); Claas, 17-1-1717). Christoffel is op 18 november 1717 in Ameide begraven.

Als opvolger komt zijn halfbroer **Cornelis van Hattum** uit Asperen als chirurgijn naar Ameide. 6 juli 1698, komt voor als meester-chirurgijn te Ameide. Cornelis staat vermeld als poorter van Ameide in 1723 en als schepen in 1727 en 1743. Hij trouwt op 18 april 1723 te Ameide met Maria Couper, dochter van Johan Couper en Maria de Bruin. (Kinderen: Claas, 30-11-1724; Willemina Cornelia, 30-11-1732; Maria, 6-10-1726; Maijke, 5-12-1728; Johannes, 1-2-1731; Jacobus, 12-12-1734; Elisabeth, 14-4-1737). Cornelis van Hattum is op 5 september 1755 te Ameide begraven.

De in 1713 te Ameide gedoopte **Rutgerus Cristofelsz Reijne**, een zoon van chirurgijn Christoffel Reijne, wordt zelf ook chirurgijn. Bij het overlijden van zijn vader is hij nog maar 4 jaar oud. Hij trouwt in 1737 met Lijsbet Pietersdr. de Jong(h) uit Ameide. (Kind: Christoffel, 13-2-1740). Rutgerus trouwt voor de tweede keer in 1744 in Lopik met de aldaar geboren Annigje Masen Schoonderwoert. (Nicolaas, 31-1-1745; Johanna, 16-10-1746; Maaijken, 1-11-1750; Johanna, 13-1-1754).

In 1751 wordt een huis beschreven staande aan de oostkant van het stadhuis te Ameide, waar ten noorden Rutgerus Reijnen een huis bezit. Rutgerus is op 12 april 1756 te Ameide begraven. Twee weken later wordt door zijn weduwe een waarnemer gezocht voor zijn "**Chirurgijns Winkel te Ameyde**". De Amsterdamse Courant van 27 april 1756 meldt: "*Iemand*

de vereyschte bequaemheyd hebbende en geneegen weesende, omme een Chirurgijns Winkel waer te nemen; adresseere zig te Ameyde, by de Wed. wylen den Chirurgyn Rutgerus Reynen". Die waarneming is nodig omdat de beoogde opvolger, zijn zoon Christoffel uit zijn eerste huwelijke nog maar 16 jaar oud is.

Later wordt **Christoffel Reijne** alsnog opvolger en daarmee de derde generatie chirurgijns Reijne in Ameide. Geboren in 1740 te Ameide, trouwt hij in 1766 met Gerbrecht van Dijk, die in 1741 te Ameide is gedoopt. (Kinderen: Elisabeth, 28-9-1766; Rutgerus, 20-3-1768).

In 1799 verkoopt hij voor f 600 een huis in de Nieuwstraat aan Johannes van Kekem, dat hijzelf in 1774 had gekocht.

Christoffel Reijne is eind november 1803 overleden. De Oprechte Haarlemse courant 15 december 1803 meldt: "*Door overlyden, uit de hand te Koop: Een hegt sterk weldoortimmerd en aangenaam gesitueerd HUIS, ERVE en TUIN binnen de Stede Ameyde, met een Apotheek- en Chirurgijns-Winkel, waarin die Affaires, gedurende den tyd van circa 40 Jaaren⁶ met het beste succes zyn geëxerceerd. Den Koper zal, desverkiezende, de helft der Kooppenningen, by eene kusting op het gekogte kunnen behouden, doch tot gemelde Affaires allersints de nodige vereischts, kunde en bekwaamheid moeten bezitten; de verdere informatie te bekomen by den Heer Schout Verhagen, en Mejuff. de Wed. Reyne, te Ameyde. De Brieven franco.*"

'Mejuff de Wed. Reyne' of te wel Gerbrecht van Dijk overlijdt te Ameide op 18 maart 1813, 71 jaar oud. Pikant is nog dat zij in 1809 haar zoon Rutgerus en diens huisvrouw uitsluit van haar testament wegens 'willekeurig en onbetaamlijk gedrag'.

6 N.B. Circa 40 jaar lang een chirurgijnswinkel zou betekenen dat deze rond 1763-1765 begonnen moet zijn. Dat zal waarschijnlijk in 1766 geweest zijn als hij trouwt met Gerbrecht van Dijk. Zijn vader en grootvader zullen hun winkel(s) op een andere locatie in Ameide gehad hebben.

Wat kan een chirurgijn nog meer doen?

Een van de zaken die men niet snel verwacht is de betrokkenheid bij de behandeling van drenkelingen. Chirurgijn Christoffel Reijne wordt drie keer genoemd in een rapport van de Maatschappij tot redding van Drenkelingen. Hij blijkt hiervoor niet alleen in Ameide en Tienhoven, maar ook in Schoonderwoerd actief te zijn geweest.

(713) 7-4-1767 C. Reijne chirurgijn Schoonderwoert, J. Poogert, man 21 jaar, schijndood. Behandeling van de drenkeling door verwarming, wrijving, tabakskleister, het kind braakte water en modder en kreeg ruime ontlasting, het gaf geluid en kwam bij. Gouden medaille;

(714) 12-5-1770 C. Reijne chirurgijn Ameijde, het kind van L. van Es, jongen 5 jaar, 10 minuten schijndood. Behandeling van de drenkeling door verwarming, wrijving, tabakskleister, na verloop van ¼ uur bespeurde men buikrommeling, uit de opengebroken mond ontlastte zich water, er ont-

lastte zich geen bloed, ingieten van brandewijn, prikkelen van de neus, hij kwam bij, met goed gevolg, hij bleef nog bewusteloos, verwarming, er ontstond hevige hitte en benauwdheid, ruime en gepaste middelen, hij herstelde nadat hij nog gedurende 14 dagen buiten kennis had gelegen. N.B. Dit geval was niet ingezonden.

(712) 1-8-1787 C. Reijne chirurgijn Tienhoven, A. Middelcoop, jongen 2 jaar, schijndood, aangezicht, handen en voeten blauw, schuim voor de mond, de mond stijf gesloten. Behandeling door wrijving, tabakskleister, ingieten van brandewijn en *spir. sal. ammon.*, het kind braakte water, gaf geluid en kwam bij. N.B. Dit geval was niet ingezonden.

Bron: “*Tabellarisch overzicht over alle gevallen van schijndood, drenkelingen, gestikten en gehangenen (1834)*”.

De laatste vroedvrouw in Ameide

Helaas is er na Schootje Maxen (vroedvrouw rond 1650, zie hierboven) weinig bekend over de namen van andere vroedvrouwen in Ameide. In 1695 ontfaamt de ‘vroetvrouw, genaemt Annege Adriaens van Wouwenberch’ de naam van de vader bij de bevalling van de ongehuwde Geertje Wouterse⁷. Op 12 september 1706 is **Annetie van Wouwenberg** nog steeds vroedvrouw in Ameide en treedt op als doopgetuige. In de 18^e eeuw schijnt er ook een **Hilletje Ros** vroedvrouw in Ameide te zijn geweest. Daarna vinden we pas rond 1750 meer informatie.

Hierboven hebben we gezien dat er rond 1709 in Ameide een Stadschirurgijn is. In 1746 is er ook sprake van een Stadsvroedvrouw. Op 17 maart verschijnt in de Amsterdamsche Courant de volgende advertentie: “*Vermits het overlyden van de stads Vroedvrouw der stede Ameyde, aldaer dezelve plaets vacant is geworden op een tractement van 60 guldens boven 15 Tonnen Turf, en vry van imposten jaerlyks, so word geadverteert iemand daer toe genegen zynde en de vereyste bequaamheit hebbende, zig kan adreseeren aen de Heeren Drost, Schout en Burgermeesteren tot Ameyde.*”

Het is niet bekend wie de in 1746 overleden Stadsvroedvrouw was en ook niet wie er is aangenomen. Vijf en twintig jaar later wordt er in Ameide opnieuw een vroedvrouw gezocht. In de “Oprechte Haerlemsche Courant” van 19 januari 1771 staat: “*Die geneegen is en de vereichte bekwaamheit heeft, omme als VROEDVROUW binnen de Stede AMEIDE te fungeeren, op een Tractement van 75 Guldens ’s Jaars; adresseere zig aan Schout en Burgemeesteren aldaar.*” Opmerkelijk is het verschil in betaling (tractement) van de vroedvrouw. In 1746 was dat een combinatie van contant geld (60 gulden) en bij-inkomsten (emolumenten) in de vorm van 15 tonnen turf en vrijstelling van belasting. In 1771, 25 jaar later zijn de bij-inkomsten vervangen door een vast bedrag van 15 gulden. Het is niet bekend of er later nog een verhoging heeft plaatsgevonden, maar dit was in het algemeen niet gebruikelijk. De inflatie was destijds heel

laag. In de periode 1745-1825 worden er in Ameide en Tienhoven gemiddeld zo’n 30 bevallingen per jaar. Met een tractement van f 75 vanwege de Stad Ameide is dat f 2,50 per bevalling. Het is niet bekend of de vroedvrouw ook nog door betrokkenen betaald werd voor haar hulp bij de bevalling.

Wordt op basis van deze vacature Anna Elisabeth Bossert de nieuwe vroedvrouw? Zij is rond 1750 geboren te Gorinchem. Misschien is zij al in 1771 naar Ameide zijn gekomen? Zij is rond 1777 getrouwd met Nicolaas Visser. Vanaf eind 1778 worden er kinderen van Nicolaas Visser en Anna Bossert, geboren in Ameide: Cornelia, 5-12-1778; Hermanus, 30-9-1781; Elizabeth Hermina, 8-2-1784; Hermina, 16-2-1788.

Op 8 maart 1808, geeft Johanna Bossert aan “*dat overleden is haren Man, Nicolaas Visser, oud 54 jaren, gewoond hebbende aan de Voorstraat, gehuwd geweest, nalatende 3 kinderen.*”

Anna Elisabeth Bossert, weduwe van Nicolaas Visser blijft op de Voorstraat no. 90 (nu 2) wonen. Na het instellen van de Burgerlijke Stand in 1812 komt haar naam veelvuldig als vroedvrouw voor in de geboorteaangiften, waarbij de moeder ongehuwd is⁸. De eerste keer op 25 maart 1812 als A.E. Bossert aangifte doet. “*Zij verklaart, dat op den 24sten dezer maand Maart 1812 des morgens ten Vier Uuren in het Huis No. 3 staande aan den Dam met assistentie van haar als vroedvrouw is geboren een onecht kind van het vrouwelijk geslacht, geboren uit Aagje Bouman, oud Twintig Jaren. Zij heeft verklaard, aan haar kind te zullen geven de Voor en Toenaam van Bregetta Margrita Bouman.*”

De laatste acte met haar naam is van 7 oktober 1825. Anna Elisabeth Bossert, Weduwe Nicolaas Visser, oud 75 jaren van beroep vroedvrouw, doet aangifte van de geboorte op 5 oktober 1825 van een zoon Hermanus, uit Maria Wouwenberg, ongehuwde dochter, zonder beroep. Zes weken na deze bevalling, op 18 november 1825, is Anna Elisabeth Bossert overleden. Zij was de laatste zelfstandig werkende vroedvrouw in Ameide. In 1826 wordt zij opgevolgd door de academisch opgeleide Med. Doc. en vroedmeester, de heer Cornelis Antonie Timmerman. Hiermee begint een nieuw hoofdstuk in de gezondheidszorg in Ameide. (Zie volgend artikel, Deel 3)

Terug naar de chirurgijns-cluster Reijne, Van Hattum en Perk

Maria van Hattum, de in 1726 geboren dochter van **chirurgijn Cornelis van Hattum** en Maria Couper, trouwt in 1757 met **Nicolaas Perk**. Nicolaas is in 1731 geboren te Dordrecht als zoon van Johannes Perck en Willemina van der Mey. **Nicolaas Perk** wordt in Ameide **meester-chirurgijn**, net als zijn schoonvader. (Overlevende kinderen van Nicolaas en Maria zijn: Cornelis, 19-3-1758; Wilhelmina Maria, 26-9-1762; Jacobus, 24-11-1764).

Chirurgijn Perk en zijn gezin gaan eind 1763 op de Voorstraat (nu 8) wonen. Hier gaat hij ook zijn prak-

7 T.J. Stahlie, De familie Verheij in het Ameide van de 18^e eeuw. 2011, blz. 26.

8 Normaal wordt de geboorteaangifte door de vader gedaan.

tijk uitoefenen. Ten tijde van de koop woonde noordwaarts Elisabeth de Groot (wed. van Jacobus Croesen) en zuidwaarts Rutgerus van Bronkhorst. Het huis is op 29 november 1763 onderhands gekocht van Willem van Harten sr. en op 26 december 1763 getransporteerd. De koopsom was f 1.200, waarbij hij f 400 contant betaalde en Van Harten een hypotheek nam van f 800,- tegen 3%. De zaken gaan kennelijk goed, want deze hypotheek was al op 1 augustus 1766 geheel afgelost.

Nicolaas Perk is bijna 50 jaar actief geweest als meester-chirurgijn te Ameide. Tijdens de Bataafse Revolutie in 1795 is chirurgijn Perk lid van het Comité Revolutionaire in Ameide. Enkele jaren later neemt hij zitting in de Municipale raad (een voorloper van de gemeenteraad), Hij doet dat samen met zijn collega, de chirurgijn Christoffel Reijne. Ook zijn zoon, de grutter Cornelis Perk is dan actief in het bestuur van Ameide. Nicolaas Perk is overleden te Ameide 22 april 1804, een week voor zijn 73ste verjaardag. Zijn echtgenote, Maria van Hattum, was op 8 januari 1801 overleden. Na het overlijden van Nicolaas Perk wordt de nalatenschap en opvolging onmiddellijk ter hand genomen door de erfgenamen. In een advertentie in de Rotterdamse Courant van 8 mei 1804 staat: *“Door sterfgeval uit de hand te Koop, om terstond te aanvaarden: Een welbeklante CHIRURGYNS- en APO-THECARS-WINKEL, met deszelfs HUIZINGE, TUIN en ERVE, staande en gelegen in het alleraangenaamste der Stede Ameide, hebbende voor een fraai uitzicht op de Rivier de Lecq, waarin die Affaire sedert onheuglyke Jaren is gedaan, en tot op het overlyden met succes gecontinueerd; te bevragen by Cornelis Perk, Koopman, aldaar woonagtig.”*

De opmerking over het *‘fraai uitzicht op de Rivier de Lecq’* wijst er op dat het hier om de chirurgijns-winkel aan de Voorstraat gaat.

Koper van het geheel voor f 2.000 wordt de **chirurgijn Gerrit Lagendijk**. Het huis wordt op 30 mei 1804 getransporteerd. Gerrit is getrouwd met Huiberta Kool. Hun zoon, Pieter Didericus, wordt op 29-9-1805 gedoopt in Ameide.

Op 8 september 1806 moet chirurgijn **Mr. Gerrit Lagendijk** aan schout en gerechten der Stede Ameide zijn diploma overleggen. Dit diploma, getekend te Utrecht op 6 december 1804, laat zien dat hij gerechtigd is de genees- en heilkunde en de artsensij uit te oefenen. Op 22 Wijnmaand⁹ (november) 1810 doet Gerrit Lagendijk aangifte van het overlijden van zijn pas geboren kindje... ten zijnen huise op de Voorstraat. Chirurgijn Gerrit Lagendijk is op 3 november 1812 overleden, in het huis Voorstraat no. 96 (nu 8). Hij is dan pas 32 jaar. Op 19 mei 1813 wordt in No. 96 nog een dochttertje geboren, Gerarda Catharina Lagendijk. Aangeefster is de vroedvrouw Anna Elisabeth Bossert, weduwe Nicolaas Visser. Getuigen zijn J. Plooster en A. Duijbus, die ook beide op de Voorstraat woonachtig

zijn. Zijn weduwe, Huibertje Kool, vertrekt uit Ameide en is te Strijen overleden op 16 september 1827, 44 jaar oud.

Tegelijk met Gerrit Lagendijk is er nog een chirurgijn actief in Ameide. Het betreft **Pieter Meuser of Meuzer**, die in 1764 geboren is in Rotterdam. In 1789 wordt Meuser toegelaten tot het examen in de genees- en heilkunde. Hij is rond 1799 gehuwd met Geertrui de Meij - een datum is mij onbekend, maar in 1801 is (niet in Ameide) een zoon geboren, Johannes Gerardus. In Ameide wordt op 8 juni 1804 een dochter Leonarda Jacoba geboren. (Dit zou kunnen betekenen, dat hij eind 1803 de vacante chirurgijnswinkel van Christoffel Reijne heeft gekocht en naar Ameide is gekomen.)

Als genees- en heelmeeester te Ameide moet hij, net als Gerrit Lagendijk, in de vergadering van schout en gerechten der stede Ameide van 8 september 1806 zijn papieren tonen. Daaruit blijkt dat hij op 13 oktober 1789 vergunning heeft gekregen om als meester chirurgijn van Schieland te mogen optreden. Zijn woning in Ameide is in de Pompstraat (Nieuwstraat), gelegen aan het eind van de Nieuwstraat tegen de Lekdijk aan. Hij koopt dit pand op 21 augustus 1804 voor f 956 van Philip Abrams en heeft daarvoor een hypotheek nodig van f 500. De locatie van de woning is ongeveer achter die van chirurgijn Lagendijk.

Chirurgijn Meuser is maar kort werkzaam in Ameide. Hij is overleden op 31 maart 1810, 46 jaar oud. In de aangifte van 5 april (Grasmaand) 1810 door zijn weduwe Geertruida de Meij staat: Overleden haar man Pieter Meuser, oud 46 jaren gewoond hebbende alhier ter Stede in de Pompstraat, nalatende 2 kinderen. De overlijdensadvertentie geeft ook de doodsoorzaak. Pieter Meuser is overleden aan *‘de gevolgen eener Longteering’* dus waarschijnlijk tuberculose of een longontsteking al dan niet ten gevolge van een ernstige griep. Rotterdamse Courant van 5 april 1810: *“Heden morgen trof my en myne twee Kinderen het smertelykt verlies, door het afsterven van myn geliefden Man PIETER MEUSER, in den ouderdom van 46 Jaren aan de gevolgen eener Longteering. Het vast vertrouwen dat, na na zoo veel lydens, zyn gelukstaat volmaakt zyn zal, doet my Gode zwygen, in wiens hand ik myn en myner Kinderen lot bevele.*

Deze dient ter kennisgeving aan Naastbestaanden en Vrienden, van welkers deelneming ik my, ook zonder Brieven van Rouwbeklag, verzekerd houde.

Ameiden den 31 Maart 1810. G. DE MEY, Weduwe Meuser”.

De afhandeling van de erfenis van Pieter Meuser

Rotterdamse Courant 21 april 1810: *“Alle de geenen, welke iets verschuldigd zyn aan, of te pretendeeren hebben van PIETER MEUSER, in leven Chirurgijn te Ameiden, en aldaar onlangs overleden worden verzogt daarvan opgave te doen, voor of op den eersten van Bloeimaand (Mey) aanstaande, ten Kantore van den Koninklyken Notaris en Procureur E.J. MECIMA te Vianen”.*

⁹ In 1810 is het Koninkrijk Holland ingelijfd bij Frankrijk en worden andere namen voor de maanden gebruikt: Louwmaand (januari), Sprokkelmaand (februari), Lentemaand (maart), Grasmaand (april), Bloeimaand (mei), Zomermaand (juni), Hooimaand (juli), Oogstmaand (augustus), Herfstmaand (september), Wijnmaand (oktober), Slachtmaand (november) en Wintermaand (december).

Utrechtsche Courant 20 juli 1810: “Schout en Gerechte van Ameide, onder Sequestratie gesteld hebbende den verlaten Boedel van wijlen PIETER MEUZER, in leven Meester Chirurgijn aldaar; zoo worden, hier mede, alle die geenen, dewelke eenige pretensien of regt van aanspraak op denzelven Boedel vermenen te hebben; zoo wel als die geenen, dewelke daar aan ietwens verschuldigd zijn, opgeroepen, om zich deswegens op of voor den 15. van Oogstmaand aanstaande, aan te melden en of te doen, ten Kantoren der Sequesters Ws. VERHAGEN, Secretaris te Ameide, en Wm. PERNIS, Notaris te Vianen, terwijl, na verloop van dien tijd, Schout en Gerechte voornoemt dien aangaande zodanig nader zullen disponeeren, als bevonden zal worden te behoren”.

Oprechte Haarlemse Courant 23 augustus 1810: “Te Ameide, Lande van Vianen, zal op Vrijdag den 31 van Oogstmaand 1810, des voormiddags ten 9 uren precies, ten Sterfhuize van wijlen Pieter Meuser, in leven Genees- en Heelmeester, ten overstaan van Schout en Schepenen, *ad opus jus habentium*¹⁰, worden verkocht: Deszelfs nagelaten en alleszints wel geconditioneerde CHIRURGIJNS- en APOTHECARS-WINKEL, met alle hetgeene daar is toe- en aanbehoorende, zijnde onder-anderen Voorzien van allerlei soorten van MEDICAMENTEN; en wijders nog deszelfs HUIZINGE, KLEEDEREN, CHAIS, HUISRAAD, MEUBILEN en INBOEDEL”.

Het duurt daarna nog geruime tijd voor de nalatenschap in zijn geheel is afgerond. Er blijken zich talloze schuldeisers te hebben gemeld, die soms nog grote bedragen tegoed hebben van chirurgijn Meuser. In de Utrechtsche Courant van 17 december 1810 wordt bekendgemaakt dat op het Stadhuis van Ameide verantwoording zal worden afgelegd¹¹: “Ws. VERHAGEN, Schout en Secretaris der Stede Ameide, en Wm. PERNIS, Notaris en Procureur te Vianen, Curators in den gerepudieerden Boedel en Nalatenschap van wijlen PIETER MEUZER, in leven Meester Chirurgijn te Ameide, zullen op Vrijdag den 11 van Louwmaand 1811, op den Stadhuize aldaar; ten overstaan van den Gerechte, doen Rekening en Verantwoording van denzelven Boedel en Nalatenschap, waar na dadelijk zal worden gehouden Judicium van Preferentie en Concurrentie; wordende een ieder geinsinueerd deszelfs Pretensien, behoorlijk geverificeerd en Gezegeld voor of op den 4 derzelve maand, ter Secretarije van Ameide in te leveren”.

De weduwe van Pieter Meuser, Geertrui de Meij, vertrekt naar Zuid-Beijerland waar zij op 21 maart 1841, 71 jaar oud, is overleden.

Tijdens de afhandeling van het testament van Pieter Meuser komt chirurgijn en heelmeester **Cornelis Sauer** als zijn opvolger naar Ameide. Hij is op 14 maart 1787 geboren te Tholen en trouwt te Kralingen

op 11 maart 1810 met Catharina Putter(s). Waarschijnlijk komen zij kort na hun huwelijk naar Ameide, waar in september 1810 hun eerste dochter wordt geboren.

Hij vestigt zich niet in de vacante ‘wel geconditioneerde CHIRURGIJNS- en APOTHECARS-WINKEL’ nagelaten door Pieter Meuser, maar hij koopt voor f 1.500 een huis nr. 91 aan de Voorstraat (nu 3). Hij wordt daar de buurman van zuidwaarts, de vroedvrouw Anna Elisabeth Bossert en noordwaarts Marcelis Duijbus. Verkoper is Niesje van Kel, weduwe van Huibert Pince van der Aa, die op 4 maart 1810 is overleden.

Bij de volkstelling in februari 1815 woont het gezin Cornelis Sauer (28 j), Catharina Putters (23 j) en de kinderen Hendrika Dirkje Cornelia en Maria Frederika in No. 91. Inwonend is dan Adriana Kappeteijn. (Tussen 1810 en 1821 worden er 6 kinderen Sauer in Ameide geboren: Hendrika Dirkje Cornelia, geb. 17-9-1810, doop 30-9-1810; Maria Frederika, 15-10-1812 / ovl. 10-9-1813 en 2-8-1814; Hendrik Christiaan, 12-1-1817; Catharina Sophia, 6-4-1819; Johan Philippus, 21-11-1821).

Tussen 1822 en 1825 vertrekt het gezin Sauer naar Oud-Beijerland waar op 15 februari 1826 en zoon Johan Philippus wordt geboren en in 1818 een dochter Dina. In 1833 woont Cornelis Sauer in Brielle. Hij is overleden op 6 februari 1846, 59 jaar oud, aan boord van het fregatschip d’Elmina waarop hij scheepsdokter was. Catharina is overleden te Oud-Beijerland op 6 mei 1859, 69 jaar oud.

De opvolging van Gerrit Lagendijk, die zijn praktijk op de Voorstraat had, is minder duidelijk. De praktijk is vacant na zijn overlijden in november 1812. Op 19 mei 1813 bevalt zijn weduwe, Huiberta Kool, in No. 96 nog van een dochter. Niet duidelijk is wanneer het pand verkocht is en of daar nog een andere chirurgijn werkzaam is geweest.

We komen tussen 1819 en 1824 wel een andere chirurgijn tegen in Ameide, **Pieter Stempels**, geboren te Dordrecht op 14 april 1796. Hij behaalt in 1819 zijn diploma’s voor Heelmeester ten plattelande en Vroedmeester. Op 26 mei 1819 te Dordrecht trouwt hij met de 24-jarige Johanna Roelofs. Het echtpaar gaat daarna in Ameide wonen, waar tussen 1819 en 1824 drie kinderen worden geboren: Helena op 20-7-1819, vader: chirurgijn; Alexander Willem op 7-3-1821, vader: chirurgijn; Willem Hendrik op 27-1-1824, vader: heelmeester. Bij de aangifte van zijn kinderen woont de chirurgijn-heelmeester in 1819 in no. 78 (Franse Straat), in 1821 in no. 36 (Prinsengracht/Molenstraat) en in 1824 no. 63 (Nieuwstraat).

Het gezin is in 1825 vertrokken naar IJsselmonde, waar op 26-11-1825 een kind geboren wordt. Pieter Stempels is ook in IJsselmonde werkzaam als chirurgijn-heelmeester en aldaar op 26 mei 1862 overleden.

In de jaren 1820-1825 dienen zich een aantal belangrijke wijzigingen aan in de gezondheidszorg in Ameide. De stadsvroedvrouw is overleden en twee chirurgijns-heelmeester zijn naar elders betrokken. De ontwikkelingen na 1825 worden beschreven in het volgende artikel.

10 Een ingewikkelde Latijnse term voor ‘publiek’. Letterlijk: in het belang der rechtverkrijgenden.

11 Een samenvatting van deze afhandeling is te vinden in het rechterlijk archief van Ameide, dat door Linda van der Lem is uitgewerkt en ter beschikking gesteld van de HVAT. Zie blz. 19 en 20 van <https://www.ameide-tienhoven.nl/wp-content/uploads/2018/06/transport-en-testamenten-Ameide-1772-1775-en-diversen-1808-1811.pdf>

Gezondheidszorg in Ameide

Deel 3: 100 jaar Geneesheren en Artsen (1826-1925)

Bram Provoost (met dank aan Ben Remie)

In het vorige artikel hebben we kunnen lezen dat er zich in de jaren 1820-1825 een aantal belangrijke wijzigingen in de gezondheidszorg in Ameide aandienen. De Stadsvroedvrouw, Anna Elisabeth Bossert ook wel wed. van Nicolaas Visser genoemd, is na bijna 50-jaar actief te zijn geweest op 18 november 1825 overleden, 75 jaar oud. Zij is de laatste zelfstandig werkende vroedvrouw in Ameide, wonende Voorstraat no. 90 (nu 2). Vanaf 1826 zal in Ameide de verloskunde verzorgd worden door een Med. Doc. tevens vroedmeester. Rond 1822/25 vertrekt ook haar buurman op Voorstraat 91 (nu 3) de chirurgijn-heelmeester Cornelis Sauer uit Ameide naar Oud-Beijerland en in 1825 gaat zijn collega chirurgijn-heelmeester Pieter Stempels naar IJsselmonde. Zij zijn echter niet de laatsten die als zodanig in Ameide actief zijn.

De laatste chirurgijn van Ameide

Rond 1825 wordt **Gerrit Jan Giltay (Giltaj)** actief als chirurgijn en heelmeester, genees-heelmeester en verloskundige. Hij is geboren te Dordrecht op 1 oktober 1800 als een zoon van Jan van Giltay en Elizabeth van Akeren. Hij volgt een opleiding in Dordrecht, waar hij op 4 oktober 1822 zijn diploma als heelmeester ten plattelande behaalt. De eerste melding van zijn aanwezigheid in Ameide dateert van 1829. Bij de volkstelling van 1929 woont de vrijgezelle heelmeester Gerrit Jan Giltay. 29 jaar oud in de Nieuwstraat nr. 73B. Daar woont ook zijn dienstbode Jannetje van Ingen, 65 jaar oud en geboren in Zoelen.

Inwonend is ook de 27-jarige **Pierre Gabrel** (zoals zijn naam in Ameide is geschreven), die ook Heelmeester is. Hij is ook geboren in Dordrecht op 6 maart 1802 en aldaar Waals gedoopt met de achternaam Gabarel. Als hij allang uit Ameide vertrokken is trouwt Pierre Gabrel op 2 oktober 1850 te Rotterdam, 48-jaar oud. Zijn bruid is de 29-jarige Geeske Ernst. Sleenboom, geboren te Berkum (Hannover, D).

Heelmeester Giltay blijft wel in Ameide. Hij trouwt op 20 december 1838 met Anna Oosterom, die te Ameide geboren is op 1 oktober 1816. Ze schelen op de dag af precies 16 jaar in leeftijd. Op 5 april 1839 wordt in Sliedrecht hun eerste dochter Elisabeth Cornelia geboren.

Anna was vanwege deze nogal 'vroegge bevalling' kennelijk uitgeweken naar een familielid¹ in Sliedrecht. Kort na 1850 verhuizen Giltay en zijn gezin naar de Dam no. 7. (nu 6?). Tussen 1841 en 1859 zijn meerdere kinderen in Ameide geboren, waarvan sommigen jong overlijden. (Jan Petrus Giltaj, geb. 3-7-1841/J.P. Giltay, ovl. 13-12-1841, aangever t/m 1849 J. Mesker (buurman); Clasina Cornelia, 1 jan 1843/ovl. 4-1-1868; Johanna Petronella, 4 maart 1844; Anna Wilhelmina, ; ovl. 12-10-1846; geb. 29-8-1848/ovl. 17-12-1848; geb. 12-11-1849/ovl. 25-3-1852; geb. 29-11-1852; Jan Petrus, geb. 12-3-1854; Gerdina Johanna, 7 mei 1857; Nicolaas Cornelis Hendrik, 26-12-1859).

In het Geneeskundig jaarboekje voor het Koninkrijk der Nederlanden van 1862 staat Gerrit Jan Giltay nog als plattelands-heelmeester te Ameide vermeld. Na 1864 wordt hij genees-, heel- en verloskundige genoemd. Hij blijft actief tot zijn overlijden in Ameide op 7 mei 1870, 69 jaar oud. Ook in zijn overlijdensacte wordt vermeld dat hij genees-, heel- en verloskundige is.

Zijn weduwe, Anna Oosterom en 3 thuiswonende kinderen (Anna Wilhelmina, Gerdina Johanna en Nicolaas Cornelis Hendrik) verhuizen op 21 Mei 1872 naar Vianen. Zoon Jan Petrus was kort na het overlijden van zijn vader, op 3 aug. 1870 (dan 16 jaar oud) al naar Vianen gegaan. Anna Oosterom overlijdt in Vianen op 24 januari 1882, 65 jaar oud.

Medicinae doctores en Artsen

Van 1825 tot rond 1870 is er nog een heelmeester/chirurgijn actief in Ameide, die vanaf 1864 ook als verloskundige werkzaam mag zijn. Na het overlijden van de weduwe Visser in 1825 is er geen zelfstandige vroedvrouw meer werkzaam in Ameide. Er heeft zich tevens een andere ontwikkeling voorgedaan. Aan het eind van de Franse tijd (1795-1813) zijn in Nederland gemeenten ontstaan² en de gemeentebesturen krijgen een actieve rol in de plaatselijke gezondheids-

1 In Sliedrecht waren twee Giltay's actief als chirurgijn. Hermanus Giltay (Sliedrecht, 20 aug. 1799 - 14 april 1839), Chirurgijn, Heel- en vroedmeester en Jan Giltay Dingemanz., Chirurgijn en Vroedmeester te Sliedrecht (Sliedrecht 13 jan. 1811- ?? 1875). Beide waren zoons van Dingeman Giltay (1775-1843) en Ida van der Kaa (1773-1847). Ook Dingeman Giltay was Chirurgijn in Sliedrecht.

2 Meer hierover in het vorige Nieuwsblad HVAT 2018, jrg. 29, nr. 3, blz.6-15.

**** Burgemeester en Assessoren der Gemeenten AMEIDE en TIENHOVEN**, noodigen bij deze die genen uit, welke genegen zijn de Post van **MEDICINAE DOCTOR** en **VROEDMEESTER**, binnen dezelve Gemeenten te bekleden, op eene jaarwedde van twee honderd Gulden, om zich, uiterlijk voor of op den 10 Februarij aanstaande, het zij in persoon of met gefrankeerde Brieven, met overlegging der vereischte bewijzen van kunde en goed gedrag aan den Burgemeester van Ameide aantemelden.

Ameide den 31 December 1825.

Ws. VERHAGEN.
Ter ordonnantie van dezelve,
Z. DE KLEYN, Secretaris.

▲ *Opregte Haarlemsche Courant*, 10 januari 1826.

zorg. Burgemeester en assessoren van de gemeenten Ameide en Tienhoven plaatsen in 1826 voor het eerst een advertentie voor 'den Post van **MEDICINAE DOCTOR** en **VROEDMEESTER**' binnen de gemeenten Ameide en Tienhoven.

*"Burgemeester en Assessoren der gemeenten Ameide en Tienhoven noodigen, bij deze, die genen uit welke genegen zijn, den Post van **MEDICINAE DOCTOR** en **VROEDMEESTER**, binnen dezelve gemeenten, te bekleden, op eene jaarwedde van twee honderd gulden, om zich, uiterlijk vóór of op den 10 Februarij aanstaande, hetzij in persoon of met gefrankeerde brieven, met overlegging der vereischte bewijzen van kunde en goed gedrag aan den Burgemeester van Ameide aan te melden.*

Ameide, den 31 December 1825. Burgemeester en Assessoren voornoemd Ws. VERHAGEN. Ter ordonnantie van dezelve Z. DE KLEYN, Secretaris."

De benoemingsprocedure verloopt zeer snel, want in de raadsvergadering van 16 januari 1826 wordt een **Medicinae doctor** tevens **vroedmeester** benoemd met een jaarwedde van f 202. Op deze post wordt **Cornelis Antonie Timmerman** aangenomen. Met hem begint voor Ameide het tijdperk van de universitair (academisch) geschoolde artsen. Hij is geboren te Barneveld op 30 maart 1792. In Leiden slaagt Timmerman in 1815 zowel voor het examen **Medicinae Doctor** (Geneeskundige, op 5 augustus 1815) als **Artis Obstetriciae Doctor** (Verloskundige, op 19 maart 1815). Na het behalen van zijn diploma's is hij in 1821 te Beusichem getrouwd met Maria Anna van de Kastele, die op 25 maart 1801 geboren is te Buren (Gld).

Dokter Timmerman werkt eerst enkele jaren in Buren. Daar is hij in 1824 onder meer actief in het bevorderen van de koepokinenting³. Dat levert hem eind december 1825, vanwege Koning Willem I, een gouden medaille. Die wordt eerst naar Buren gestuurd, maar daar is de dokter al vertrokken naar Ameide. Uiteindelijk wordt hem de medaille 'op de meest vereerende wijze, onder eene ter dier zake toepasselijke aanspraak' in februari 1827 uitgereikt door Warnardus Verhagen, de burgemeester van Ameide.

In Buren worden een drietal kinderen geboren. Johannis Aegidius, Buren 7-9-1822; Leonard Agathus, Buren 1824; Margaretha, Buren 15-4-1826 / ovl. Ameide, 6-5-1827. In Ameide zijn geboren Willem Joan Theodoor, 11-6-1828 / ovl. 19-9-1829; Willem Johan Theodoor, 30-5-1830; Marinus Karel, 14-2-1832; Cornelis Antonij Marius, 16-7-1833; Cornelis Hugo,

20-12-1835 / ovl. 24-12-1835; Agatha Leonora, 2-10-1837 / ovl. 3-2-1838; Agatha Leonora, 10-10-1839 ovl. 24-11-1839.

Op 1 mei 1826 komt dokter Timmerman naar Ameide. Omdat hij de eerste 'dokter' is, is er nog geen sprake van een 'doktershuis'. In 1829 woont Timmerman met zijn vrouw, twee kinderen en een dienstbode in No. 36B op de 'Princegragt' (hoek Molenstraat). Maria Anna van de Kastele is daar overleden op 11 december 1839. Bij de volkstelling eind 1839 is hij weduwnaar en woont met 5 kinderen en dienstbode nog op hetzelfde adres.

**** AMEIDE**, den 11den December 1839. Heden overleed* tot mijne bittere smart, mijne geliefde Huisvrouw, **MARIA ANNA VAN DE KASTELE**, na eene langdurige ziekte, in den ouderdom van negenendertig jaren, mij nalatende vijf Zonen.

C. A. TIMMERMAN,
Med. et Art. Obstetr. Doctor.

Timmerman trouwt voor de tweede keer op 12 februari 1847, 55 jaar oud, met de 23-jarige Gerbrecht Diepenhorst. Ondanks haar jeugdige leeftijd is zij al weduwe van Bastiaan de Groot (Huwelijk 29-11-1842; B. de Groot, overleden te Lexmond op 23 maart 1844, 23 jaar oud). Gerbrecht, geboren op 1 oktober 1824 is een dochter van Frank Arie Diepenhorst en Maagje de Jongh. Uit dit tweede huwelijk zijn in Ameide drie dochters geboren: Maria Magdalena, 3-1-1848; Margaretha Wilhelmina, 14-10-1849; Helena, 25-7-1852 / ovl. 14-9-1861. Na zijn tweede huwelijk verhuist het gezin van de 'Princegragt' naar de 'Sluizendijk' nr. 104A⁴ d.w.z. aan de Lekdijk, ongeveer ter hoogte van de latere garage Hamoen.

Dokter Timmerman is ook enige tijd actief in de gemeenteraad van Ameide. In 1851, bij de eerste 'vrije' verkiezing wordt hij gekozen tot lid en blijft dat tot hij in mei 1855 zijn ontslag indient. Als zijn opvolger wordt Z. de Kleijn gekozen.

Dokter Timmerman blijft nog een aantal jaren actief als geneesheer en verloskundige. Hij is overleden op 14 september 1861, 69 jaar oud.

**** Heden overleed tot diepe droefheid van mij en zijne Kinderen, in den ouderdom van ruim 69 jaren, mijn veelgeliefde Echtgenoot, de Wel-Ed. zeer Gel. Heer CORNELIS ANTHONIE TIMMERMAN, in leven Plaatselijk Med. et Art. Obst. Doctor alhier.**

AMEIDE, 14 September 1861.
G. DIEPENHORST,
Wed. Timmerman.
Eenige en algemeene kennisgeving.

▲ *Opregte Haarlemsche Courant*, 25 september 1861.

³ Meer over de koepokinenting en dokter Timmerman is te vinden in het Nieuwsblad HVAT 2006, jrg. 17, nr. 5, blz. 29-33. Daarin is ook een beknopte genealogie van C.A. Timmerman te vinden.

⁴ Op de Sluizendijk nr.102 woonde Florus Kloos, later is daar café Lekzicht gekomen. Verdere nummers zijn 102A, 103, 103A, 104, 104A (de woning van dokter Timmerman).

Kalm en zacht ontsiep in den namiddag van den 14 September 11. ten 2½ ure mijn brave grijze vader C. A. Timmerman, in Leven Medicinae Doctor te Ameide in den ouderdom van bijna 70 jaren, innig betreud door zijnen zoon

W. J. T. TIMMERMAN,
1ste Luitenant.

BATAVIA, den 8 Nov. 1861.

Eenige kennigave.

(5874)

▲ Javabode, 9 november 1861.

Bijna twee maanden na het overlijden van zijn vader verschijnt er in de Javabode nog een persoonlijke advertentie van zoon Willem Johan Theodoor (geb. Ameide, 30 mei 1830). Hij verblijft als militair in Batavia in Ned. Indië en krijgt daardoor pas laat te horen dat zijn vader is overleden.

Weduwe Gerbrecht en haar kinderen verhuizen na het overlijden van haar man naar Voorstraat 155 (nu 3) waar zij op 12 mei 1875 is overleden, 51 jaar oud. Na het overlijden van zijn vader gaat zoon C.A.M Timmerman met zijn vrouw Lydia de Jongh en hun acht kinderen in het ouderlijk huis op de Sluizendijk 169 wonen.

*** In de Gemeente Ameide (Zuid-Holland), bevolking ruim 1200 Zielen, wordt ten spoedigste gevraagd: Een **MEDICINAE DOCTOR** tevens **VERLOSKUNDIGE**, in plaats van den overledenen, op eene Jaarwedde van f 250, de behoeftigen gratis te bedienen enz., binnen 2 uren in den omtrek wordt geen Medicinae Doctor gevonden. Men adresseren zich in persoon of met franco Brieven, aan Burgemeester en Wethouders, ook tot het bekomen van nadere inlichtingen.

Ameide, den 20sten September 1861.

Burgemeester en Wethouders van Ameide,
De Secretaris, De Burgemeester,
H. KOPPENHOUT. F. E. VAARZON MOREL.

▲ Opregte Haarlemsche Courant, 25 september 1861.

Het gemeentebestuur van Ameide neemt direct stappen om de vacature van 'Medicinae Doctor en Verloskundige' in te vullen. Voor een jaarwedde van f 250 wordt hij geacht de behoeftigen gratis te bedienen. Tevens zien we dat er in Ameide in 1861 ruim 1200 mensen woonden en dat er 'binnen 2 uren in den omtrek (circa 10 km?) geen Medicinae Doctor te vinden is.

Opvolger als medisch doctor wordt **Emil Wilhelm Müller**. Hij is geboren in Oberen Schönberg (D) op 19 januari 1811 en gehuwd (rond 1848?) met Johanna Jacoba Ferwe(r)da, geboren te Amsterdam op 25 februari 1822. Hun eerste drie kinderen worden in respectievelijk Makassar (zoon Emil Louis, 3-6-1849), Soerabaja (dochter Amalia Augusta, 26-7-1854) en Batavia (zoon Anton Emil, 31-1-1857) geboren. In 1859 woont hij in Utrecht, waar het vierde kind (zoon Carel, 6-12-1859) wordt geboren. Daarna in IJsselstein, waar een vijfde kind (dochter Louise Jacoba Johanna, 7-1-1862) wordt geboren.

Naar de vacature hebben acht kandidaten gesolliciteerd. De gemeenteraad van Ameide besluit op 29 ok-

tober 1861 om E.W Müller te IJsselstein, die een zeer goed getuigenschrift heeft te benoemen. Hij krijgt 5 van de 7 stemmen. In die vergadering wordt ook een nieuwe Instructie voor den Plaatselijke Medicinae Doctor en Vroedmeester vastgesteld (zie Kader).

Instructie voor den Plaatselijke Medicinae Doctor en Vroedmeester uit 1861

Art. 1. De plaatselijke medicinae doctor en vroedmeester zijn verplicht, zijn vast verblijf in de gemeente Ameide te vestigen en gevestigd te houden.

Art. 2. Hij zal zich niet buiten de gemeente mogen begeven wanneer eene vrouw onder Ameide woonachtig in barensood verkeert.

Art. 3. Hij zal de armen en behoeftigen met de meeste gediensstigheid, nauwgezetheid en zorg behandelen en van de noodige geneesmiddelen voorzien.

Deze behandeling en het voorzien van geneesmiddelen zal gratis moeten plaats hebben, wanneer de armen en behoeftigen behooren en zijn tot last van het huisarmenfonds van Ameide en woonachtig onder de gemeente Tienhoven, onder de gemeente Lexmond tot het Kersbergse Veer of onder de gemeente Meerkerk tot aan de Broekseheul.

De bepaling van de twee voorgaande alinea's is ook op hem van toepassing voor zooveel het heelkundige betreft zoo wanneer hij tot het uitoefenen der heilkunde bevoegd is.

Art. 4. Hij zal ook de armen en behoeftigen tot het diaconiearmenfonds van Ameide en Tienhoven behorende en onder die gemeente of onder de in art 3 vermelde gedeelten der gemeente Lexmond en Meerkerk woonende gratis moeten behandelen.

Art. 5. Hij zal alle schouwingen en visitaties en zooveel die niet aan het rijk of aan anderen kunnen worden in rekening gebracht gratis moeten verrigten en schouwacten daarvan opmaken.

Art. 6. Behoudens het bepaalde bij art 3 zal hij zich niet buiten de gemeente mogen begeven voor langer dan 24 uren, zonder voorafgaande kennisgeving aan den Burgemeester, komt hij voor een langere afwezigheid dan 48 uren de toestemming van den Burgemeester behoeft.

Indien hem die toestemming mogt worden geweigerd kan zij zich beroepen op het College van Burgemeester en Wethouders die alsdan zal beslissen.

Art. 7. Ingeval hij bij eene vrouw in barensood verkerende en tot de armen en behoeftigen behorende onverhoopt den bijstand van eenen deskundigen behoeft komen de kosten daarvan voor zijne rekening, terwijl de daartoe benodigde rijtuighuur aan hem zal worden vergoed.

Art. 8. De te benoemen Medicinae Doctor en Vroedmeester zal gehouden en verpligt zijn, gedurende de twee eerste jaren dat hij zijne betrekking heeft aanvaard, te beginnen met de dag der aanvaarding, uit te keeren en betalen aan de weduwe van zijn overleden plaatselijke medicinae Doctor en vrouwe Gerbrecht Diepenhorst, weduwe van den Heer Cornelis Antonie Timmerman, jaarlijks een honderd gulden en daarvan ieder kwartaal binnen

eenen maand nadat hetzelfde zal zijn omgekomen een vierden deel of vijf en twintig gulden. Zo wanneer den benoemde medicinae doctor en vroedmeester nalatig mogt zijn in de betaling van voormelde een honderd gulden en zulks telkens bij het verstrijken van ieder kwartaal de somma van vijf en twintig zullen Burgemeester en Wethouders bevoegd zijn de uitbetaling zelevan uit de gemeentekas te doen bewerkstelligen en het bedrag daarvan aan de eerst te doene betaling der jaarwedde van den te benoemen Medicinae Doctor en vroedmeester te koren en in te houden.

Art. 10. Aan den te benoemen medicinae Doctor en vroedmeester wordt toegelegd een jaarwedde van twee honderd en vijftig gulden telkens $\frac{1}{4}$ gedeelte onder verpligting tot nakoming van vorenstaande bepaling.

Art. 11. Hij zal niet mogen bedanken voor de betrekking van plaatselijk medicinae doctor en vroedmeester en de daaraan verbonden jaarwedde tenzij hij de gemeente met-er-woon verlaten met het voornemen daarin niet met-er-woon terug te keeren. Indien hij in de gemeente Ameide mogt verblijven of zich in de gemeente Tienhoven mogt vestigen nogthans voor zijne betrekking als medicinae doctor en vroedmeester van Ameide met de daaraan verbonden jaarwedde mogt bedanken zal hij toch voortdurend gehouden en verpligt zijn tot nakoming van en voldoening aan al datgene wat bij art 3, 4 en 5, 7, 8 en 9 dezer instructie is voorgeschreven. Aldus vastgesteld door de gemeenteraad van Ameide op 29 oktober 1861.

Op 2 december 1861 komt hij naar Ameide en woont eerst op de Sluizendijk no.169 (de woning van zijn voorganger). Hij verhuist naar de Dam no. 6 en wordt dan de buurman van chirurgijn Gerrit Jan Giltay die op Dam no. 7 woont. Op de Dam wordt op 11 juni 1864 een zoon Jacobus Hendrik Müller geboren.

Eind april 1865 verhuist het gezin van dokter Müller naar de Voorstraat no. 156 (nu 4). Hiermee wordt hij, na enkele chirurgijns in de 18de eeuw, de eerste dokter die (weliswaar nog als huurder⁵) dit pand betreft. Tot 1988 zullen alle na hem komende artsen hier ook wonen en hun praktijk uitoefenen.

Dokter Müller was bijna 51 jaar oud toen hij naar Ameide kwam en is hier relatief kort gebleven. Eind oktober 1866 worden 'Heeren Med. Doctoren' opgeroepen om vóór 15 november te solliciteren naar de betrekking van Genees-, Heel- en Verloskundige in Ameide. Hij vertrekt naar Oost-Indië. Volgens de advertentie Ameide heeft inmiddels een bevolking van 1300 zielen en is de jaarwedde verhoogd tot f 300. Eind november wordt de inboedel van Dr E.W. Müller aan de Voorstraat openbaar verkocht. Ze hebben de meubels kennelijk niet meer nodig.

“Men zal te Ameide op Dingsdag 20 November 1866, des voormiddags te negen uren, ten huize

HH. MED. DOCTOREN.

In de gemeente Ameide, prov. Zuid-Holland, bevolking 1300 zielen, komt met 1 November aanst., wegens vertrek naar Oost-Indië, vacant de betrekking van **PLAATSELJK GENEES-, HEEL- en VERLOSKUNDIGE**, op eene jaarwedde van f 300.

Heeren Med. Doctoren, tevens Heel- en Verloskundigen, welke naar die betrekking verlangen te solliciteren, worden verzocht zich vóór 15 November, *franco*, te adresseren aan den Burgemeester dier gemeente.

▲ *Opregte haarlemsche Courant, 26 oktober 1866.*

van den Heer Dr. E. W. MULLER, aan de Voorstraat aldaar in 't openbaar verkoopen: Diverse keurig onderhouden Mahonijhouten en andere meubelen, als TAFELS, STOELN, eene ETAGÈRE CHIFFONNIERE, VOLTAIRES, CANAPÉ'S, SPIEGELS, PENDULE, eene 7 OCTAAFS PIANINO, (Bernhardt), een oud SAKSISCH THEE- en TAFELSERVIES, GLASWERK, PORCELEIN, IJZEREN MANGEL met PERS, en wat verder daags te voren zal te bezigtigen zijn, van des voormiddags 10 tot des na middags 3 uren”.

Hoewel de advertentie aankondigt dat Müller naar Oost-Indië zal gaan, duurt dat toch nog even. Het gezin verhuist in mei 1867 (na de komst van zijn opvolger) nog van Voorstraat no. 156 (nu 4) naar Voorstraat nr. 154 (nu 2). Dokter Müller vertrekt op 27 december 1867 uit Ameide naar Arnhem. De rest van zijn gezin gaat pas op 4 mei 1868 naar Arnhem.

(Hij is overleden te Utrecht op 24 mei 1880?).

▲ *Doktershuis Voorstraat 4.*

5 Eigenaar was oud-burgemeester H. van der Poel. De bewoners voor Müller was het echtpaar Cornelis van den Anel en Neeltje van der Poel, dochter van H. van der Poel.

De opvolging van Müller neemt enige tijd in beslag. In de gemeenteraad van 28 december 1866 moet een keuze gemaakt worden tussen P. Bon, plattelands heel- en vroedmeester te Krommenie en H. Simons doctor in de genees-, heel- en verloskunde te Gouda. Met 4 stemmen wordt P. Bon benoemd. Om verschillende redenen neemt hij de benoeming niet aan en H. Simons laat aan de burgemeester weten dat hij niet verder in aanmerking wil komen. In maart 1867 is er een nieuwe voordracht, die ook niets oplevert. In april 1867 komt de gemeenteraad vier maal bijeen om over de voorwaarden van een nieuwe kandidaat-geneesheer te bespreken. Het aanbod is een jaarwedde van f 300, de sollicitant wil f 400. Er wordt een compromis bereikt: een jaarwedde van f 300 en een gratificatie van f 100 gedurende 5 jaren.

Uiteindelijk wordt **Johan Frederik Karel Theodoor von Ziegenweidt**, op 26 april 1867 benoemd. Hij is op 12 september 1828 te Eibergen geboren. In Haarlem legt hij met goed gevolg een aantal examens af. Ten eerste op 10 juli 1857 tot Scheeps-Heelmeester⁶. Zijn volgende examens zijn op 10 juli 1858 tot Heelmeester voor het platteland en op 8 september 1858 tot Heelmeester voor een stad. In april 1859 is hij Stedelijk Chirurgijn, genees- en heelkundige te Oosthuizen (N.H.) en adverteert hij voor een leerling ter opleiding in genoemde vakken. Zijn laatste examen, tot Vroedmeester, legt hij af op 10 november 1859. Von Ziegenweidt trouwt op 11 juli 1865 te Middelburg met Catharina Jacoba van den Thoorn, die aldaar geboren is op 3 maart 1841.

J.F.K.T. von Ziegenweidt wordt op 29 mei 1867 in Ameide ingeschreven (uit Oosthuizen) en gaat wonen op Voorstraat no.156 (nu 4). Dit is hetzelfde adres als zijn voorganger en ook hij huurt de woning⁷. Op 14 november 1867 wordt in Ameide een zoon geboren (Carel Frederik Theodoor). Al snel is er een grote tegenslag. Op 16 december 1869 is zijn vrouw overleden 'na een langdurig en geduldig lijden'. Catharina is slechts 28 jaar oud geworden.

**** Heden overleed, na een langdurig en geduldig lijden, mijne geliefde echtgenoot CATHARINA JACOBA VAN DEN THOORN, in den ouderdom van ruim 28 jaren, mij nalatende twee kinderen.**

AMEIDE, J. F. K. T. VON ZIEGENWEIDT, Geneesheer.
16 December 1869.

▲ *Oprechte Haarlemsche Courant*, 21 december 1869.

Dokter Von Ziegenweidt is niet alleen werkzaam in Ameide en Tienhoven. Hij bezoekt ook patiënten in Langerak waar in die tijd geen arts is. Daarnaast is hij maatschappelijk actief. Op 3 oktober 1871 wordt hij gekozen tot bestuurder van de spaarbank van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, afdeling Meerkerk en Ameide.

Von Ziegenweidt wordt beschreven als een kundig arts, maar er zijn over hem ook een paar ongunstige berichten te vinden in de Schoonhovensche Courant.

Daaruit blijkt dat hij op katten schoot en soms een (arme) patiënt verwaarloosde. In de vorm van een advertentie verschijnt eind februari en begin maart 1871 een **"WAARSCHUWING"**. *Een ieder, die in 't bezit is van katten, in de gemeente Ameide, wordt gewaarschuwd dezelve vast te houden, daar er verleden week door een aldaar op de Voorstraat woonachtig Heer, achter zijn woonhuis, zeven zijn doodgeschoten. De kat van zijn naasten buur, den heer S. (Swets, dijkopzichter), uitgezonderd, kan vrij rond lopen, doch moet voorzien zijn van een rood bandje als kenmerk".*

"Ameide, 23 Februari 1871. Iets van een Armlastige. Uit naam van de Kinderen en Betrekkingen van **A.L.S. DIEPENHORST** bedanken wij den administrerenden Armmeester, den Heer **A. VAN DER LINDEN**, voor de medewerking van geneeskundige hulp, daar **A.L.S. DIEPENHORST**, voor de Armenpraktijk, onder genees-kundige behandeling was van den Heer **J.F.K.T. VON ZIEGEWEIDT**, en die Heer tijdens de ziekte van zijn patiënt in bijna viermaal vierentwintig uren hem geen visite had gebragt, zoodat de Armmeester een ander geneesheer heeft ingeroepen; van al hetwelk de Armmeester aan Burgemeester en Wethouders zijn beklag heeft gedaan, met den wensch dat de WelEd. Achtbare Heeren Burgemeester en Wethouders hem mogen handhaven. Dat de Heer **J.F.K.T. VON ZIEGEWEIDT** voortaan de Armen beter van geneeskundige behandeling mog voorzien en zich minder bezig houden met het doodschieten van katten, is de wensch van ons allen".

Zou eenzaamheid of neerslachtigheid na het vroege verlies van zijn echtgenote hem parten spelen? Von Ziegenweidt is plotseling overleden te Ameide op zondag 6 september 1874.

"Heden overleed tot diepe droefheid zijner betrekkingen, in den ouderdom van 45 jaren, de HEER JOHAN FREDERIK KAREL THEODOOR VON ZIEGENWEIDT, Weduwnaar van CATHARINA JACOBA VAN DEN THOORN, plaatselijk Genees-, Heel- en Verloskundige alhier. AMEIDE, 6 Sept. 1874. Volstrekt eenige Kennisgeving".

Volgens de overlevering verdronk hij, toen hij met een roeiboot de Lek overstak om een patiënt in Jaarsveld te bezoeken. Krantenberichten uit die tijd bevestigen dit niet. Integendeel, hij zou na een korte maar hevige ongesteldheid in de kracht van zijn leven zijn overleden.

"Men schrijft ons uit Ameide: Onder de treffende sterfgevallen, die alhier dezer dagen hebben plaats gehad, behoort dat van den heer Von Ziegenweidt, die na eene korte maar hevige ongesteldheid, in de kracht zijns levens, (op ruim vijf- en veertigen-jarigen leeftijd), plotseling aan zijn gezin, zijne vrienden, en zijn nuttigen werkkring werd ontrukkt. De dood van dezen kundigen en ijverigen geneesheer wordt niet alleen hier, maar ook in de naburige gemeenten, waar hij zijne praktijk uitoefende, diep betreurd".

"Ameide, 7 Sept. Deze gemeente heeft een gevoelig verlies geleden door het overlijden van den heer J.F.K.T. von Ziegenweidt, die ruim zeven jaren als genees-, heel- en verloskundige is werkzaam geweest. Eene kortstondige doch hevige ziekte nam hem plotseling

⁶ Daarna treffen we hem als scheepsdoctor op de Mentor, die in oktober 1857 van Nieuwe Diep uitvoer naar Oost-Indië.

⁷ Eerst van oud burgemeester H. van der Poel, later van diens zoon D.H. van der Poel.

weg. Is zijn heengaan pijnlijk voor hen, die hem als mensch wisten te waarderen, het algemeen verliest in hem ook een kundig en ijferig geneesheer”.

Een aantal kranten meldt niet alleen het overlijden, maar meldt dat het in Ameide een winstgevende zaak is en dat er nu een mooie gelegenheid is om zich daar te vestigen. Kortom ‘De een zijn dood, is de ander zijn brood’. *Dezer dagen is te Ameide overleden de Heer J. F. K. T. Von Ziegenweidt, die daar als genees-, heel- en verloskundige ettelijke jaren gevestigd, eene zeer uitgebreide en winstgevende zaak uitoefende. Niet tot die gemeente alleen bepaalde zich zijne practijk, maar zij strekte zich verder uit, als onder de ingezetenen van Tienhoven en Langerak, waar zich geene geneeskundigen bevinden. Een schoone gelegenheid biedt zich dus op dit oogenblik ter vestiging te Ameide aan, voor een en med. & art., obst., doctor of arts”.*

Dokter Von Ziegenweidt is begraven op de Oude Begraafplaats van Ameide aan de J.W. van Puttestraat. Het familiegraf is nog aanwezig. Naast dokter J.F.K.T. von Ziegenweidt en zijn echtgenote, C.J. van den Thoon zijn daar ook hun zoon C.F.T. von Ziegenweidt (1867-1920) en hun schoondochter S.M.F. Huijsman (1866-1951) begraven.

De opvolging verloopt deze keer voorspoedig. Op 17 oktober 1874 wordt **Frederik Jacob van den Berg** door de gemeenteraad van Ameide tot gemeente-arts benoemd. Net als zijn voorgangers Müller en Von Ziegenweidt betreft hij de woning, Voorstraat 4 en woont hij daar eerst als huurder. In juni 1887 koopt dokter Van den Berg het pand voor f 4.000 van D.H. van der Poel. Hiermee wordt hij de eerste arts, die ook eigenaar is van Voorstraat 4.

Dokter Van den Berg is geboren te Delft op 30 augustus 1850. Als hij in november 1874 uit Delft naar Ameide komt is hij net 24 jaar oud en niet getrouwd. Areke Streefkerk, geb. 12-2-1860 is zijn eerste dienstbode. Na haar zullen er nog velen (een twintigtal) volgen. Eind 1879 komt ook de jongere ongehuwde zus Anna Maria Cornelia uit Delft bij haar broer inwonen. Zij zal tot zijn vertrek uit Ameide in 1916 bij haar broer blijven.

Dokter van den Berg zal bijna 42 jaar huisarts blijven in Ameide. Behalve dokter is hij actief op allerlei terreinen. In 1881 is hij lid van een commissie “tot inzameling van gelden ter bestrijding der kosten van verpleging van onze in den strijd gewonde Transvaalsche stamgenooten”. Hij is ook directeur van de Spaarbank van het departement Meerkerk, Ameide c.a. der Maatschappij tot Nut van ’t Algemeen.

In 1890 wordt hij ten onrechte beschuldigd van betrokkenheid bij schoolstrijd in Ameide. Na de oprichting van een School met den Bijbel wordt hij anoniem beschuldigd in de regionale pers⁸. Hij zou ouders onder druk hebben gezet om hun kinderen niet naar de School met de Bijbel maar naar de Openbare school te laten gaan. Uiteindelijk wordt Cornelis van der Mark, christelijk onderwijzer te Langerak, veroordeeld voor

belediging van de geneesheer J.F. van den Berg te Ameide.

In de strenge winter 1890/91 is hij voorzitter van de ‘commissie tot ondersteuning van alle armen in de gemeente bij buitengewonen nood in dezen winter’.

In 1899 is het 25-jarig ambtsjubileum van de dokter. Via een advertentie eind september verzoekt hij: **‘dat de eerstdaags voor hem aanbreekende herinneringsdag onopgemerkt voorbijga’**. Dat gaat natuurlijk niet lukken, er komt een feestdag in Ameide. “**Ameide**, 31 Oct. 1899. A.s. Vrijdag 3 Nov. zal het 25 jaren geleden zijn dat de heer **F.J. Van den Berg** alhier in functie trad als arts en plaatselijk geneesheer. De aanstaande jubilaris verzocht onlangs dit zilveren jubeltij door geen feestvertoon te zien opgeluisterd, welks wensch met groote teleurstelling werd vernomen; want er was op gerekend en men zou het zoo dubbel en dwars voor onzen hoog geachten Dokter hebben over gehad, den 3 November tot eene feestdag te maken”.

Die feestdag komt er dan ook. “**Ameide**, 3 Nov. 1899. Onze gemeente heeft van daag een feestelijk aanzien; van de openbare en zeer vele particuliere gebouwen waait de driekleur, ter eere van den heer **F.J. Van den Berg**, die heden den dag herdenkt waarop hij zich voor 25 jaren alhier als geneesheer vestigde.

Alhoewel de jubilaris dezen dag liefst zonder uiterlijk feestvertoon zag voorbijgaan, ontving hij talrijke bewijzen van achting en waardeering; van wege het gemeentebestuur met den gemeente-ontvanger o.a. werd hem in zijn kwaliteit van gemeente geneesheer, belast met de armenpractijk, een stoffelijk blijk van hoogachting aangeboden, zoo ook van de zangvereniging “Kunstliefde en Vriendschap”, wier beschermheer ZEd. is en die heden-avond in vereniging met het Fanfare-corps “Unie” een serenade zal brengen.

Uit een en ander, hoewel slechts een minimum van de vroegere feestplannen, zal den heer Van den Berg toch genoegzaam gebleken zijn hoe men hem hier, en als arts, en als burger, op prijs stelt; voorzeker is ’t dan ook den wensch aller ingezetenen dat we ons nog een lange reeks van jaren in zijne aanwezigheid hier ter plaatse moge verheugen.

Van wege den jubilaris werd een feestgave uitgereikt aan ± 160 gezinnen hier en te Tienhoven, in welke laatstgemelde gemeente hij mede gemeentegeneeskundige is en wier ingezetenen ongetwijfeld ook de hiervoor geuite wensch tot de hunne maken”.

Het blijft zelfs niet bij deze eene feestdag. Eind november komt er nog een speciale feestdag voor de schooljeugd van Ameide en Tienhoven. “**Ameide**, 30 Nov. 1899. **Dokter Van den Berg** alhier gaf heden avond, nog naar aanleiding van zijn 25-jarig jubileum op 3 dezer, een feest aan de schooljeugd van Ameide en Tienhoven.

Het ruime lokaal van Mej. Diepenhorst was bijna te klein om al de genoodigde kinderen, ten getale van pl.m. 300, te bevatten. De ouders der kinderen stelden er blijkbaar, en geen wonder, grooten prijs op deze te laten genieten van het zoo gul aangeboden onschuldig feest. De goed aangeschreven prestidigitateur en leider van kinderfeesten, de heer Schramade, van Rotterdam, zou ze namelijk bezig houden met zijn amusante han-

⁸ Deze zaak is uitvoering beschreven in het Nieuwblad HVAT, 2017, jrg. 28, nr. 2, blz. 20-33.

digheden en met een paar vertooningen van de Oud-Hollandsche poppenkast. Dat hij er bijzonder in slaagde de kleinen te boeien en te vermaken, bewees wel de aandacht, waarmee zijne verhalen en aardigheden werden aangehoord en de soms schaterende toejuichingen van het jeugdig publiek.

Ook voor den inwendigen mensch was ruimschoots, ja volop gezorgd en men liet zich niet onbetuigd in het verorberen van taartjes, sinterklaas en limonade, terwijl elk nog wat lekkers mee naar huis kreeg.

De oudere genoodigden genoten eveneens. Wat toch is heerlijker te aanschouwen dan het onschuldige onbevangen genot van een schaar onbedorven menschen – als ze zijn – gelukkig, die kleinen.

De gastheer, de heer Van den Berg, mag met voldoening op dit feest terugzien. De avond zal gewis onvergetelijk zijn voor de schooljeugd der beide gemeenten. Door het genot, den kinderen verschaft, heeft hij ook zeer zeker de achting en toegenegenheid, die men hem hier algemeen toedraagt, opnieuw bevestigd.

De schoolkinderen bedanken hun dokter hartelijk voor het heerlijke feest: "Aan Doctor VAN DEN BERG onzen hartelijken dank voor het ons aangeboden heerlijk feest.

De Schooljeugd van Ameide en Tienhoven".

In 1899 treedt hij in de voetsporen van één van zijn voorgangers, C.A. Timmerman. Hij wordt verkozen tot lid van de gemeenteraad van Ameide. Er wordt weliswaar bezwaar aangetekend tegen zijn toelating, maar dat wordt afgewezen. Het bezwaar had te maken met zijn verplichting, als gemeente-geneesheer, tot het verrichten van doodschouw en kosteloze vaccinatie. Dit werd opgelost door zijn collega, dokter Van Nes uit Meerkerk, voor deze taken te benoemen. Zodoende kon dokter Van den Berg van 1899 tot 1916 lid zijn van

de gemeenteraad van Ameide. De gemeenteraad van Ameide bespreekt op zaterdag 10 juni 1916 het verzoek van F.J. van den Berg om "eervol ontslag als gemeentegeneeskundige tegen 1 Augustus a.s.". Dit verzoek wordt hem verleend. Hij deel ook mee dat hij ontslag neemt als lid van de gemeenteraad.

Hoewel dokter van den Berg niet aanwezig is op de raadsvergadering spreekt de burgemeester van Ameide, Henry van Eeten, over zijn verdiensten. Niet alleen gedurende meer dan 40 jaar als gemeentegeneesheer, maar ook als gemeenteraadslid.

Na zijn ontslag blijft hij nog enige tijd in Ameide wonen. Nadat een deel van zijn inboedel is verkocht verlaat hij Ameide op 21 september 1916. Ook zijn zuster A.M.C. van den Berg gaat mee naar Arnhem⁹. Via een kleine advertentie roepen zij 'Vrienden en Bekenden een hartelijk vaarwel toe'.

Bij hun vertrek naar ARNHEM roepen ondergeteekenden door deze aan Vrienden en Bekenden een hartelijk vaarwel toe.
F. J. VAN DEN BERG.
A. M. C. VAN DEN BERG.
Ameide, 21 September 1916.

In de gemeenteraadsvergadering van 14 juni 1916 is niet alleen het ontslag van dokter Van den Berg besproken, maar ook zijn opvolging. Men was dus al eerder op de hoogte. Er blijken oorspronkelijk 6 sollicitanten te zijn, van wie zich er twee hebben teruggetrokken. Het college van B en W beveelt de benoeming aan van de heren Van der Harst te Maasdam en Bijlsma te Franeker. De heer Bijlsma wordt met vijf tegen één

⁹ Evenals twee dienstbodes, Klasina Woudenberg en Dirkje van der Zijden.

Boelhuis Ameide.

De Notaris **P. SICHTERMAN**

te Meerkerk zal op Dinsdag 12 September 1916, des voormiddags 10 uur, aan den stal van te melden eigenaar in de Nieuwstraat te Ameide, om contant geld, publiek verkoopen:

Voor den WelEd. Heer **F. J. VAN DEN BERG**:

Een gedeeltelijken Inboedel,

waarbij Secretaire, Speeltafel, Stoelen, Fauteuils, ijzeren Ledikant met hout bekleed, Paardeharen Matras, Veenbed met toebehooren, Tapijten, Waterfilter, Marmeren Pendule met Beelden, Schilderijen, Brandkast, Kachels, waarbij groote Vulkachel, Glas- en Aardewerk, Huishoudgerief, Kisten en hetgeen verder zal worden voorgebracht.

Te bezichtigen des morgens vóór de verkoop van 8½–10 uur.

GEVESTIGD te AMEIDE:

J. BIJLSMA,

Arts.

Boodschappen voorloopig (tot 1 Oct.) ten huize van Dr. v. d. BERG of logement DIEPENHORST.

▲ 11 augustus 1916

VERHUISD
naar de VOORSTRAAT:

J. BIJLSMA, Arts,
Ameide.

Spreekuur: 1–2.

▲ 22 september 1916

stem benoemd tot gemeente-geneesheer, met ingang van 1 augustus 1916.

De nieuwe dokter, **Jelle Bijlsma** is op 28 februari 1889 in Franeker geboren. In mei 1916 wordt hij door de Geneeskundige Staatscommissie te Amsterdam tot arts bevorderd. Op 1 augustus 1916 komt hij uit Amsterdam naar Ameide. Hij logeert eerst in de herberg 't Fortuin in de Franschestraat no. 235 (nu 12). Voor boodschappen tot 1 oktober moet men ten huize van dokter Van den Berg zijn. Als deze op 21 september 1916 vertrekt, verhuist hij onmiddellijk naar het doktershuis Voorstraat no. 271 (nu 4).

Kort na zijn komst naar Ameide trouwt hij, 27 jaar oud, op 26 oktober 1916 te Krommenie met de 18-jarige Emma Schots, geboren te Krommenie op 27 februari 1898. Op 18 november 1916 komt zij ook naar Ameide. In Ameide worden twee kinderen geboren: dochter Jetske op 22 mei 1917 en zoon Martinus op 22 april 1919.

Ondergetekende, Arts te
AMEIDE, bericht hierbij, dat
met ingang van **Maandag 16 September**
het **SPREEKUR**, in plaats van
1-2 uur, gehouden zal worden van
8-9 uur voorm.
Ook voor briefjes en bonnen.
J. BIJLSMA.

▲ September 1918, spreekuur van 8 tot 9 uur in de ochtend i.p.v. 1 tot 2 uur in de middag.

Dokter Bijlsma wordt tijdens zijn praktijk in Ameide geconfronteerd met een van de grootste rampen in de medische geschiedenis, de Spaanse Griep. De wereldwijde epidemie in de tweede helft van 1918 en de eerste helft van 1919 eist miljoenen mensenlevens. Verderop in dit Nieuwsblad is een artikel gewijd aan deze griep epidemie.

Net als zijn voorganger is Bijlsma betrokken bij de Spaarbank van het departement Meerkkerk, Ameide c.a. der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Bij de verkiezingen voor de gemeenteraad in 1919 is hij kandidaat namens de Vrijzinnig Democratische Bond. Hoewel hij slechts derde op de lijst staat, wordt hij op 19 mei 1919 toch gekozen voor de VDB. Het is mij niet bekend of hij zijn verkiezing ook heeft aanvaard. In oktober 1921 maakt hij bekend dat hij Ameide gaat verlaten om zich per 1 november in Heerenveen te vestigen.

De volgende huisarts wordt **Pieter de Jongh**, geboren in Ridderkerk op 5 september 1894. Hij is in februari 1920 te Amsterdam bevorderd tot arts. Op 19 juli 1922 is hij te Bolnes (Ridderkerk) gehuwd met Ingje de Jongh, die aldaar geboren is op 16 december 1899. Bij zijn huwelijk is hij al arts te Ameide.

GETROUWD :
P. DE JONGH
Arts,
en
Ing. DE JONGH,
Ameide,
19 Juli 1922.
Bolnes,
De Heer en Mevrouw De JONGH—
DE JONGH betulgen hierbij hun dank voor
de vele blijken van belangstelling bij
hun huwelijk ondervonden.

Dokter De Jongh komt in 1925 in de problemen door een affaire¹⁰ rondom burgemeester Luyendijk. Hij zou bijna zijn aangereden door een auto met een kennis/vriend van de burgemeester als 'dronken' bestuurder. De bewuste chauffeur wordt vrijgesproken en de rechtbank vindt dat 'de aangifte door den dokter betreffende de veel besproken dronkenschap van den chauffeur slechts verzonnen is geweest'. Als gevolg daarvan verlaat Pieter de Jongh op korte termijn Ameide. De krant meldt: "Ameide, 27 aug. 1925. "Onze arts, dr. De Jongh, is uit deze gemeente plotseling vertrokken naar Schipluiden".

Pieter de Jongh was de vijfde arts werkzaam in het doktershuis op de Voorstraat. Na hem komen er nog vijf artsen die daar hun praktijk uitoefenen. Dat zijn achtereenvolgens:

de heer **Leendert Antonie Donker** (9/1925 – 8/1939)
de heer **Jan Willem van Putte** (8/1939 – 9/1944)
de heer **Nico Adriaan Jesse** (9/1944 - 1/1956)
de heer **Marinus (Mart) Johannes Eenink** (1/1956 - 06/1990)

de heer **A.C. (Arie) Roodnat** (1985 – 1988), in 1985 geassocieerd met dokter Eenink.

In 1988 komt er een einde aan de dokterspraktijk op de Voorstraat. De huisartsenpraktijk wordt verplaatst naar het gezondheidscentrum Ameide/Tienhoven aan de Prinses Marijkeweg. De burgemeester van Zederik, T. den Breejen, verricht op 22 januari 1988 de officiële opening.

In de voorgaande artikelen is een beeld geschetst van de vroegere gezondheidszorg. Daarnaast is een overzicht gegeven van de personen - chirurgijns, vroedvrouwen en artsen - die daar van ca. 1525 tot 1925 in Ameide en Tienhoven bij betrokken waren. In het volgende nummer van dit Nieuwsblad (2019-1) zal in een tweetal artikelen nader ingegaan worden op de ziekten waar zij toen in Ameide en Tienhoven mee te maken hadden. Regelmatig waren er epidemieën van

¹⁰ Ben Remie, Ameide landelijk in het nieuws (helaas in negatieve zin). Nieuwsblad HVAT, 2007, jrg. 18, nr. 1, blz. 5-17.

besmettelijke ziekten. Pokken, cholera en mazelen eisten ook in Ameide en Tienhoven de nodige slachtoffers. Een regelrechte ramp was de wereldwijde griep epidemie van 1918-1919, die bekend staat als de Spaanse Griep. Wereldwijd overleden er tijdens deze pandemie in één jaar meer mensen dan in de vier jaar durende Eerste Wereldoorlog, die in november 1918 werd beëindigd.

Eén ziekte wordt in die artikelen niet behandeld, terwijl het toch een van de ernstigste bedreigingen vormde. In de 14de tot de 19de eeuw was de pest, ook wel **Zwarte Dood** genoemd, een ziekte die in Europa veelvuldig voorkwam en enorme aantallen slachtoffers maakte. In Nederland werden verschillende plaatsen getroffen door de pest tijdens en na de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648). De laatste zware pestepidemie in Amsterdam was in 1663-1664. Er vielen daarbij bijna 25.000 doden, meer dan 10% van de bevolking. Na 1688 was de pest uitgewoed in Nederland. De laatste epidemie in West-Europa was in 1720 in Marseille.

De lijdens aan de pest werden in eerste instantie door chirurgijns, artsen en vroedvrouwen behandeld, maar tijdens een epidemie werden er zoveel mensen ziek dat men speciale pestmeesters aanstelde. De pestmeesters bezochten de zieken om te zien of ze inderdaad getroffen waren door de pest. De behandeling door de pestmeesters stelde niet veel voor. Hun taak was vooral om de pestlijders te isoleren, zodat ze anderen niet konden besmetten. Het was dan ook niet eenvoudig om mensen te vinden die bereid waren om voor een karig loon hun leven in de waagschaal te stellen.

Een pestdokter of pestmeester kreeg beschermende kleding die bestond uit een hoed, een masker met kijkgaten, een houten stok om zieken te kunnen onderzoeken zonder ze aan te raken, grote leren handschoenen, lange leren laarzen en een lange leren of geïmpregneerde cape. Het snavelachtige masker zou gevuld zijn geweest met kruiden en specerijen om de lucht te zuiveren omdat men dacht dat de pest zich door de lucht verspreidde. De overdracht van de pest verliep echter niet van mens tot mens door de lucht, maar ging via ratten en vlooiën. Toch kan de kleding de pestmeesters wel beschermd hebben, omdat de volledige bedekking er voor zorgde dat vlooiën niet op de pestmeester konden springen.

► ▲ Pestdokters in 'beschermende' kleding in de 17de en 18de eeuw.

De kleuren van de familiewapens op het Stadhuis van Ameide

De huidige kleuren op de wapenstein wijken in belangrijke mate af van de juiste kleuren. Het Solms-Braunfels familiewapen klopt wat betreft opbouw, maar is volledig verkeerd ingekleurd. Het Van Brederode-wapen wijkt in mindere mate af.

Hieronder de huidige en de juiste kleuren van beide wapenschilden.

▲ Huidige kleuren wapenschild Stadhuis van Ameide.

De juiste kleuren van Brederode (boven) en Solms-Braunfels (onder).

De heraldische beschrijving van de beide familiewapens is als volgt:

Brederode: In goud een rode leeuw, blauw getongd en genageld, vergezeld in het schildhoofd van een blauwe barensteel.

Solms-Braunfels: Gedeeld: I gevierendeeld: 1 en 4 doorsneden van rood en goud; 2 en 3 in goud een omgewende blauwe leeuw; II gevierendeeld: 1 en 4 in zwart een zilveren leeuw; 2 en 3 in goud een zwarte roos.

OPROEP OPROEP OPROEP

De Historische Vereniging Ameide/Tienhoven doet een oproep aan al haar lezers. Oktober 2019 wordt er weer een expositie georganiseerd, de week waarin de Paardenmarkt valt, in de Sionkerk aan de Prinsengracht.

In verband met de voorbereiding en het organiseren van deze expositie is een werkcommissie ingesteld. Deze bestaat uit de volgende leden:

- Ad Breure
- Cees van der Grijn (Jaczn.)
- Cees van der Grijn (Flzn.)
- Anja van der Grijn-de Groot
- Rinus de Groot
- Harry Rosendaal
- Dout Siegersma en
- Annie Terlouw-van der Grijn

Het thema van deze expositie is:

De Scholen in Ameide - Tienhoven in de vorige eeuw (periode 1940 - 2000)

De commissie is op zoek naar foto's en attributen. Kijk eens op zolder of in een oude doos van vroeger... misschien heeft u een mooie of bijzondere schoolfoto uit deze periode. Het gaat met name om foto's waar **meerdere** personen op zijn afgebeeld of een schoolactiviteit, zoals foto's van schoolreisjes, musicals en andere aan de school gerelateerde activiteiten. Samen met u wil de commissie de expositie in oktober 2019 tot een succes maken.

Beschikt u over duidelijk fotomateriaal en/of overig schoolmateriaal, laat dit dan weten aan een van de volgende commissieleden:

Harry Rosendaal tel. 06 22108320
Ad Breure tel. 0183 601765
Rinus de Groot tel. 0183 602874

mail: rosendaal48@kpnmail.nl
mail: a.breure@hetnet.nl
mail: rdegroot@solcon.nl

In afwachting op uw reactie, een vriendelijke groet van de expositiecommissie.

